

ISSN: 2980-227X

SEPTEM ARTES

Sayı 3
2025

SEPTEM ARTES

EDİTÖRLER

EDITORS

Emine BİLGİÇ KAVAK

Şerife ÇAKAR

Duygu KARAKURT ÖZER

Esen KAYA

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ

PROOFREADING

Ayşe ÇELEBİ

Selahattin KARAGÖZ

MİZANPAJ

GRAPHIC DESIGN

Mustafa CAN

DANIŞMA KURULU

ADVISORY BOARD

Andreas SCHACHNER

Deutsches Archäologisches Institut

Gürcan POLAT

Ege Üniversitesi

Jim CROW

The University of Edinburgh

Turhan KAÇAR

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Gülçin İLGEZDİ BERTRAM

Ahi Evran Üniversitesi

Haluk SAĞLAMTİMUR

Ege Üniversitesi

Francesca BALOSSİ RESTELLI

Sapienza Università di Roma

Müjde PEKER

İstanbul Üniversitesi

Eric Luc JEAN

Hitit Üniversitesi

Brenna HASSETT

Central Lancashire Üniversitesi

Septem Artes yılda bir kez Mayıs ayında çevrimiçi yayımlanan hakemli bir dergidir.
Septem Artes is a peer-reviewed journal electronically published once per year in May.

septemartes.com
info@septemartes.com

Sayı 3
Mayıs 2025

SEPTEM ARTES

SAYI 3

Mayıs 2025

Neolitik Çanak Çömlek Üretiminde Levha Tekniğinin Kullanımı: Bahçelievler Yerleşmesi

Savaş SARIALTUN – Erkan FİDAN.....1

Paphlagonia Hadrianopolisi Vaftizhane Yapısında Ele Geçen Kaba Seramikler

Rabia AKTAŞ – Elifnur ÇAKMAK.....13

“The Rugged Jaw of The Sea”: A Coastal Settlement of Salmydessos in Eastern Thrace

Taner GÜLER.....47

The Chalcolithic Period of The Kuseyr Plateau: A Regional Analysis of Pottery Evidence from the 6th to 4th Millennium BC

Canan KARATAŞ-YÜKSEL.....62

Antik Süstaşlarının Sınıflandırılması ve Modern Disiplinler-Arası Yaklaşımlar

Gencay ÖZTÜRK.....79

Guillermo Algazé'nin Uruk Dünya Sistemine Dair Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış

İnan AYDOĞAN.....86

NEOLİTİK ÇANAK ÇÖMLEK ÜRETİMİNDE LEVHA TEKNİĞİNİN KULLANIMI: BAHÇELİEVLER YERLEŞMESİ BULGULARI

*Tracing the Use of Slab Construction in Neolithic Pottery:
Evidence from Bahçelievler Settlement*

Savaş SARIALTUN* – Erkan FİDAN**

Öz: Bu çalışma, Kuzeybatı Anadolu'da yer alan Bahçelievler Neolitik yerleşmesinde çanak çömlek üretiminde kullanılan levha tekniğini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. 2019-2021 yılları arasında yürütülen kazılarda ele geçen 5130 çanak çömlek parçası arasından tanımlanabilir nitelikteki 1116 örnek, makro ve mikro gözlem yöntemleriyle analiz edilmiştir. Çalışma, levha tekniğinin Bahçelievler'de erken Neolitik evrelerden itibaren kullanıldığını ancak özellikle geç Neolitik evrelerde yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Levha tekniği özellikle kutu biçimli kaplar, omurgalı kâseler ve uzun boyunlu çömleklere belirginleşmiş, bu formların birleşim yerlerinde, omurga kesimlerinde ve sert dönüş noktalarında açıkça tespit edilmiştir. Elinizdeki bu makale, Bahçelievler Neolitik Dönemi çanak çömlek üretim süreçlerinde kullanılan levha tekniğinin, mal grupları, kil-hamur kompozisyonları ve pişirme süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Teknik, yoğun olarak koyu yüzlü çanak çömleklere uygulanmış, özellikle ince kumlu ve piroksenli kil ile üretilen kaplarda daha sık tercih edilmiştir. Stratigrafik analizler, 7. ve 8. evrelerde nadiren görülen levha tekniğinin, 4., 3. ve 2. evrelerde belirgin bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu süreçte çömlek üretiminde teknolojik adaptasyon ve uzmanlaşmanın arttığı, üretim süreçlerinde belirgin bir standardizasyon olduğu gözlemlenmiştir. Levha tekniğinin kullanımı, üretim süreçlerindeki teknolojik gelişmelerin yanı sıra işlevselliğe yönelik bilinçli tercihleri de yansıtmaktadır. Özellikle sert köşe dönüşlü ve büyük kap formlarında levha tekniğinin tercih edilmesi, kapların dayanıklılığını

Abstract: This study comprehensively examines the use of slab construction in pottery production at the Bahçelievler Neolithic settlement in Northwestern Anatolia. Of the 5130 pottery fragments uncovered during the 2019–2021 excavations, 1116 diagnostically identifiable specimens were analysed through macroscopic and microscopic observation techniques. The findings indicate that slab construction was employed at Bahçelievler as early as the initial Neolithic phases, becoming increasingly prevalent during the later Neolithic. This technique is particularly discernible in box-shaped vessels, ribbed bowls, and long-necked pots, notably characterised by junctions, ribbed sections, and sharp turns of these forms. This paper demonstrates that the slab construction in Neolithic pottery production at Bahçelievler is closely associated with specific material groups, clay–temper compositions, and firing processes. The method was most commonly applied to dark-surfaced wares and was predominantly observed in fine, sandy, pyroxene-rich clay vessels. Stratigraphic analyses reveal that while slab construction was infrequently encountered in Phases 8 and 7, its use increased markedly in Phases 4, 3, and 2. This upward trend reflects a growing technological adaptation and specialisation in pottery production and a notable standardisation in manufacturing practices. Slab construction reflects both technological advancements in pottery production and deliberate functional preferences. Its application in vessels featuring sharp corner transitions and larger forms indicates it was employed to enhance structural durability. Moreover, the widespread use

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Müzecilik Bölümü, savas.sarialtun@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4190-3727.

** Prof. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, erkan.fidan@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6777-927X.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 01.03.2025 | Kabul Tarihi: 29.04.2025 | Atf: Sarialtun S. – Fidan E. 2025, "Neolitik Çanak Çömlek Üretiminde Levha Tekniğinin Kullanımı: Bahçelievler Yerleşmesi Bulguları". *Septem Artes* 3 (2025), 1-12.

artıran bir çözüm olarak değerlendirilmiştir. Koyu yüzü mallarda yaygın olarak kullanılan bu tekniğin, üretim atmosferi ve pişirim koşulları ile doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular, levha tekniğinin işlevsel ve teknolojik bir yenilik olarak benimsendiğini ve Neolitik dönemin üretim sistemleri içindeki rolünü anlamada kritik bir veri sunduğunu ortaya koymaktadır. Bahçelievler’de tespit edilen üretim pratikleri, Neolitik çömlekçiliğin bölgesel dinamikleri ve teknolojik gelişimi açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

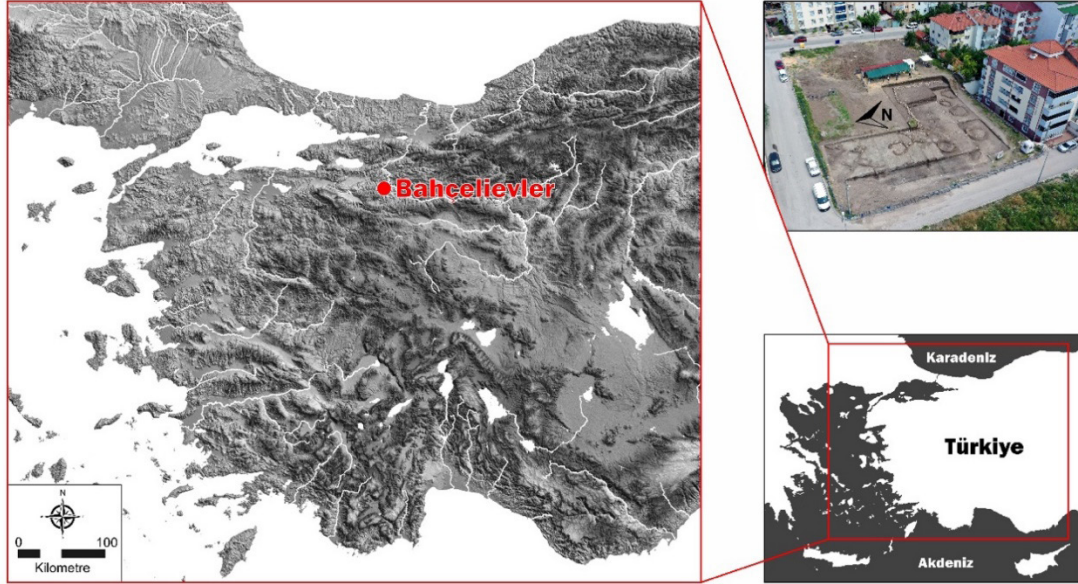
Anahtar Kelimeler: Neolitik, Bahçelievler, Çanak Çömlek, Levha Tekniği, Üretim.

of this technique in dark-surfaced wares indicates a direct correlation with specific firing conditions and production atmospheres. The findings demonstrate that slab construction was adopted as a functional and technological innovation, offering valuable insights into its role within Neolithic production systems. The production practices identified at Bahçelievler provide a significant framework for understanding Neolithic pottery traditions’ regional dynamics and technological developments.

Keywords: Neolithic, Bahçelievler, Pottery, Slab construction, Production.

Giriş

Bahçelievler Yerleşmesi, Kuzeybatı Anadolu’da, Bilecik il sınırları içinde (fig. 1) yer almakta olup 2013 yılında Prof. Dr. Turan Efe tarafından yüzeysel araştırmaları sırasında saptanmıştır¹. 2019-2021 yılları arasında Bilecik Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Prof. Dr. Erkan Fidan’ın bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilen kurtarma kazıları kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve disiplinlerarası araştırmalarla çok katmanlı ve çok pencereli bir şekilde Bahçelievler Yerleşmesi kültür aşamaları detaylandırılmıştır². Radyo karbon analizleri sonuçlarına göre Bahçelievler Yerleşmesindeki ilk Neolitik dönem, ilk kültür aşamasının MÖ kal. 7192-7052 yılları arasında başladığı ve iskân sürecinin Geç Neolitik-Erken Kalkolitik döneme kadar -MÖ kal. 6063-5971 tarihine kadar- devam ettiği belirlenmiştir (fig. 2). Yerleşmede toplam sekiz mimari katman tespit edilmiş olup bunlardan özellikle 8. ve 7. katmanlar, Kuzeybatı Anadolu’daki en eski Çanak Çömlekli Neolitik dönemin izlerini sunmaktadır.

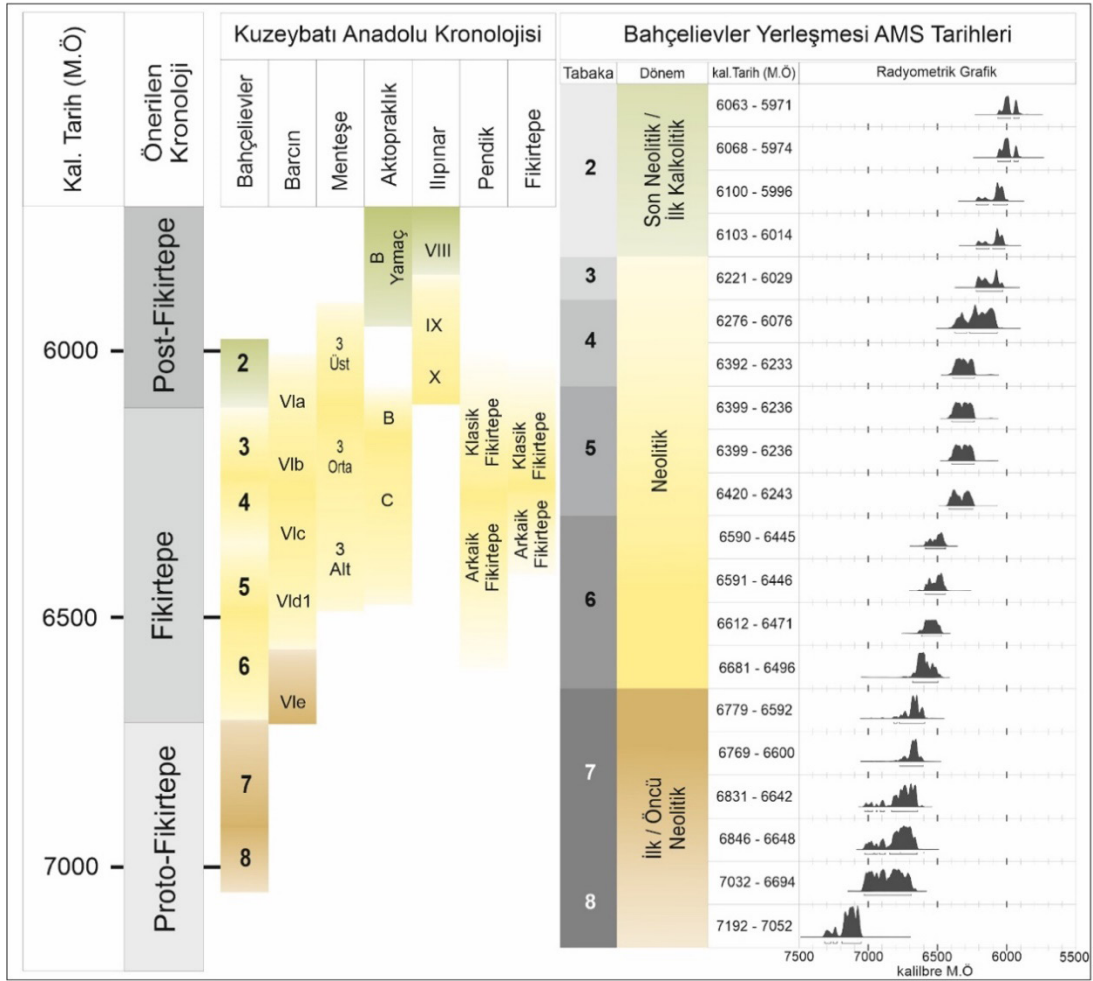
Figür 1: Bahçelievler Yerleşmesi Konumu (Bahçelievler Kazı Arşivi).

Bahçelievler Yerleşmesi coğrafi konumu, Fikirtepe Kültür bölgesiyle olan bağlantısını daha da öne çıkarmaktadır. Marmara Denizi kıyısından dağlık iç bölgelere kadar uzanan Fikirtepe Kültürü, bu coğrafyada Neolitik dönemin toplumsal ve teknolojik gelişimlerinin farklı bir yansımasıdır. Bahçelievler’de

1 Efe et al. 2015.

2 Fidan 2020; Kolankaya-Bostancı – Fidan 2021; Fidan et al. 2022; Sarıaltun et al. 2024.

tespit edilen buluntular, Fikirtepe Kültürü'nün yalnızca kıyı bölgeleriyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda iç bölgelere ve dağlık alanlara kadar yayıldığını göstermektedir. Bu durum, Neolitik dönemdeki yerleşme dinamiklerinin bölge içindeki etkileşimleri anlamamıza önemli bir katkı sağlamaktadır. Fikirtepe Kültürü'nün MÖ 6600-5800 tarihleri arasındaki üç önemli aşaması olan "Arkaik", "Klasik" ve "Gelişkin"³ evreleri Bahçelievler'deki izlerle uyum göstermektedir. Dahası bu kültür aşamaları ile terminolojinin yenilenmesi gerekliliği Bahçelievler Yerleşmesi verileriyle açığa çıkmış ve yazarların bir diğer çalışmasında yeni bir terminoloji önerisi yapılmıştır. Bu bağlamda Fikirtepe öncesi çanak çömlek unsurları Proto-Fikirtepe; Fikirtepe kültür özelliklerinin baskın olduğu mal ve bezeme gruplarının şekillendiği evre Fikirtepe 1-3 ve son olarak Kalkolitik dönem çanak çömlek özelliklerinin görülmeye başlandığı, Fikirtepe kültür özelliklerinin zayıfladığı geçiş evresi ise Post-Fikirtepe olarak tanımlanmıştır⁴.

Figür 2: Bahçelievler Tabakalanması ve Kronolojisinin Diğer Çağdaş Yerleşmelerle Karşılaştırma Çizelgesi (Fidan et al. 2022, fig. 3 ve fig. 6dan düzenlenmiştir).

Bahçelievler Yerleşmesi arkeolojik buluntuları arasında en dikkat çeken unsurlardan biri de levha tekniği (slab construction) ile üretilmiş çanak çömleklerdir. Bu teknik, ince kil levhaların ya da yassı topanların dikkatle birbiri üzerine eklenerek birleştirilmesi yoluyla kapların şekillendirilmesini ifade eder. Çanak çömlek üretiminde el yapımının baskın olduğu bir kültür aşamasında, yenilikçi bir yöntem olarak levha tekniği karşımıza çıkmaktadır. Bahçelievler Yerleşmesindeki çanak çömlek bulguları; levha tekniğinin Kuzeybatı Anadolu'da en erken kullanımını belgeleyen önemli örneklerdendir. Bu teknikle

3 Özdoğan 1997; Roodenberg – Schier 2001; Özdoğan 2023.

4 Fidan et al. 2022.

üretilen kaplar, hem günlük yaşamda kullanılan pratik nesnelere olarak öne çıkmakta hem de çanak çömlek üretim teknolojisinin karmaşıklığına dair çarpıcı veriler sunmaktadır. Bu bağlamda, levha tekniği yalnızca üretim süreçlerini değil, aynı zamanda toplumsal organizasyonun teknoloji ile olan ilişkisini de anlamamıza olanak tanımaktadır. Özellikle omurgalı ve keskin dönüşlü kâselerin omurga ile ağız kısmında; uzun boyunlu çömleklerin omuz ve boyun kesimi ile dip kısmında; son olarak kutu biçimli kapların köşe birleşim noktaları ile düz kenarlarında belirgin olarak saptanan bu izler çanak çömlek üretiminde hem pratik bir çözümü hem de bir ustalığı temsil etmektedir. Zira bu durum sıradan ve tesadüfi bulgulardan öte bilinçli bir tercih ve uzmanlaşmayı temsil eder.

Veri ve Yöntem

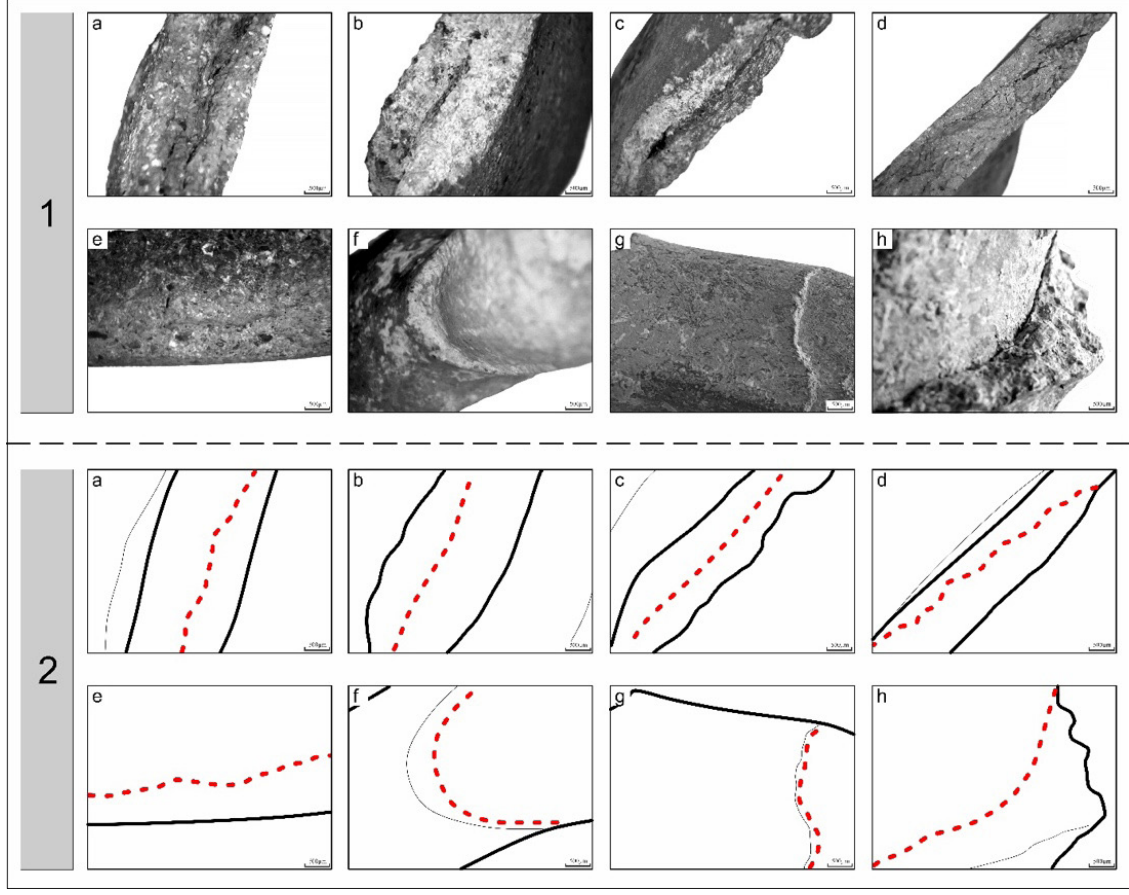
Bahçelievler Yerleşmesi farklı kültür katmanlarında bulunan çanak çömleklerin sınıflandırılmasında iki yöntem tercih edilmiştir. Öncelikle yerleşim yeri kazılarında saptanan çanak çömlekler farklı parametrelerle göre sınıflandırılmış ve kronolojik olarak ön belirlemeler yapılmıştır. Daha sonra buluntuların üretim teknikleri, hamur kompozisyonları ve katkı çeşitliliği hem makro hem de mikro incelemelerle tanımlanmıştır⁵. Bahçelievler Yerleşmesinde belirlenen mal gruplarında öncelikle yüzey rengine göre; ikinci olarak kil taksonomisine göre hamura eklenen katkı maddelerinin çeşitliliğinin bilinçli bir tercih olup olmadığı, katkı maddesinin boyut oranı, üretim teknikleri gibi hususlar dikkate alınmıştır. Üçüncü ve son olarak; form, bezeme ve astar-açık vb. yüzey işlemlerine göre sınıflandırılmışlardır. Bahçelievler kazılarında ele geçen toplam 5130 çanak çömlek parçası, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Arkeoloji Laboratuvarı'nda ön incelemeye tabi tutulmuştur. Profil özellikleri dikkate alınarak tanımlanabilir (diagnostik) toplam 1116 çanak çömlek parçası tek tek ve ayrıntılı olarak tanımlanmış, sınıflanmış ve detaylı olarak incelenmiştir. Söz konusu çanak çömleğin mal grupları, cidar kalınlıkları, katkı miktarı ve oranı, astar ve açık gibi yüzey özellikleri, üretim ve pişirim teknikleri, form ve biçim grupları, bezeme niteliği ve kalitesi vb. 30 ayrı soru sorularak istatistik açısından ayrıntılı veriler elde edilmiştir. Bahçelievler Yerleşmesi çanak çömlek sınıflamasında özellikle Özdoğan'ın⁶ belirlediği Fikirtepe Kültürü mal grupları sınıflandırması sıklıkla tercih edilmiştir. Bununla birlikte hamur özelliklerini, katkı varyasyonunu, cidar kalınlıklarını ve yüzey işlemlerini tanımlamada kullanılan terimler Ökse'ye ve granül boyut oranı tanımları Boggse dayanmaktadır⁷.

Bu makalede, Bahçelievler Neolitik yerleşiminden elde edilen çanak çömleklerin üretim teknikleri bağlamında levha tekniğinin uygulanışı ve karakteristik özellikleri ele alınmaktadır. Çanak çömleklerin üretim süreçlerine dair izleri ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen analizler, çanak çömlek parçalarının taze kırık yüzeyleri, kesitleri ve ince kesitlerinde levha tekniğine ait üretim izlerinin detaylı tanımlanması, belgelenmesi ve fotoğraflanmasına dayanmaktadır. Yapım teknikleri, birleşim yerlerinin varlığı ile gözeneklerin çizgisel izlerin yönelimini doğrulayacak olan çanak çömlek parçalarının dikey ve yatay kesitlerinin incelenmesine dayanarak irdelenmiştir (fig. 3). Parçadaki birleşim yerlerinin şeklinin, boyutunun ve yönünün analizi, kabın hangi ardışık elemanlardan yapıldığını belirlememizi sağlamıştır. Bu yöntem, Bahçelievler çanak çömlek üretim süreçlerinin anlaşılmasına yönelik önemli veriler sunarak Neolitik dönemde yerleşmede kullanılan tekniklerin belirlenmesine katkı sağlamaktadır.

5 Sarıaltun et al. 2024.

6 Özdoğan 2023.

7 Ökse 1999; Boggs 2012.

Figür 3: Bahçelievler Yerleşmesinde Tespit Edilen Levha Tekniği Uygulama Örnekleri (Bahçelievler Kazı Arşivi).

Bahçelievler Yerleşmesi Neolitik Dönem Çanak Çömleğinin Genel Özellikleri

Bahçelievler Neolitik dönemi çanak çömlekleri hem teknik hem de sanatsal açıdan belirgin özellikler sergilemekte olup sekiz farklı mal grubu altında sınıflandırılmaktadır⁸. Bu sınıflandırma, Neolitik çömlekçiliğin erken evrelerinden itibaren bölgesel üretim geleneklerinin anlaşılmasına ve Kuzeybatı Anadolu'daki kültürel ve teknolojik dönüşümlerin izlenmesine olanak tanımaktadır. Çömleklerin üretim süreçleri, kullanılan kilin özellikleri, katkı maddelerinin bilinçli tercihleri ve dekoratif unsurlar, sadece üretim ekonomisi açısından değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenme, uzmanlaşma ve hammadde temini bağlamında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Yerleşmede tespit edilen çanak çömleklerin yüzey renkleri geniş bir yelpazeye sahiptir. 8. ve 7. evrelerde açık tonlar (bej, krem ve kahverengi) ağırlıklı olarak tercih edilirken, 6. evreden itibaren koyu tonların (siyah, koyu kahverengi ve alacalı kahverengi) baskın hâle geldiği gözlemlenmiştir. Bu değişim, yalnızca estetik tercihlerle açıklanamaz; pişirme atmosferindeki farklılıklar, topluluk kültür ekosistemindeki değişimle birlikte teknolojik gelişmeler ve hatta sosyo-ekonomik faktörler bu dönüşümde etkili olmuştur. Ayrıca; kırmızı ve kızıl kahverengi yüzeyli çanak çömlekler de 6. evrede belirginleşmiş ve 4. evre itibarıyla daha yaygın olarak üretilmiştir. Bu tür renk değişimleri, Neolitik çanak çömlek teknolojisinde bilinçli oksidasyon ve indirgen pişirim süreçlerinin uygulandığını açık bir şekilde göstermektedir.

Mevcut veriler ışığında, Kuzeybatı Anadolu'nun bilinen en eski çanak çömlek gruplarından birini temsil eden ve MÖ 7. binyılın başına tarihlenen Bahçelievler'in 8. ve 7. evrelerine ait çanak çömlek örnekleri, homojen bir malzeme yapısına sahip olup form açısından sınırlı çeşitlilik göstermektedir.

8 Fidan et al. 2022; Sarıaltun et al. 2024.

Bu dönemde kutu biçimli kapların bulunmaması ve açık ağızlı kapların oldukça düşük sayıda olması, üretim geleneğinin karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Diagnostik örnekler incelendiğinde, genellikle kapalı formlardan oluşan çömlek grubunun baskın olduğu görülmektedir. Neolitik dönemin erken evrelerinde belirli kap formlarının sınırlı çeşitlilik göstermesi, üretim sistemlerinin büyük ölçüde iç tüketime dayalı olduğunu ve çanak çömlek üretiminde henüz tam anlamıyla uzmanlaşmadığını da düşündürmektedir.

MÖ 7. binyılın ortalarına tarihlenen 6. tabakada Bahçelievler'in çanak çömlek yapım geleneğinde belirgin değişimler gözlenmiştir. Özellikle koyu yüzlü çanak çömleklerin yaygınlaşmasıyla birlikte, Fikirtepe Kültürü'ne özgü kazıma ve çizi bezemeli parçalar bu evre itibarıyla ortaya çıkmıştır. Bu değişim, Bahçelievler ve çevresindeki toplulukların bölgesel kültürel etkileşimler aracılığıyla farklı teknikleri benimsediğini ve çanak çömlek üretiminde belirgin bir çeşitlenmeye gittiğini göstermektedir. Zira aynı dönemde kap form çeşitliliğinde de artış görülmüş; dar ağızlı çömlekler, konik gövdeli kâseler, "S profilli" kâseler ve sığ boyunlu, küresel gövdeli çömlekler Bahçelievler yerleşim yerini iskân eden topluluğun çanak çömlek repertuarına eklenmiştir.

Bahçelievler yerleşmesinin 4. evresinde kırmızı ve kızıl kahverengi yüzeyli çanak çömleklerin yaygınlaşmasının yanı sıra, kazıma bezekli çanak çömleklerin sayısında da artış gözlemlenmiştir. Bu evreye özgü en dikkat çekici yeniliklerden biri, kutu biçimli kapların çeşitlenmesi ve "S profilli" çanak çömlek formlarının daha belirgin hâle gelmesidir. Çanak çömlek parçalarının dış yüzeyinde görülen bezemelerde kazıma ve çizi tekniklerinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması toplulukların çanak çömlek üretiminde estetik ve sembolik unsurlara daha fazla önem verdiğini düşündürmektedir. Belki de dönemin karmaşık ekosisteminde, kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı ve çeşitlendiği bir dönemde topluluğun iç dünyası ve estetik algısı bezemelerle çanak çömlek yüzeyinde çizgilerle vücut bulmuştur.

MÖ 7. binyılın sonlarına tarihlenen 3. ve 2. evrelerde koyu yüzeyli çanak çömleklerin büyük çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Kuzeybatı Anadolu Neolitik döneminin karakteristik formlarından biri olan kutu biçimli kapların⁹, bu evrelerde sayıca belirgin bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda, çanak çömlek form ve tipolojisinde dikkate değer bir çeşitlenme meydana gelmiş ve özellikle "S profilli" kaplar alt kategorilere ayrılacak düzeyde farklılaşmıştır. Uzun boyunlu, küresel gövdeli çömleklerin üretiminde de artış gözlemlenmiştir. Bu dönüşüm hem teknolojik yeniliklerin hem de toplumun çanak çömlek kullanımına yönelik değişen ihtiyaçlarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Dekoratif unsurlar açısından bakıldığında, 2. evreye ait çanak çömleklerin form, tipoloji ve bezeme bakımından 3. seviyeye kıyasla önemli değişimler gösterdiği tespit edilmiştir. Bezemelerinin ve kap formlarının çeşitlenmesi, bu dönemde çanak çömlek üretiminde uzmanlaşmanın daha da arttığını ve belki de belirli zanaat gruplarının ortaya çıkmaya başladığını düşündürmektedir. Benzer bir değişim mimari gelenekte de gözlenmektedir. Nitekim bu evrede dörtgen planlı, taş duvarlı yapıların inşasının yaygınlaştığı, yuvarlak planlı yapı kullanımının son bulduğu tespit edilmiştir¹⁰. Mimari yapıdaki bu dönüşüm, toplumun mekânsal organizasyonundaki değişimin bir yansımasıdır.

Bahçelievler Neolitik dönemi çanak çömlekleri, yalnızca Anadolu'daki çanak çömlek üretim geleneğinin anlaşılmasına katkı sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda Kuzeybatı Anadolu'nun Neolitik kronolojisinin oluşturulmasında da kritik veriler sunmaktadır. Yerleşmede kullanılan üretim teknikleri, hammadde seçimleri ve dekoratif özellikler, bölgenin kültürel etkileşimleri, teknolojik gelişimi ve üretim ekonomisi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, Bahçelievler çanak çömlekleri, Neolitik dönemde topluluklar arası etkileşimin, teknolojik adaptasyonun ve sanatsal gelişimin anlaşılmasına yönelik önemli bir arkeolojik veri seti sunmaktadır.

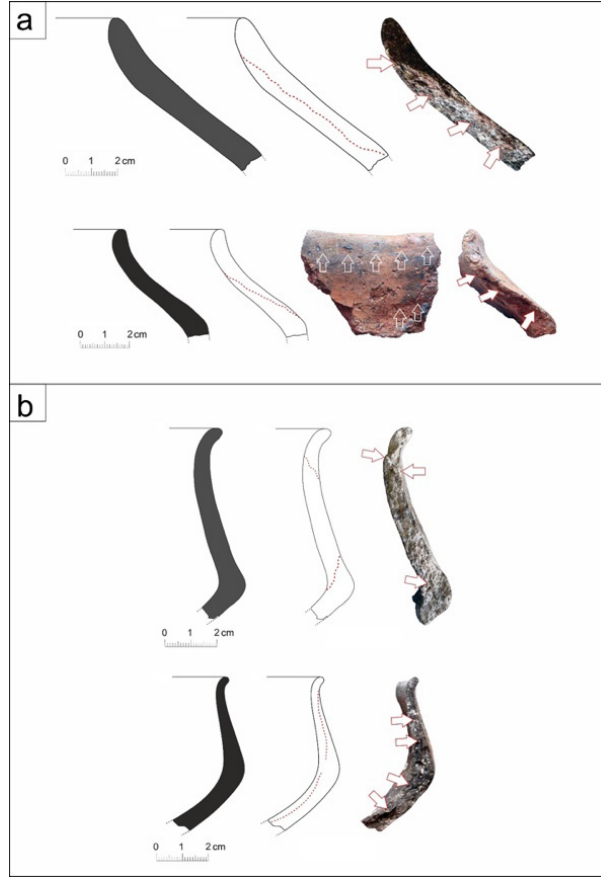
Bahçelievler Yerleşmesi Çanak Çömlek Üretiminde Kullanılan Levha Tekniği Bulguları

Neolitik dönem, insanlık tarihinin önemli bir kırılma noktası olarak farklı bir sosyal doku ve örgütlenme, mekâna dair yeni bir algının şekillendiği, yeni üretim modelleriyle insanların doğayla

⁹ Schwarzberg 2009, 167; Özdoğan 2013, 174.

¹⁰ Fidan 2020; Fidan et al. 2022.

olan ilişkisini köklü biçimde değiştirdiği ve kolektif bilincin güçlendiği bir kültür aşamasıdır. Bu kültür aşamasının önemli kavşaklarından birini de çanak çömlek üretimi oluşturur. Neolitik dönemde çanak çömlek üretimi, toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde çanak çömlek üretimi, günlük yaşamın ve özellikle bezemeli çanak çömlekle estetik ve sembolik pratiklerin önemli bir parçası hâline gelmiştir. İlk aşamada elde basit şekillendirilen kaplar baskın olmakla birlikte, çanak çömlek üretiminde levha tekniği olarak bilinen yöntemin de kullanıldığı birçok çalışmada açık bir şekilde dillendirilmektedir¹¹. Özellikle Vandiver¹², küçük ve düzensiz levhaların bir araya getirilerek kabın şekillendirildiği “ardışık levha yapımı (sequential slab construction)” tekniğiyle üretilmiş çömleklere tanımlamak için kseroradyografi (xeroradiography) yöntemini kullanmıştır. Bu teknikte, kap duvarının kalınlığını artırmak amacıyla ek levha katmanları da uygulanabilmektedir. Her ne kadar Vandiver’in çalışması Zagros Bölgesi’ndeki Neolitik döneme odaklansa da, ardışık levha yapımının yalnızca bu bölgeyle sınırlı kalmayıp, Jericho ve güney Levant’taki Geç Neolitik yerleşimler de dahil olmak üzere geniş bir coğrafyada yaygın bir üretim yöntemi olarak kullanıldığını öne sürmektedir. Anadolu arkeoloji literatüründe ise levha tekniğinden ilk bahseden çalışmalardan biri Aytek’in yüksek lisans tezidir¹³. Aytek, Mezraa-Teleilat Neolitik dönemi çanak çömleklere yaptığı yüksek lisans tezinde levha tekniğinin: inceltip düzleştirilen kil hamurunun yan yana ve/veya üst üste yerleştirilmesiyle oluşturulduğunu, özellikle büyük boyutlu kapların üretiminde tercih edildiğini ve kapların birleşim yerlerinin belirginliği ve kırık yüzeylerde ortaya çıkan tabakalı yapının, levha tekniğinin tanımlanmasını mümkün kılan temel göstergeler olduğunu ifade etmektedir¹⁴. Bu durum, levha tekniğinin çanak çömlek üretiminde bilinçli bir tercih olarak kullanıldığını ve büyük kapların dayanıklılığını artıran bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Figür 4: Bahçelievler Yerleşmesinde Tespit Edilen Levha Tekniğinin Uygulandığı Boyunlu Çömlek (a) ve Omurgalı - S Profilli Kâse (b) Örnekleri (Bahçelievler Kazı Arşivi).

11 Vandiver 1987; Aytek 2008; Gündüzalp 2021; Petrova – Darabi 2022.

12 Vandiver 1987.

13 Aytek 2008.

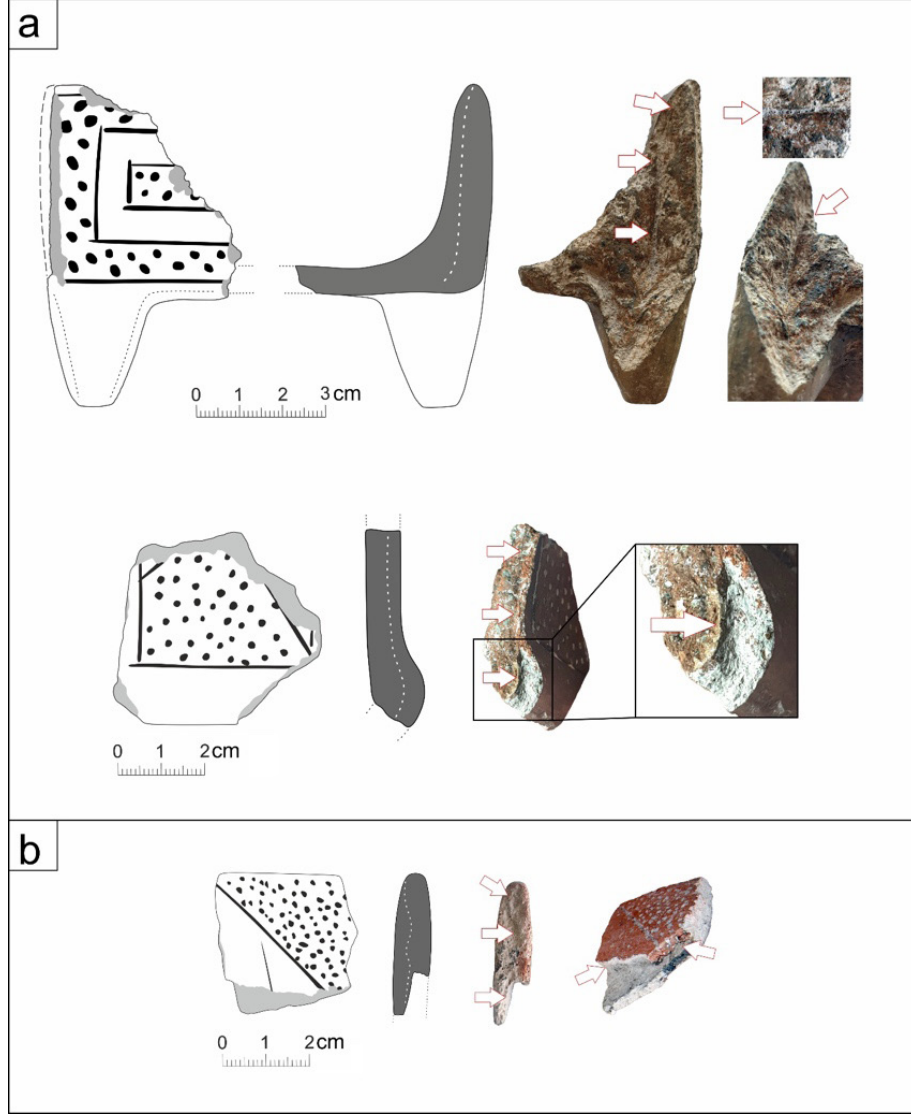
14 Aytek 2008.

Levha tekniği, basit ama etkili bir üretim yöntemi olarak hem işlevsel hem de estetik ürünlerin ortaya çıkabilmesini sağlamıştır. Ayrıca bu teknik, Neolitik toplumların teknoloji ve zanaat bilgisi ile düzeyini anlamamızda da kilit bir rol oynamaktadır. Zira levha tekniğiyle yapılan çanak çömlekler, yalnızca üretimde uzmanlaştığını değil; aynı zamanda kilin hazırlanması, kurutulması ve pişirilmesi gibi aşamalarda da dikkatli bir planlama gerektiğini gösterir. Bu da Neolitik dönemde çanak çömlek üretiminde bilgi birikimi, ustalık, zanaatkârlık ve iş bölümünün gelişmiş olduğunun bir göstergesidir.

Levha tekniği, öncelikle kilin belirli parçalar hâlinde şekillendirilmesi ve ardından istenilen formun elde edilmesi için birbirine yapıştırılması-eklenmesi-birleştirilmesi esasına dayanır. Bu yöntemde kil tabakaları genellikle elle şekillendirilerek birleştirilir. Oluşturulan öncü tabakaların birleştirilmesi sırasında su veya sıvı kil kullanılarak iki ayrı yüzey bağlantısının sağlanması artırılmaktadır. Levha tekniği, temel üretim adımlarını içermesine rağmen bölgesel farklılıklar ve yenilikler de gösterebilmektedir. Bu konuda yayımlanmış verilerin artması neticesinde daha belirgin sınıflamalar yapılabilir ve bölgesel üretim modelleri tanımlanabilir. Bahçelievler yerleşmesinde özellikle omurga (fig. 4b) ile omuz kesimlerinde (fig. 4a) ve kutu biçimli kaplarda (fig. 5a) olduğu gibi sert köşe dönüşlerinde levha birleştirmeleri ya da yapıştırmaları daha belirgin olmakla birlikte küresel gövdeli basık çömleklerin gövde kısımlarında da levha tekniği uygulaması görülmektedir.

Bahçelievler Neolitik dönemi çanak çömleklerinin incelenmesi, levha tekniğinin kullanımının belirli evrelere, mal gruplarına, kil hamurlarına ve kap formlarına göre bazı farklılıklar göstermektedir. Levha tekniği, çanak çömlek yapımında belirli dönemlerde farklı yoğunluklarda tercih edilmiştir. Erken evrelerde nispeten az görülen bu teknikle yapılmış kaplara ait çanak çömlek parçaları, zaman içinde artıp azalan bir seyir izlemekte olup özellikle 4., 3. ve 2. evrelerde daha çok tercih edilmiş ya da uygulanabilmiştir. 8. evrede toplam 35 parçanın yalnızca %8,57'sinde, 7. evrede 71 parçanın %7,04'ünün levha tekniğiyle kapların üretildiği belirlenmiş olmakla birlikte 6. evrede 284 parçanın %5,99'u bu teknikle üretilmiş olup, 5. evrede de benzer bir oranla %5,50'lik bir dağılım gözlemlenmiştir. Ancak 4. evrede, levha tekniği kullanım oranı %10,40'a çıkarak artış göstermiş, 3. evrede %15,85 ile yüksek seviyeye ulaşmış ve 2. evrede %16,16 ile zirve noktasına erişmiştir. Bu da Bahçelievler Yerleşmesi kültür aşamalarında geç Neolitik döneme tarihlenen üst evrelerde levha tekniğinin çanak çömlek üretiminde yaygınlaştığını ve/veya özellikle tercih edilen bir yöntem hâline geldiğini göstermektedir.

Levha tekniği mal gruplarına göre incelendiğinde ise belirgin bir farklılık ya da baskınlık tespit edilmemiştir. Bu tekniğin en yoğun kullanımı; kahverengi mallarda (%14,63) ve alacalı kahve mallarda (%13,59) gözlemlenirken, kırmızı mallarda (%9,15) ve devetüyü renkli mallarda (%4,89) daha az tercih edildiği ileri sürülebilir. Stratigrafik mal grubu yoğunluk artımına uygun bir şekilde siyah yüzlü mallarda %12,50, koyu kahverengi yüzlü mallarda %11,09 ve kızıl kahverengi yüzlü mallarda %12,66 oranında levha tekniğiyle kap üretimi söz konusudur. Bu veriler, levha tekniğinin özellikle koyu tonlardaki çanak çömlek mal gruplarında daha fazla kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bunun muhtemel sebepleri arasında stratigrafik olarak üst evrelerde söz konusu mal gruplarının daha çok üretildiğini tespit ettiğimiz koyu yüzlü mallarda (siyah, koyu kahve, alacalı kahverengi mallar) levha tekniğinin tercih edilmesi ve aynı zamanda omurgalı kâseler, uzun boyunlu dışa donuş ağızlı çömlekler ile kutu biçimli kapların üst evrelerde daha yoğun olarak üretilmesi olabilir. Keza üst evrelerde bu biçim grupları (4a-b, 6a-f ve 7) daha fazla üretilmiştir (fig. 4-5).

Figür 5: Bahçelievler Yerleşmesinde Tespit Edilen Levha Tekniğinin Uygulandığı Kutu Biçimli Kaplar (a) ve Bezemeli Çömlek (b) Örnekleri (Bahçelievler Kazı Arşivi).

Levha tekniğinin kullanıldığı hamur gruplarına bakıldığında, ince kumlu kil (%31,33) ile piroksenli killerle (%12,67) yapılan kaplarda belirgin bir yoğunluk gözlemlenmiştir. Bu durumun önemli üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi üst evrelerde daha yoğun olarak kullanılan omurgalı kâse (4a-b) ve uzun boyunlu çömleklerin (6a-f) ince kumlu veya piroksenli kil kullanılarak yapılmış olması; ikincisi kutu biçimli kapların hamurlarında da benzer kil hamur taksonomisinin olması ve üçüncü olarak ise ince kumlu ve piroksenli kil hamurunun levha tekniğiyle kap üretimine daha uygun olmasıdır. Kaba kumlu kil ve kumlu kilden yapılan kaplarda ise levha tekniğinin kullanım oranının birbirine çok yakın oranda olduğu (%6) belirlenmiştir. Bu bulgular, kil hamurunun bileşiminin levha tekniğinin uygulanabilirliği üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Daha ince ve homojen yapıya sahip kilin bu teknik için daha elverişli olduğu ve özellikle tercih edildiği ileri sürülebilir.

Levha tekniğinin kap formlarındaki dağılımı incelendiğinde, en yoğun kullanımın kutu biçimli kaplarda olduğu görülmektedir (%28,74). Kapalı ağızlı kaplarda %11,79 oranında levha tekniği kullanılmıştır. Açık ağızlı kaplarda ise bu oran dramatik bir şekilde düşüş göstermektedir. Farklı alt biçim gruplarına ait kâselerde levha tekniğinin kullanımı %6,84 olarak belirlenmiştir. Basit kâseler sınıfına alınabilecek konik kâseler, sığ kâseler, düz cidarlı kâselerde ise elle üretim kolaylığı ve boyut küçüklüğü nedeniyle levha tekniği özellikle tercih edilmemiş gibidir. Keza basit kâseleri temsil eden 1. ve 2. grup

kâselerde levha tekniğiyle yapılmış çanak çömlek parçası tespit edilmemiş olup bu teknik açık ağızlı kap formlarından sadece omurgalı ve “S profilli” kâselerde kullanılmıştır. Bu durum, levha tekniğinin daha spesifik, büyük veya karmaşık formlu kapların üretiminde daha sık tercih edildiğiyle ilişkilidir. Özellikle kutu biçimli kaplarda, omurgalı kâselerin keskin dönüş kısmında ve uzun boyunlu çömleklerin gövde-boyun birleşim yerlerinin kolaylaştırılan bir çözüm yolu olarak bu formların üretiminde levha tekniğinin sağladığı avantajlarla ilişkili olabilir.

Sonuç

Neolitik dönemde çanak çömlek üretimi, toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir yere sahiptir. Bahçelievler Neolitik yerleşmesi çanak çömlek üretiminde belirlenen teknik çeşitlilik, bölgenin çanak çömlek üretiminde önemli bir geçiş sürecine işaret etmektedir. Özellikle levha tekniğinin bu dönemdeki kullanımı, çanak çömlek üretiminde belirgin bir teknik farklılaşmanın ve uzmanlaşmanın göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu teknik, Neolitik dönemde genellikle büyük kapların üretiminde tercih edilen bir yöntem olmakla birlikte, Bahçelievlerde farklı kap formlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Levha tekniği ile üretilen kapların, özellikle omurgalı kâseler, uzun boyunlu çömlekler ve kutu biçimli kaplar gibi karmaşık ve işlevsel tasarımlar içermesi, bu yöntemin dönemin çanak çömlek üretim pratiği içerisinde bilinçli bir tercih olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Kazılarda elde edilen veriler, levha tekniğinin Bahçelievlerde erken Neolitik evrelerden itibaren kullanıldığını, ancak özellikle geç Neolitik evrelerde daha yaygın hâle geldiğini göstermektedir. Levha tekniğinin kullanım yoğunluğundaki bu artış, çanak çömlek üretiminde teknolojik adaptasyonun ve işlevselliğe yönelik optimizasyonun zamanla geliştiğini göstermektedir. Bu süreçte, üretimde kullanılan kil hamurlarının belirli oranlarda bilinçli bir şekilde seçildiği, katkı maddelerinin oranlarının ve malzeme türlerinin üretim teknikleriyle doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Stratigrafik analizlere dayanarak, levha tekniğinin belirli mal gruplarında daha yaygın olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle koyu yüzü mallarda bu tekniğin daha sık tercih edilmesi, üst evrelerde üretim sistemindeki değişimlerle paralellik göstermektedir. Koyu tonlu kapların üretiminin artışı ile levha tekniğinin kullanımındaki artış arasındaki korelasyon, pişirme tekniklerinde ve malzeme seçiminde belirli standartların geliştirildiğine işaret etmektedir. Ayrıca, levha tekniğinin belirli form gruplarında yoğunlaşması, bu yöntemin yalnızca estetik değil, aynı zamanda işlevsellik açısından da avantajlar sunduğunu göstermektedir. Özellikle kutu biçimli kaplarda, omurgalı kâselerin keskin dönüş noktalarında ve uzun boyunlu çömleklerin gövde-boyun birleşimlerinde levha tekniğinin sağladığı yapısal bütünlük, üretimdeki teknolojik bilgi birikiminin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bahçelievlerde belirlenen bu teknik adaptasyon, Neolitik toplulukların üretim sistemlerindeki değişimleri, çanak çömlek zanaatkarlığındaki uzmanlaşmayı ve toplumların teknolojiyle olan etkileşimini anlamada önemli bir veri seti sunmaktadır.

Bahçelievler yerleşmesi, Kuzeybatı Anadolu'da levha tekniğinin en erken kullanımlarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Bu teknik hem üretim sürecindeki bilinçli tercihleri hem de toplumsal örgütlenmenin çanak çömlek üretimi üzerindeki etkilerini anlamada kritik bir role sahiptir. Levha tekniğinin belirli evrelerde ve mal gruplarında daha yoğun olarak tercih edilmesi, çanak çömlek üretiminde teknolojik ve kültürel değişimlerin zamanla nasıl evrildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Bahçelievlerde tespit edilen bulgular, yalnızca yerel üretim süreçlerini anlamaya yönelik değil, aynı zamanda Neolitik dönemin geniş çaplı çanak çömlek üretim dinamiklerini değerlendirmede de önemli bir referans noktası sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aytek 2008 Ö. Aytek, *Mezraa-Teleilat Kazısı Bulguları Işığında; Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye ile Çanak Çömlekli Neolitik Dönem Bitkisel Katkılı Çanak Çömlek Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2008.
- Boggs 2012 S. Boggs, *Principles of Sedimentology and Stratigraphy*, London, 2012.
- Efe et al. 2015 T. Efe, M. Türkteki, D. Sarı, E. Fidan, "Bilecik İli 2013 Yılı Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 32/1, 2015, 495-504.
- Fidan 2020 E. Fidan, "Fikirtepe Kültürü ve Öncesi: Bilecik Bahçelievler Kurtarma Kazısının İlk Sonuçları", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 163, 2020, 29-38.
- Fidan et al. 2022 E. Fidan, S. Sarıaltun, T. Doğan, S. Seçer-Fidan, E. İlkmen, "Radiocarbon Dating Evidence and Cultural Sequencing in Chronology of Neolithic Settlement at Bilecik-Bahçelievler from Northwest Anatolia", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 22/3, 2022, 133-148.
- Gündüzalp 2021 S. Gündüzalp, *Sumaki Höyük Verileri Işığında Yukarı Mezopotamya'da Çanak Çömlek Kullanımının Başlangıcı ve Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2021.
- Kolankaya-Bostancı – Fidan 2021 N. Kolankaya-Bostancı, E. Fidan, "Bilecik Bahçelievler Neolitik Çağ Yontmataş Topluluğuna Ait İlk Değerlendirmeler", *Anadolu Araştırmaları* 24, 2021, 93-116.
- Ökse 1999 T. Ökse, *Önasya Arkeolojisi Seramik Terimleri*, İstanbul, 1999.
- Özdoğan 1997 M. Özdoğan, "The Beginning of Neolithic Economies in Southeastern Europe: an Anatolian Perspective", *Journal of European Archaeology* 5/2, 1997, 1-33.
- Özdoğan 2013 M. Özdoğan, "Neolithic Sites in the Marmara Region Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme, and Aşağı Pınar", *The Neolithic in Turkey*, eds. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, 2013, 167-269.
- Özdoğan 2023 M. Özdoğan, *Fikirtepe: 1952-54 Excavations at the Neolithic Site of Fikirtepe in İstanbul*, Archäologie in Eurasien 42, Studien im Thrakien-Marmara-Raum 4, Deutsches Archäologisches Institut, 2023.
- Petrova – Darabi 2022 N. Petrova, H. Darabi, "Analysis of Neolithic pottery technology along the Iranian Zagros foothills", *Documenta Praehistorica* 49, 2022, 318-342.
- Roodenberg – Schier 2001 J. Roodenberg, W. Schier, "Radiocarbon Determinations", *The Ilıpınar Excavations II*, *PIHANS* 93, eds. J. J. Roodenberg, L. C. Thissen, 2001, 257-278.
- Sarıaltun et al. 2024 S. Sarıaltun, B. Semiz, S. Ağaç, E. Fidan, "Preliminary result of archaeological and petrographic classification of Neolithic pottery from Bahçelievler settlement in Northwestern Anatolia", *Journal of Archaeological Science: Reports* 53, 2024, 1-12.
- Schwarzberg 2009 H. Schwarzberg, "Neolithic "Cult Tables" from Barcın Höyük", *Anatolica* XXXV, 2009, 167-177.
- Vandiver 1987 P. B. Vandiver, "Sequential Slab Construction: A Conservative Southwest Asiatic Ceramic Tradition, ca. 7000 - 3000 BC.", *Paleorient* 13 /2, 1987, 9-35.

SUMMARY

The Neolithic settlement of Bahçelievler, located in Northwestern Anatolia, has provided critical insights into early ceramic production techniques. Excavations between 2019 and 2021 uncovered 5,130 ceramic sherds, of which 1,116 were diagnostically identifiable. Macro and microscopic analyses of these findings revealed the widespread use of slab construction in Neolithic pottery production at the site. This study examines the application of this technique, its association with various ceramic groups, and its implications for technological advancements in Neolithic craftsmanship. Slab construction—where vessels are formed by joining flat clay slabs—is particularly suited to the production of large or structurally complex forms. The method enhances structural integrity and precision, making it especially effective for storage jars, carinated bowls, and box-shaped vessels. Analysis of diagnostic sherds from Bahçelievler indicates that this technique was predominantly employed in vessel types featuring sharp angles, junctions, and reinforced edges.

The stratigraphic data suggest that the slab construction was already in use during the earliest phases of Bahçelievler; however, its prevalence increased in the later Neolithic phases. Statistical analysis of the ceramic assemblage indicates that the technique was infrequently encountered in the 8th (8.57%) and 7th (7.04%) phases, but its use increased markedly in the 4th (10.4%), 3rd (15.85%) and 2nd (16.16%) phases. This upward trend suggests a shift toward more complex and standardised pottery forms, likely indicative of growing specialisation in ceramic production.

Another significant aspect of this study is the relationship between the slab construction and raw material selection. The data indicate that this technique was commonly used in dark-surfaced pottery, including black, dark brown, and mottled brown wares, which are associated with high-temperature firing and controlled atmospheric conditions. Additionally, the slab construction was frequently employed in vessels made from fine sandy clay and pyroxene-rich clay, which provides more excellent workability and durability. The preference for these specific clay types suggests that Neolithic potters at Bahçelievler made deliberate choices regarding raw materials, possibly to optimise the performance and longevity of their pottery. The widespread use of slab construction in certain vessel types also raises questions about ceramic production's social and functional aspects. The preference for this method in large storage vessels and structurally complex forms suggests its role in facilitating food storage and preparation within the Neolithic community. Reinforced ceramic forms may indicate a response to long-term food preservation needs or surplus production. Furthermore, the increasing prevalence of slab-constructed vessels in later phases suggests that this method became a standardised practice, potentially linked to the emergence of specialised pottery production or growing settlement populations. Breakage patterns observed at vessel junctions—often exhibiting deliberate reinforcement—further attest to the functional advantages of slab construction. Comparable applications have been documented at other Neolithic sites in Anatolia and the Levant, where this technique enhanced vessel durability. Moreover, its use in long-necked jars and carinated bowls reflects an adaptation of pottery technology to meet a range of functional demands, from liquid storage to food preparation.

These findings from Bahçelievler contribute to broader discussions on technological adaptation in Neolithic pottery. The increasing prevalence of slab construction in the later phases of the settlement corresponds with regional trends observed in northwestern Anatolia. The correlation between specific clay types, firing techniques, and the growing use of this method highlights the evolving nature of ceramic production during this period.

Bahçelievler provides compelling evidence that slab construction was integral to Neolithic pottery technology in Northwestern Anatolia. This technique was not only a practical innovation but also a reflection of broader socio-technological developments within the Neolithic communities of the region. The increasing use of slab construction in later phases and its correlation with specific clay types and high-temperature firing techniques underscores the dynamic and evolving nature of ceramic production during this period. The data from Bahçelievler contribute to a broader understanding of Neolithic pottery traditions and technological advancements in early Anatolian settlements' ceramic production and cultural interactions.

PAPHLAGONIA HADRIANOPOLİSİ VAFTİZHANE YAPISINDA ELE GEÇEN KABA SERAMİKLER

Coarse Pottery from Baptistry Structure in Paphlagonian Hadrianopolis

Rabia AKTAŞ* – Elifnur ÇAKMAK**

Öz: Karabük ilinin, Eskipazar ilçesinde yer alan Paphlagonia Hadrianopolis’inde 2013 yılında Jeofizik-Jeoradar çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonrasında elde edilen veriler doğrultusunda, İç Kale yapı kalıntısında 2022-2023 yılları arasında kazı çalışması yapılmıştır. Yürütülen çalışmalarda yapı kalıntısında mimari buluntulara göre üç evre tespit edilmiştir. İlk evrede vaftizhane görevi gören yapı, MS 5. yüzyılda inşa edilmiş ve MS 7. yüzyıla kadar kullanılmıştır. MS 7. yüzyılın sonrasına tarihlenen ikinci evrede yapısal olarak değişiklikler yapılmış, mekân farklı işlevler için kullanılan üç farklı bölüme ayrılmıştır. Son evrede yüzeye yakın duvarlar ve devşirme lahitten yapılan çeşme bölümü bulunmaktadır. Yapının niteliği ile çeşme ve alandan ele geçen sikkeler, bu evrenin MS 10. yüzyıla kadar varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir. Mimari yapıların stratigrafisi, yapı kalıntısının MS 5.-10. yüzyıllar aralığında kullanım gördüğünü göstermektedir. Ancak, üst üste oturan yapı evrelerinin tahribatına bağlı olarak, I.-III. tabakalardan ele geçen seramik buluntular adına bir tabakalanma yakalanamamıştır.

Bu çalışmanın konusunu, Vaftizhaneden ele geçmiş olan 40 adet kaba seramik buluntu oluşturmaktadır. Kaba seramik buluntular, Hadrianopolis’te en sık karşılaşılan form grupları arasında yer almasına karşın, kente dair yapılan seramik yayınlarında daha önce yeterince ele alınmamıştır. Bu nedenle, bir ön çalışma olarak nitelendirilebilecek bu çalışmada, günlük kullanım

Abstract: Geophysical and GPR studies were conducted in 2013 at Hadrianopolis in Paphlagonia, located in the Eskipazar District of Karabük Province. Based on the data obtained from these studies, excavation work was carried out on the remains of the Inner Castle between 2022 and 2023. The investigations revealed three distinct phases of construction within the structure according to architectural finds. The first phase involved a structure that served as a baptistry, constructed in the 5th century AD and remained in use until the 7th century AD. In the second phase, dated after the 7th century AD, significant structural changes were made. The original baptistry was divided into three different sections, each serving various functions. The final phase is characterised by walls close to the surface and a fountain transformed from a spolia sarcophagus. The quality of the structure, along with the fountain and coins recovered from the structure, suggests that this phase continued until at least the 10th century AD. The architectural stratigraphy indicates that the structure was in use from the 5th to the 10th century AD. However, due to damage caused by overlapping construction phases, a clear stratification of ceramic findings from phases I-III could not be established.

This study covers 40 pieces of coarse pottery recovered from the baptistry. Although coarse ceramic findings are among the most frequently encountered forms in Hadrianopolis, they have not been sufficiently addressed

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri, Arkeoloji Bölümü, aktas83@gmail.com. ORCID: 0000-0002-5257-9814.

** MA, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, elif.cakmak.bolu@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-6183-3108.

Makale kapsamında incelenen seramik buluntuların çalışılmasına olanak sağlayan sayın Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞA ve çalışmada emeği geçen tüm Hadrianopolis kazı ekibine içten teşekkürlerimizi sunarız.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 27.11.2024 | Kabul Tarihi: 17.02.2025 | Atıf: Aktaş R. – Çakmak E. 2025, “Paphlagonia Hadrianopolisi Vaftizhane Yapısında Ele Geçen Kaba Seramikler”. *Septem Artes* 3 (2025), 13-46.

kapları olarak tanımlanan khytra, lekane, testi, amphora, pithos ve kapak formları değerlendirilmiştir. Seramik buluntular adına bir stratigrafinin tespit edilememiş olması nedeniyle, analogi verileri doğrultusunda tarihlendirme yoluna gidilmiştir. Bu çalışmanın ana amacı, Hadrianopolis özelinde daha önce bir tipolojisi oluşturulmamış kaba seramik buluntuları için bir tipoloji oluşturulabilmesi ve örneklerin yerel ya da ithal olup olmadıklarının tespit edilmesidir. Çalışma kapsamında incelenen örnekler, form grupları temel alınarak sınıflandırılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, az sayıda Erken Roma Dönemi formu tespit edilmekle birlikte, buluntuların büyük çoğunluğunun Geç Roma Dönemi - Erken Bizans Dönemine ait olduğu görülmüştür. Ayrıca, analogi çalışmasında benzer tiplerin az sayıda tespit edilmesi, kil renk ve kalitesinin farklılık sergilemesine bağlı olarak, örneklerin yerel üretim olabileceği düşünülmektedir. Ancak şu aşamada bir öneri olarak sunulabilecek olan bu düşünce, ileride yapılacak olan kil analizleri sonucunda netlik kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadrianopolis, Vaftizhane, Seramik, Roma Dönemi Kaba Seramiği, Erken Bizans Dönemi Kaba Seramiği.

in ceramic publications on the site. Therefore, this study can be considered a preliminary investigation focusing on forms identified as daily-use vessels, including khytrai, lekanai, jugs, amphorae, pithoi, and lids. Since no stratigraphy could have been established for the ceramic findings dating has been based on analogy. The primary aim of this research is to establish a typology for coarse ceramic finds in relation to Hadrianopolis and to determine whether the examples are locally produced or imported. The examples within the scope of the study were analysed based on their form groups. As a result of the study, it was observed that the majority of the findings belong to the Late Roman Period - Early Byzantine Period, although a few Early Roman Period forms were also identified. Additionally, the limited identification of similar types during the analogical analysis suggests that the variations in the clay colour and quality may indicate local production. However, this hypothesis will gain clarity through future clay analyses.

Keywords: Hadrianopolis, Baptistery, Ceramic, Roman Period Coarse Pottery, Early Byzantine Period Coarse Pottery.

Giriş

Günümüzde Karabük ili, Eskipazar ilçesinde “Viranşehir” olarak adlandırılan mevki ve çevresine yayılmış olan Paphlagonia Hadrianopolisi’nde yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında çok sayıda yapı tespit edilmiştir (fig. 1)¹. Bu yapılar arasında üç adet kilise, iki hamam, domus, İç Kale ve Vaftizhane yer almaktadır (fig. 2). Yapıların büyük çoğunluğunun Geç Roma ve Erken Bizans Dönemlerine tarihlendiği kentte, 2013 yılında gerçekleştirilen Jeofizik-Jeoradar çalışmaları sonucunda tespit edilen Sondaj-2 numaralı yapı kalıntısında, 2022-2023 yılları arasında kazı çalışmaları yürütülmüştür. Yapının kuzey duvarı ve bu duvara bitişik kare formu bir sıcak su havuzu ile birlikte 21 m’lik batı duvarının tamamı ortaya çıkarılmıştır. Dikdörtgen formu yapının ana hatlarını oluşturan duvarlar, diğer tüm yapılarda olduğu gibi, yerel mimari yapı malzemesi olarak tanımlanabilecek sarı traverten ve moloz taşlardan inşa edilmiştir. Yapıya sonradan eklendiği düşünülen kare formu havuz, zeminden ve duvardan ısıtma sistemine sahiptir. Mimari detaylardan yola çıkılarak, kubbe ile örtülü olduğu düşünülen havuzun, kuzey ve doğu iç cephelerinde tespit edilen 15-20 cm’lik boşluklar vasıtasıyla sıcak hava dolaşımı sağlanarak ısıtıldığı anlaşılmaktadır. Yine içte, güney ve batı cephelerinin 30 cm’lik kaplamaya sahip olduğu görülmektedir. Sıcak su havuzunun zemininde bir hypocaust kanalı ile buna bağlı sıcak hava tünelleri bulunmaktadır. Ayrıca havuz ile bağlantılı kemerli praefurnium bölümü ve sıcak hava servis koridoru yer almaktadır. Hypocaust kanalı içerisinde zemini taşıyan kare formu *pilae* kullanılmıştır. Havuzun zemininde sonradan kapatıldığı anlaşılan bir tahliye deliğinin yanı sıra, is ve dumanın dışarıya atılması amacıyla, duvardan ısıtma sistemi içerisine entegre edilmiş iki künk kalıntısı da *in-situ* olarak tespit edilmiştir. Yapının batı duvarına bitişik sarı traverten taşlarla oluşturulmuş platform üzerinde kırık bir devşirme lahit teknesi bulunmaktadır. Çeşme olarak kullanıldığı tahmin edilen teknenin üzerine yerleştirildiği platformun zemininde sarı traverten kapak taşlarıyla kapatılmış drenaj kanalı bulunmaktadır. Çeşmenin niteliği ve konumuna bakıldığında yapıya son evrede eklendiği anlaşılmaktadır².

1 Keleş – Çelikbaş 2011, 46; Keleş et al. 2011, 39; Kılavuz – Çelikbaş 2013, 160; Verim 2019, 277; Oyarçin 2019, 442; Keleş 2021, 4; Keskin et al. 2021, 9; Eliüşük 2022, 4; Kalkan – Çelikbaş 2022, 422; Namal 2022, 36; Verim 2022, 183; Oyarçin – Çelikbaş 2023, 469-472.

2 Oyarçin – Çelikbaş 2023, 474-476.

Vaftizhane, ilk inşa evresinde dikdörtgen planlı tek bir mekân olarak tasarlanmış, sonraki tamirat ve tadilat evreleri ile üç bölüme ayrılmıştır (fig. 3). Oda 1-2-3 olarak adlandırılan bölümlerin zemininde mozaik süslemeler olduğu tespit edilmiştir. Duvarlarının ise sarı, kırmızı, yeşil ve siyah renkli fresklerle süslediği anlaşılmaktadır. Yapıya sonradan yapılan müdahaleler mozaiklerin büyük bir kısmında tahribata sebep olmuş, ayrıca mozaiklerin bir bölümünün eklenen duvarların altında kalmasına neden olmuştur. Oda 1'in giriş kısmında yarım daire formu iki bloktan oluşan muhtemel bir süs havuzu yer almaktadır. Odanın zemini iki farklı pano şeklinde mozaiklerle süslenmiştir. Mozaiklerde yoğun olarak sarı, kırmızı, yeşil, beyaz, siyah *tesseralar* kullanılmıştır. Herakles düğümleri ile oluşturulmuş sekizgen panolar içerisinde çeşitli kuş figürleri, armutlar ve üzüm salkımı ile tasvir edilmiş hasır sepet, çift kulplu bir amphora, nar, ördek, sülün, tavuk, bitkisel bezemelerin yanı sıra çeşitli geometrik bezemelerin de olduğu gözlemlenmiştir. Oda 2'nin zemininde de mozaik süslemeler yer almaktadır. Burada aynı bordür detayı ile devam eden mozaiklerde hayvan betimlerinin yerini geometrik ve bitkisel bezemelerin aldığı görülmektedir. Kare ve dairesel panolar içerisinde dört yapraklı çiçek, Süleyman düğümü ve bunları birbirine bağlayan halat motiflerine benzer geometrik süsleme görülmektedir. Oda 2'de yer alan mozaiklerin büyük bir kısmı tahrip olmuş ve lakunalar oluşmuştur. Oda 1'de olduğu gibi burada da mozaiklerin bir kısmı daha sonradan eklenen duvarın altında kalmıştır. Oda 3'ün zemini, diğer iki odanın zemininden farklı bir mozaik pano ile süslenmiştir. Giyoş motifi şeklindeki bordür detayının yanı sıra sekiz köşeli yıldız, kare panolar içerisine yerleştirilmiş kuş ve geyik figürleri, ayrıca çeşitli geometrik bezemeler yer almaktadır. Vaftizhanenin merkezinde tabana gömülü şekilde tasarlanmış haç planlı bir havuz yer almaktadır. Havuzun iç ve dış kısmında in-situ olarak tespit edilen mermer parçaları ve derz izlerinden yola çıkılarak zeminin mermerle kaplandığı anlaşılmıştır. Ayrıca çevresinin konsantrik daire ve geometrik bezemeli mozaiklerle süslediği tespit edilmiştir. Vaftiz havuzunun doğu haç koluna yakın bir noktada kısmen korunmuş kare formu paye ve Oda 1 ile Oda 3'ü sınırlayan eklenti duvarlarının inşası sırasında duvar altında kalan diğer iki paye kalıntıları dikkate alındığında, havuzun sütunlu kemerlerin merkezinde yer aldığı tahmin edilmektedir. Payenin hemen yanında ele geçen Attika B tipi sütun kaidesi, MS 5. yüzyıla ait özellikler göstermektedir. Ancak bu kaidenin yapıya ait olup olmadığı ve söz konusu payelerin üzerine yerleştirilmiş olası sütunları taşıyıp taşımadığı şu aşamada kesin olarak belirlenememektedir.

Sonuç olarak yürütülen kazı çalışmaları neticesinde, mimari buluntulara göre yapıda üç kullanım evresi tespit edilmiştir. Buna göre ilk inşa evresinde mekân dikdörtgen şeklinde tasarlanmış, merkezine zemine gömülü şekilde içten ve dıştan mermer kaplamalı haç planlı bir vaftiz havuzu yerleştirilmiştir. Vaftizhanenin zemininin tamamı mozaiklerle süslenmiş, haç şeklindeki vaftiz havuzunun her koluna birer kare formu paye yerleştirilerek muhtemelen kemerli ve sütunlu bir galeri içerisine alınmıştır. Zemin seviyesinde ele geçen arkeolojik bulgular, yapının MS 5. yüzyılda inşa edildiğini ve MS. 7. yüzyıla kadar vaftizhane işlevini sürdürdüğünü göstermektedir. MS 7. yüzyıldan itibaren yapıda büyük değişikliklerin yapıldığı ikinci evre, mekânın iç kısmında yapılan yapısal bazlı değişikliklerin olduğu dönemdir. Bu evrede mekân üç bölüme ayrılarak farklı işlevlerde kullanılmaya devam edilmiştir. Ayrıca vaftizhanenin dışında bulunan kare formu sıcak su havuzunun da bu dönemde eklendiği tahmin edilmektedir. Yapının son evresi, Oda 3'ün kazısı sırasında tespit edilen yüzeye yakın duvar kalıntısı ve batı beden duvarının dışına eklenen devşirme lahitten yapılan çeşme bölümüdür. Niteliksiz duvar kalıntısı, çeşme ve ele geçen sikkeler değerlendirildiğinde, Vaftizhanenin MS 10. yüzyıla kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır (fig. 4).

Hadrianopolis Antik Kenti, Vaftizhane yapısında yürütülen çalışmalar esnasında yoğun seramik buluntu tespit edilmiştir. Alandan ele geçen buluntuların yoğunlukla kaba seramik formlarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen kaba seramiklerin Hadrianopolis kentinde en sık karşılaşılan kaba seramik formları arasında yer almasına karşın, kente dair yapılan seramik yayınlarında daha önce yeterince ele alınmamış ve bir tipoloji oluşturulmamıştır. Bu bağlamda bir ön çalışma niteliğinde olması planlanan bu çalışmada, en sık karşılaşılan kaba seramik formlarının farklı nitelikteki örnekleri incelenmiştir. İncelenen 40 adet örnek içinde khytra, lekane, testi, amphora, pithos ve kapak formları yer almaktadır. Yapı mimari açıdan üç kullanım evresini göstermekle birlikte, seramik buluntu adına bir stratigrafi sergilememektedir. Bu nedenle birincil tarihlendirme kriteri olarak analogi yolu izlenmiştir. Seramik kapların incelenmesindeki ana amaç, Hadrianopolis özelinde daha önce tipolojisi

oluşturulmamış kaba seramik grupları için bir tipoloji oluşturabilmek, örneklerin yerel ya da ithal olup olmadıklarını anlayabilmektir. Çalışma kapsamında incelenen örnekler form grupları temel alınarak erken dönemden geç döneme doğru incelenmiştir.

Khytra

Hadrianopolis kentinde en yoğun görülen gruplardan birisi olan ve khytra olarak tanımlanan pişirme kapları farklı ağız ve dip formlarına sahiptir. Buna bağlı olarak Vaftizhane buluntuları içinde form açısından farklılık arz eden dokuz khytra parçası bu başlık altında incelenmiştir (kat. no. 1-9, fig. 5-6). Örnekler, genel olarak gözenekli, kalsit, taşçık, saman katkılı olup sadece tek örnekte (kat. no. 5) mika tespit edilmiştir. Kil renkleri ise kırmızıdan açık kahverengi tonlarına değişkenlik göstermekle birlikte, ateşe maruz kalan örneklerin yer yer siyahlaştığı gözlemlenmiştir. Kentte diğer alanlarda tespit edilen örnekler ve bu çalışmanın konusunu oluşturan khytralar dışı dönük yükseltilmiş ağızlı, şişkin gövdeli, dikey şerit kulpludur. Ağız çapları 10-18 cm arasında değişkenlik göstermektedir.

Örnekler içinde yer alan dışta profillendirilmiş ağızlı kat. no. 1'in en yakın örneği Knossos buluntuları arasında yer almaktadır. Küçük pişirme kabı olarak tanımlanan örnekler tabaka verileri temel alınarak Erken Roma Dönemine tarihlenmiştir³. Berenice buluntusu Orta Roma Dönemi Pişirme Kapları form 4 grubu içinde değerlendirilmiş ve MS 2.-3. yüzyıllar aralığına tarihlenmiştir⁴. Kat. no. 2 ile benzer formlar Ziyaretsuyu kazılarında tespit edilmiştir⁵. Bu örnekler için tarihleme önerisi sunulmamakla birlikte, boyunsuz çömlek olarak tanımlanmıştır. Kat. no. 3-5 ile benzer formlar Rhodiapolis kentinde karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekler benzer formlar yardımı ile Erken Roma Dönemine (MS 1.-3. yüzyıllara) tarihlenmiştir⁶. Benzer şekilde Phokaia örnekleri tip IIA olarak tanımlanmış ve MS 1.-3. yüzyıllar arasına verilmiştir⁷. Berenice kazılarında tespit edilmiş küçük ağız çapına sahip olan parçalar, Orta Roma Pişirme Kapları 4 olarak gruplanmış ve analogi yolu ile MS 1.-3. yüzyıllar aralığına verilmiştir⁸. Özellikle kat. no. 3-5 ile benzerlik gösteren Kıbrıs örneği⁹, "Ege Pişirme Kapları" olarak tanımlanmış ve Hayes referans alınarak MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenmiştir. Kat. no. 4 ile benzerlik sergileyen Pataradan bir örnek ise MS 3.-4. yüzyıllar aralığına tarihlenmiştir¹⁰. Alabanda da ele geçen yakın bir örnek ise bardak olarak nitelendirilmiş olup MS 1. yüzyıla tarihlenmiştir¹¹. Kat. no. 6 ile benzer bir başka örnek ise Parion kazılarında tespit edilmiştir¹². Boyunlu pişirme kapları arasında yer alan bu tipler, Ergürer tarafından MS 3. yüzyıl - 4. yüzyılın ilk çeyreği aralığına verilmiştir. Kat. no. 7 ile benzer Berenice kazılarından ele geçen daha büyük çaplı örnekler Geç Roma Pişirme Kapları 2b olarak sınıflanmıştır¹³. Kat. no. 8'in Miletoştan ağız iç kısmında kapak oturma yeri olan örnekleri Geç Roma Dönemine verilmiş olup MS 5.-6. yüzyıllara aittir¹⁴. Miletoşa ele geçen bir başka örnek ise MS 3. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmiştir¹⁵. Ergürer ise benzer örnekleri MS 4.-6. yüzyıllara vermiştir¹⁶. Ayrıca, kat. no. 9 ile yakın örnekler Saraçhane buluntuları arasında karşımıza çıkmaktadır. Form 3 olarak sınıflandırılan kalınlaştırılmış ağızlı bu örneklerin MS 5. yüzyıl tiplerinden türetilmiş olduğu düşünülmektedir¹⁷.

Yukarıda ayrıntılı olarak verilen tüm khytra örnekleri birlikte değerlendirildiğinde, kat. no. 1-5 gibi dışı dönük yüksek ağızlı khytraların genel olarak "Ege Pişirme Kapları" olarak tanımlandığı ve Erken

3 Hayes 1983, 105-106, 122, fig. 6, no. 67.

4 Riley 1979, 265, fig. 104, no. 522.

5 Abdioğlu 2007, 34, lev. 29, 1-4. kat. no. 160-163.

6 Fırıncı 2010, 11-13, 57-58, kat. no. 1-8, lev. 1-3.

7 Aydemir 1995, 69-70, 179, lev. LVI, G34.

8 Riley 1979, 265-266, kat. no. 521.

9 Wiech 2017, 456-457, no. 13.

10 Korkut 2007, 152, abb. 2, kat. no. 9.

11 Soslu 2015, 81, 220, form 2, kat. no. 108, lev. XXVII, res. 118.

12 Ergürer 2018, 133-134, 138, lev. 1, no. 3.

13 Riley 1979, 271, 275, fig. 106, kat. no. 548-549, fig. 108, no. 577.

14 Lüdorf 2006, 89-90, taf. 8, T30.

15 Gassner 1997, 178, taf. 58, no. 741.

16 Ergürer 2012, 226, 526, lev. 200, no. 486.

17 Hayes 1992, 55, fig. 45, 137 (30).

Roma Dönemine tarihlendirildiği görülmektedir. Kat. no. 6 ise boyunlu pişirme kapları arasında yer alıp, MS 3. yüzyıl - 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmiştir. Kapak oturma yeri ağız üzerinde belirgin olan kat. no. 7-8 ise benzer örneklerden yola çıkılarak MS 3.-6. yüzyıllar aralığına verilmiştir. Son örnek ise (kat. no. 9) diğerlerine göre kısmen farklı nitelikler sergilemektedir. Ağız parçası diğer khytra örnekleri gibi dışa dönük yüksek ağızlı olmakla beraber, ağzın iç kısmında dudağın içe kıvrılarak kalınlaştırıldığı gözlemlenmektedir. Hayes, bu tip örneklerin MS 5. yüzyılda görülen tiplerin bir varyasyonu olduğunu belirtmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde incelenen tüm örneklerin MS 1.-6. yüzyıl aralığına ait oldukları ve tarihsel süreç içinde tipolojik olarak değişiklik gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Lekane

Lekane olarak tanımlanan leğenler hem mutfakta hem de ölü gömme adetlerinde kullanılmıştır¹⁸. Lekaneler genellikle kalın cidarlı, geniş çaplı, düz ya da sarkık ağızlı, düz dipli ya da halka kaidelidir. Mutfak kapları arasında sıklıkla karşılaşılan lekaneler, Hadrianopolis vaftizhane buluntuları arasında da yoğunlukla karşılaşılan örnekler arasında yer almaktadır. Çalışma kapsamında farklılık arz eden dört adet örnek (kat. no. 10-13, fig. 7, 13) değerlendirmeye alınmıştır.

Makale kapsamında incelenen örnekler, kalsit, saman, taşcık ve mika katkılı olup kırmızı, koyu kahverengi, kırmızımsı sarı hamur renklerine sahiptir. Tam profil veren kat. no. 10 (fig. 13) dışa dönük geniş ağız kenarlı, şişkin gövdeli, halka kaideli ve gövde üzerinde yer alan dikey şerit kulpludur. Kat. no. 11 (fig. 14) kalın cidarlı ve sarkık ağızlıdır. Ağız üzerinde ise kazıma bezeme yer almaktadır. Kat. no. 12 ise geniş düz ağız kenarlıdır. Konik daralan gövde profiline sahip olan örneğin, ağız altı keskin profillendirilmiştir. Son örnek olan kat. no. 13 ise geniş ağız kenarına sahip olmakla beraber, ağız kenarının hem içte hem de dışta profil yaptığı görülmektedir.

Farklı özellikler sergileyen lekane parçaları için yapılan analogi çalışmasında, Assos buluntuları arasında bir ağız parçası, kat. no. 10 ile yakınlık sergilemektedir. Lekane olarak tanımlanan bu örnek, MS 2.-3. yüzyıllara tarihlenmiştir¹⁹. Atina Agorasında ele geçen iki örnek ağız ve kaide profili açısından yakınlık göstermesine karşın, örneklerin gövde profilleri daha konik bir formdadır. Lekane parçaları Robinson tarafından MÖ 1. yüzyıla tarihlenmiştir²⁰. Kat. no. 10'un tam profil veriyor olmasına karşın birebir örnekleri tespit edilememiştir. Lekanelerin erken örneklerinin daha çok kaideli, geç örneklerinin ise düz geniş dipli olduğu bilinmektedir. Bu örneğin de derin kâse görünümü ve kaideye sahip olmasına bağlı olarak, en yakın ağız parçasından da yola çıkarak Erken Roma Dönemine ait olabileceği belirtilebilir.

Kat. no. 11'in birebir örnekleri tespit edilememekle birlikte, Miletos'tan ele geçen sarkık ağızlı lekaneler MS 1. yüzyılın sonu - 2. yüzyılın başına tarihlenmiştir²¹. Benzer şekilde Ilion sarkık ağızlı lekane örnekleri de MS 1.-2. yüzyıllara aittir²². Benzer formların geç döneme tarihlenen örnekleri de bilinmektedir²³. Ancak en yakın örnekler temel alındığında bu parça da (kat. no. 11) Erken Roma Dönemine tarihlenebilir. Kat. no. 12 ile yakın özelliklere sahip olan Miletos'tan ele geçen düz ağızlı lekaneler MS 3.-6. yüzyıllara verilmiştir²⁴. Kat. no. 13'ün benzer örneği, Ferento (İtalya) kazılarında elde edilen buluntular arasında tespit edilmiştir. Örnek MS 6. yüzyılın ikinci yarısı - MS 7. yüzyılın başı aralığına tarihlenmiştir²⁵.

Lekane grubu genel olarak değerlendirildiğinde, örneklerin kalın cidarlı, profillendirilmiş ağız kenarlı oldukları gözlemlenmektedir. Kat. no. 10 haricinde kaidesi /dibi korunmuş örneğin olmaması, parçaları ağız profilleri üzerinden tarihlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Ağız profilleri ve benzer lekane örnekleri temel alındığında, kat. no. 10-11 Erken Roma Dönemine, kat. no. 12-13 ise Geç Roma Dönemine tarihlendirilebilir.

18 Hayes 1983, 109; Rotroff 2006, 108-109; Tekocak 2006, 87; Fırat 2011, 105.

19 Sezgin 2010, 125, kat. no. 415, lev. 64.

20 Robinson 1959, 16, pl. 2, 72, grup F, F60-F61.

21 Lüdorf 2006, 65, 129, taf. 24, no. 59.

22 Kozal 2001, 322, 337, pl. 11, no. 160.

23 Ergüner 2012, 230, lev. 207-208, kat.no. 504.

24 Lüdorf 2006, 66-67, 134, taf. 26, no. 109.

25 Patilli 2007, 400-401, fig. 11-12, no. 24-28.

Kâse

Vaftizhane buluntuları arasında kâse olarak nitelendirilebilecek tek bir örnek tespit edilmiştir (kat. no. 14, fig. 7, 15). Kalsit, saman ve taşcık katkılı, basit ağızlı, yuvarlatılmış dudaklı, hafif şişkin gövdeli, düz dipli kâse 10 cm civarında çapa sahiptir. Kırmızı hamurlu olan kâsede astar korunmamıştır. Bu tip örneklerin, Klasik Yunan Döneminde ve Roma İmparatorluk Döneminde sosluk olarak sofralarda kullanıldığı bilinmektedir²⁶. Roma İmparatorluk Döneminde özellikle *Terra Sigillata* grupları içinde bu tür kâselerin kaideli ve kaidesiz örnekleri bilinmektedir²⁷. Bu açıdan birebir benzer formları tespit edilememiş olan kâsenin de benzer bir amaç doğrultusunda kullanılmış olma olasılığı oldukça yüksektir. Ayrıca oldukça kaba olan kâsenin nitelikleri açısından yerel bir üretim olabileceği düşünülmektedir.

Testi/Sürahi

Hadrianopolis seramik buluntuları arasında en yoğun karşılaşılan formlardan birisi testi/sürahi olarak tanımlanan sıvı kaplarıdır (kat. no 15-22, fig. 7-8, 16, 17). Bu başlık altında farklı niteliklere sahip sekiz örnek incelenmiştir. Daha çok ağız parçalarından oluşan grup kalsit, taşcık ve mika katkılı olup hamur renkleri kırmızıdan koyu kahverengiye ve kırmızimsı gri tonlarına doğru değişkenlik sergilemektedir. Ağız çapları 6 ile 15 cm arasındadır.

Kat. no. 15 (fig. 16) hafif dışa dönük ağızlı, konik daralan boyunludur. Boyun üzerinde yatay yivler arasında dalga motifi görülmektedir. Bu tip ağız ve boyun profiline sahip en yakın örnekler Patara buluntuları arasında yer almaktadır. Yakın ağız çapına sahip ve sürahi olarak tanımlanan bu örnekler MS 5. yüzyıla tarihlenmiştir²⁸. Çizimleri olmamakla birlikte, Atina Agorası buluntuları arasında bulunan iki örnek de MS 6. yüzyıla aittir²⁹. Dichinde (Burgaristan) ele geçen gri bir örnek MS 6. yüzyıla verilmiştir³⁰. İçel Müzesi'nden başka bir örnek, analogi verileri temel alınarak MS 5.-7. yüzyıllar aralığına tarihlenmiştir³¹. Bu bağlamda kat. no. 15 için de tarih olarak MS 5.-7. yüzyıllar aralığı önerilebilir.

Kat. no. 16 kaba hamurlu, taşcık, mika ve kalsit katkılı, ince cidarlı, yonca ağızlı, ağızdan boyuna yumuşak geçişlidir. İç yüzeyinde çark izleri belirgindir. Yonca ağızlı sürahi/oinokhoe olarak nitelendirilebilecek olan parçanın benzer tipleri Sagalassos buluntuları arasında tespit edilmiştir. Örnek MS 2.-7. yüzyıllar aralığına tarihlenmiştir³². Yassıada³³ ve Atina Agorası³⁴ buluntuları arasında yer alan sürahiler MS 7. yüzyılın başına aittir. Özellikle Sagalassos örneğinin oldukça geniş bir aralığı vermiş olmasına karşın, buluntu alanı da dikkate alındığında kat. no. 16'nın da Geç Roma - Erken Bizans Dönemine ait olması daha olasıdır.

Kat. no. 17-19 dışa dönük yüksek profillendirilmiş ağızlı, ağızdan çıkış yapan geniş dikey şerit kulpludur. Örnekler kalsit, taşcık (kat. no. 17-18), mika ve saman (kat. no. 19) katkılıdır. Kat. no. 18-19'un (fig. 17) kulplarının üst kısmı dikey ve verev olarak yivlendirilmiştir. Birebir örnekleri tespit edilemeyen bu grubun ağız profili açısından en yakın örnekleri MS 2. yüzyıla tarihlenmiştir³⁵. Berenice örnekleri ise Orta Roma Testi/Sürahi 5 olarak sınıflandırılmıştır³⁶. Stobi buluntuları arasında yer alan örnekler de Erken/Orta Roma Dönemine aittir³⁷. Sardes kazılarında ele geçen benzer ağız çaplarına ve yakın ağız formuna sahip örnekler MS 6. yüzyılın sonuna tarihlenmiştir³⁸. Ancak buluntunun niteliği ve buluntu alanı dikkate alındığında bu parçaların da Geç Roma - Erken Bizans Dönemine ait olduğu düşünülmektedir.

26 Rotroff 1997, fig. 65.

27 Hayes 1985, tav. III-VI.

28 Korkut 2007, 158, abb. 6, no. 33.

29 Robinson 1959, pl. 33, grup M, M362, M364.

30 Swam 2007, 837, fig. 6, no. 60.

31 Koçak-Yaldır 2002, 98-99, kat. no. 21, lev. 19, çizim 21.

32 Degeest 2000, 163, 5.4.24. type 4I100, (fig. 196).

33 Bass – van Doorninck 1982, vol.1, 168-170, fig. 8-10, 8-11, P14-23.

34 Robinson 1959, pl. 34, grup N, N7-11.

35 Slane 1990, fig. 32, no. 267-268; Abadie-Reynal 2007, pl. 61, 387.1-2; Slane 2014, 93-96, fig. 2.9, fig. 3.387.1-2.

36 Riley 1979, Berenice, 388, fig. 141, no. 1167.

37 Anderson-Stojanovic 1992, pl. 100, no. 852-853, pl. 101, no. 851, pl. 105, no. 888, pl. 119, no. 1007-1008, pl. 139, no. 1201.

38 Rautman 1995, 61-63, fig. 16, 2.76-78.

Kat. no. 20 kalsit, taşçık ve saman katkılı, kalınlaştırılmış ağızlı, sivri dudaklıdır. Kat. no. 21 hafif dışa dönük ağızlı, kat. no. 22 ise dışta profillendirilmiş içe dönük ağızlıdır. Parçaların kaba hamur yapıları ve yer yer koyu renk tonlarına sahip olduğu görülmektedir. 7 ile 15 cm ağız çapı ile testi ya da amphora olarak nitelendirilebilecek parçaların benzer tipleri belirlenememiştir. Buna bağlı olarak bu örneklerin de yerel üretim olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar benzer tipler saptanamamış olsa da buluntu alanının tarihsel aralığı dikkate alındığında bu örneklerin de Geç Roma Dönemine ait olduğu söylenebilir.

Grup genel olarak değerlendirildiğinde, farklı yayın çalışmalarında bazı örneklerin testi/sürahi olarak tanımlandığı, bazı örneklerin amphora olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. Yapılan analogi çalışması sonucunda hiçbir örneğin birebir Hadrianopolis örnekleri ile özellikle kulplar açısından uyumlu olmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, henüz kil analizleri yapılmadığı için kesin bir görüş bildirilmemekle birlikte, ağız profilleri yakın olsa da bu örneklerin hem morfolojik özellikleri hem de form özellikleri açısından yerel üretim olma olasılıkları oldukça yüksektir. Yakın örnekler ve de buluntu alanının mimari tabakaları temel alındığında, tarihleme için Geç Roma Dönemi - Erken Bizans Dönemi önerilebilir.

Amphora

Roma Döneminin popüler amphora tipleri Hadrianopolis amphora buluntuları arasında yoğun olarak görülmemektedir. Hadrianopolis amphora tipleri bilindik formlara göre daha küçük boyutlu ve daha ince cidarlı örneklerden oluşmaktadır. Bu başlık altında farklılık gösteren üç ağız parçası ve bir dip parçası incelenmiştir (kat. no. 23-26, fig. 9). Amphora parçaları kalsit, taşçık, saman ve mika katkılı olup, ağız çapları 6-17 cm arasında değişiklik göstermektedir.

Kat. no. 23 kalsit katkılı, kalınlaştırılmış dışa dönük ağızlı, yuvarlatılmış dudaklıdır. Bereniceden benzer ağız profilli bir örnek MP Amphora 16a olarak gruplanmıştır. Söz konusu örnek Ostia Form IIIa-c olarak tanımlanmış ve Atina örneklerinin MS 267 yıkım tabakasından ele geçtiği belirtilmiştir³⁹. Vrina örnekleri MS 3. yüzyılın başına tarihlenmiştir⁴⁰. Troia buluntuları içinde bir parça, Miletos örnekleri referans alınarak, MS 4. yüzyıla tarihlenmekte ve Kuzey Afrika kökenli olarak tanımlanmaktadır⁴¹. Barcino⁴² ve Ilvrođa⁴³ bulunan örnekler ise MS 6.-7. yüzyıllara tarihlenmiştir. Kat. no. 24 kalsit, taşçık ve saman katkılı, dışa kalınlaştırılmış ağızlıdır. Miletos'tan en yakın örnekler MÖ 1. yüzyılın sonları - MS 2. yüzyıl aralığına, bazı örnekler ise MS 3.- 4. yüzyıllara aittir⁴⁴. Kat. no. 25 kalsit, mika ve taşçık katkılı, dışa dönük üçgen profillendirilmiş ağız kenarlı, boyundan çıkış yapan dikey şerit kulpludur. Parçanın iç yüzeyinde çark izleri belirgindir. Yapılan analogi çalışmasında birebir örnekleri tespit edilememiş olan bu amphora parçasının en yakın örneği, Stobi buluntuları arasında Form 31 olarak nitelendirilen örnektir. Söz konusu parça MS 2.- 4. yüzyıllar aralığına aittir⁴⁵. Kat. no. 26 amphora dip parçası olup kalsit, mika ve taşçık katkılı, içi dolu sivri diplidir. Gortinadan⁴⁶ ve Pariondan⁴⁷ benzer örnekler MS 4.- 5. yüzyıllara aittir.

Söz konusu dört örnek birlikte ele alındığında, buluntuların oldukça küçük parçalar halinde korunmuş olmasına bağlı olarak net bir karşılaştırma yapmak oldukça zor olmuştur. Benzer örnekler temel alındığında bu grubu Geç Roma Dönemi - Erken Bizans Dönemine tarihlemek mümkündür.

Pithos

Hadrianopolis Antik Kenti'nde kaba seramik grubu içinde belirgin ağız profillerine sahip pithos örnekleri bilinmektedir. Vaftizhane buluntuları arasından üç örnek çalışma kapsamında incelenmiştir

39 Riley 1979, kat. no. 277, fig. 86.

40 Reynolds 2019, 36, no. 9, fig. 3.4, VP 2156.6.

41 Japp 2007, 62-63, fig. 4, no. 24.

42 Monfort – Millet 2005, 167-168, fig. 8, Northern Africa, St Miquel 89/1001/003.

43 Espin – Calvo 2005, 205, 221, fig. 14, no. 2.

44 Lüdorf 2006, 105-106, taf. 13, A6, A9.

45 Anderson-Stojanovic 1992, 123, form 31, pl. 118, no. 998.

46 Rendini 1997, 373, 376, tav. CXXXIX.d.

47 Akkaş 2020, 206, fig 15, no. 52.

(kat. no. 27-29, fig. 9). Örnekler gözenekli, mika, kalsit, taşcık ve saman katkılı, dışa profillendirilmiş kalın ağızlıdır. Ağız çapları ise 22-27 cm arasındadır.

Kat. no. 27 dışa kalınlaştırılmış ve profillendirilmiş kalın ağızlı, dışa açılan gövdelidir. Bu parçanın ağız profili ile yakınlık sergileyen Metropolis örnekleri saklama kabı olarak tanımlanmış ve MS 1. yüzyıla tarihlenmiştir⁴⁸. Vrına buluntuları ise MS 3. yüzyılın ortasına aittir⁴⁹. Sardesten 30 cm ağız çapına sahip bir örnek amphora olarak nitelendirilmiş ve tarih olarak Erken Bizans Dönemi önerilmiştir⁵⁰. Kat. no. 28 kalın cidarlı, hafif içe eğimli keskin profillendirilmiş geniş ağız kenarlı, dışa doğru genişleyen kısa boyunludur. Parça ile benzer en yakın buluntular Berenice⁵¹ ve Didyma⁵² örnekleri arasında tespit edilmiş olup, bu yayınlarda söz konusu tipler Hellenistik formlar olarak nitelendirilmiştir. Hadrianopolis kazılarında daha önce ele geçen başka bir örnek ise Laflı – Kan-Şahin tarafından MS 10. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁵³. Kat. no. 29'un benzer örnekleri tespit edilememiştir.

Benzer örnekler temelinde tüm parçalar birlikte ele alındığında, formların Hellenistik ve Roma Döneminde tip açısından farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Benzer ağız profillerinin Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine kadar kullanılmış olma olasılığı yüksektir. Ancak buluntu alanı dikkate alındığında bu örneklerin Geç Roma Dönemi ve Erken Bizans Dönemine ait olma olasılıkları daha yüksektir.

Kapak

Hadrianopolis kazısında farklı açmalarda çok sayıda kapak örnekleri tespit edilmiştir. Vaftizhane buluntuları arasında da yoğun olarak gözlemlenen kapaklar içinde en sık karşılaşılan ve en iyi korunmuş durumda olan iki örnek incelenmiştir (kat. no. 30-31, fig. 9, 18). Örneklerden birisi (kat. no. 30) mika ve taşcık katkılı, kırmızımsı sarı hamurlu, konik profilli gövdeli ve düz ağızlıdır. Kat. no. 30'un Bereniceden benzer tipleri Erken ve Orta Roma Dönemi⁵⁴, Kartaca örnekleri MS 1. yüzyıl kontekstlerinden ele geçmiştir⁵⁵. Benzer ağız profile sahip daha küçük çaplı tutamaklı kapak örnekleri de MS 2.-3. yüzyılların kontekstlerinden ele geçmiştir⁵⁶. Demetrias örnekleri Erken Roma Dönemine tarihlenmiştir⁵⁷. Kat. no. 31 (fig. 18) yaklaşık 13 cm çapındadır ve kırmızı tonlarında kile sahiptir. Yükseltilmiş dudaklı, hafif konik gövdeli ve tutamağa geçişte konik profillidir. Kapağın dış yüzeyinde, altta ve üstte yatay yivlerle sınırlandırılmış kalın kazıma verev çizgiler yer almaktadır. Bu kapak tipinin tek benzer örneğiyle Berenice buluntuları arasında karşılaşılmıştır. Ancak tarih önerisi sunulmayan bu kapak parçasının ünik bir örnek olduğu ve Berenice örnekleri içinde nadir olan grup arasında yer aldığı belirtilmiştir⁵⁸. Kat. no. 30'un formuna sahip kapak örneklerinin Roma Döneminde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ancak, kat. no. 31'in nadir örnekler arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Hadrianopolişte farklı sektörlerde benzer tipleri tespit edilmiş bu kapak parçasının, buluntu alanları dikkate alındığında, Geç Roma - Erken Bizans Dönemine ait olabileceği söylenebilir.

Dip ve Kulp Parçaları

Bu başlık altında değerlendirilen dip ve kulp parçaları net olarak bir form içinde gruplandırılmamış örneklerden oluşmaktadır (kat. no. 32-40, fig. 10-11, 19, 20). Düz ve düze yakın dipli dar ve dik gövdeli kat. no. 32-33'ü form ve çap niteliklerinden şişe ya da bardak olarak tanımlamak mümkündür. Birebir

48 Güngör 2005, 62, 143, lev. 54, kat. no. 302.

49 Reynolds 2019, 36, fig. 3.4.10, VP2156.7; fig. 3.8.7 VP3563.6; fig. 3.12.11. A.5. VP7092.2.

50 Crawford 1990, 58, 68, E5, fig. 246.

51 Riley 1979, fig. 111, no. 654.

52 Wintermeyer et. al. 2004, 34, 38, abb. 267-279, no. 271 (351, typ. kr. 1.4), 98, abb. 761-767, no. 766 typ. S.2.25.

53 Laflı – Kan-Şahin 2015, 100, pl. 9, no 91.

54 Riley 1979, 321, Lip Type 1c, fig. 118, no. 759.

55 Fulford – Peacock 1994, fig. 4.8, no. 10.1, 10.2; fig. 4.9, no. 14.7.

56 Fulford – Peacock 1994, fig. 4.10, no. 28-29.1-9; fig. 4.10, no. 28-29.1-9.

57 Eiwanger 1981, 76-77 taf. 59, ware IIII.

58 Riley 1979, 326-327, lid type 8, fig. 119, no. 800.

örnekleri tespit edilememiş olan bu iki dip parçasının en yakın örnekleri Patara buluntuları arasında karşımıza çıkmakta ve MS 5.-6. yüzyıllara tarihlendirilmektedir⁵⁹. Kat. no. 34-37 düz dipli konik yükselen gövdeli örneklerdir. Bu tip düz dip örnekleri khytra, lekane, situla ve testi diplerinde görülmektedir⁶⁰. Ancak khytra ve lekane gibi örneklerinin daha geniş diplere sahip olmasına bağlı olarak, kat. no. 34-36'nın testi diplerine ait olma olasılığı daha olasıdır. Sadece kat. no. 37'nin daha geniş dip çapı ile bir lekanenin dip parçası olma olasılığı mevcuttur. Kat. no. 38 (fig. 19) bir kaide parçası olup, dip kısmında fırınlama öncesi yapıldığı anlaşılan "TIA" (pi ve alpha) harfleri yer almaktadır. Kaba hamurlu halka kaideli bu parçanın çapı da dikkate alındığında, kat. no. 38'in bir testi kaidesi olma olasılığı yüksektir⁶¹. Kat. no. 39 ve 40 birer kulp parçası olup kat. no. 39'da kulbun üzerinde ikinci bir kulp yer aldığı görülmektedir. Kat. no. 40'da (fig. 20) ise kulp üzerinde kazıma olarak "XM" (khi ve mü) harfleri ve boya bezeme görülmektedir. Fırınlama öncesi yapıldığı anlaşılan graffito harflerin niteliği şu aşamada bilinmemektedir. Benzer örneği tespit edilemeyen bu iki parça da olasılıkla birer testi kulbudur. Hadrianopolis kazısında kat. no. 38 ve kat. no. 40 ile benzer şekilde üzerinde graffito harfler bulunan birkaç örnek daha bulunmakta olup bu örnekler ayrı bir çalışmasının konusunu oluşturacaktır.

Birebir örnekleri tespit edilememiş olan bu grupta yer alan seramikler, buluntu alanı içinde değerlendirildiğinde, Geç Roma Dönemi - Erken Bizans Dönemine ait oldukları söylenebilir.

Sonuç

Vaftizhanede yürütülen kazı çalışmaları mimari açıdan üç farklı tabaka ortaya koymuştur. Söz konusu yapı MS 5. yüzyılda inşa edilmiş ve MS 7. yüzyıla kadar kullanılmıştır. MS 7. yüzyıldan sonra büyük değişiklik gören Vaftizhane, ikinci kullanım evresinde üç bölüme ayrılmıştır. Üçüncü kullanım evresi ise MS 10. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Kazı çalışmaları tamamlanan Vaftizhanenin, mimari yapısı ve sikke buluntuları temel alındığında, MS 5.-10. yüzyıllar aralığında kullanım gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak seramik buluntu adına bir tabakalanma yakalanamamıştır. Olasılıkla yapının kullanım süreci içindeki müdahalelere bağlı olarak geç dönem yapıları erken tabakaları tahrip etmiş ve stratigrafi karışmıştır.

Hadrianopolis Antik Kenti'nde yapılan kazı çalışmalarında farklı alanlarda yoğun olarak kaba seramikler tespit edilmiştir. Hadrianopolis Antik Kenti'nin kaba seramik buluntuları şimdiye kadar yeterli düzeyde incelenmemiş ve bir tipoloji oluşturulmamıştır. Buna bağlı olarak kentte en yoğun tespit edilen form gruplarından oluşan kaba seramik buluntu için bir ön çalışma yapılması planlanmıştır. Bu doğrultuda, makale kapsamında incelenen 40 adet seramik parçası form gruplarına göre khytra, lekane, testi, amphora, pithos, kapak, dip ve kulp parçaları olarak gruplanmıştır (fig. 12). Seramik gruplarının büyük bir kısmı kırmızı, kahverengi ve kırmızının tonlarında olmakla birlikte, az miktarda gri ve siyah tonları da görülmektedir. Seramiklerin büyük bir kısmı bezemesiz ve astarsız olmakla birlikte, kat. no. 11'de ağız kenarı üzerinde baskı bitkisel bezeme, kat. no. 15'te boyun üzerinde dalga bezeme, kat. no. 31'de kapağın üst yüzeyinde pişirme öncesi yapılmış kazıma bezeme yer almaktadır. Ayrıca, kat. no. 38'in dip kısmında fırınlama öncesi yapılmış graffito "TIA" (pi ve alpha) harfleri, kulp parçası olan kat. no. 40'da ise fırınlama öncesi yapılmış graffito "XM" (khi ve mü) harfleri ve boya bezeme görülmektedir.

Hadrianopolis Vaftizhane kazı çalışmalarında tespit edilen seramik buluntuların karışık malzeme ihtiva eden tabakalardan ele geçmesi, tarihlemeye analogi verilerinin temel alınmasını zorunlu kılmıştır. Analogi verilerine göre Khytra örnekleri içinde kat. no. 1-5, Erken Roma Dönemine; kat. no. 6, MS 3. yüzyıl - 4. yüzyılın ilk çeyreğine; kat. no. 7-8 ise MS 3.-6. yüzyıllara; kat. no. 9, MS 5. yüzyıla tarihlenmiştir. Lekane örnekleri arasında kat. no. 10-11, Erken Roma Dönemine; kat. no. 12, MS 3.-6. yüzyıllara; kat. no. 13, MS 6. yüzyılın ikinci yarısı - MS 7. yüzyılın başı aralığına aittir. Testi olarak gruplanan kat. no. 15-22, MS 5.-7.

59 Korkut 2007, no. 50, abb. 9.

60 Riley 1979, 395, fig. 142, no. 1195-1200; Bass - van Doorninck 1982, fig. 8-10; Hayes 1983, fig. 15; Hayes 1992, 114, deposit 54, no. 5, 147, deposit 57, no. 13; Japp 2007, 69, fig. 9, no. 48; Vapur 2011, çiz. 5; Soslu 2015, lev. LX, çizim 132; Aktaş 2018, kat. no. 721; Aktaş et al. 2019, kat. no. 59, 399; Reynolds 2019, fig. 3.4.

61 Riley 1979, fig. 141, no. 1177.

yüzyıllar aralığına tarihlenmiştir. Amphora örnekleri arasında kat. no. 23, MS 3.-7. yüzyıllara; kat. no. 24, MS 3.-4. yüzyıllara; kat. no. 25, MS 2-4. yüzyıllara; kat. no. 26, MS 4-5. yüzyıllara tarihlenmiştir. Pithos örneklerinin (kat. no. 27-29) Geç Roma - Erken Bizans Dönemine ait olduğu düşünölmektedir. Kapak örneklerinden kat. no. 30, Erken Roma Dönemine; kat. no. 31 ise olasılıkla Geç Roma - Erken Bizans Dönemine aittir. Dip ve kulp parçaları ise benzer örnekleri tespit edilememiş olup buluntu alanları temel alındığında Geç Roma - Erken Bizans Dönemine ait olabileceği düşünölmektedir. Buluntular genel olarak değerlendirildiğinde Erken Roma Döneminden Erken Bizans Dönemine kadar geniş bir yelpaze içine yerleştirilebilmektedir.

Makale kapsamında değerlendirilmiş olan buluntular bir bütöun olarak yorumlandığında nitelik olarak oldukça kaba oldukları anlaşılmaktadır. Yapılan analogi çalışması sonucunda benzer örnekleri oldukça kısıtlı olarak belirlenebilmiştir. Bu durum, buluntuların yayılım alanının kısıtlı bir alan içinde olabileceğini ve buluntuların yerel üretim olabilecekleri düşünölmektedir. İleride yapılacak olan kil analizi çalışmaları bu görüşün netleşmesine olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadie-Reynal 2007 C. Abadie Reynal, *La Céramique Romaine d'Argos: fin du IIe Siècle Avant J-C-fin du IVe Siècle Après JC*, Atina, 2007.
- Abdioğlu 2007 E. Abdioğlu, *Sivas Ziyaretsuyu Helenistik ve Roma Dönemi Seramikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007.
- Akkaş 2020 İ. Akkaş, "Parion Yamaç Hamamı Ticari Amphora Buluntuları (MÖ 1. yüzyıl - MS 7. yüzyıl)", *Arkhaia Anatolika* 3, 2020, 178-243.
- Aktaş 2018 R. Aktaş, *Antandros Kazısı Yamaç Ev Roma Dönemi Seramikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2018.
- Aktaş et al. 2019 R. Aktaş, E. Sezgin, Ç. Çilingiroğlu, "İzmir-Karaburun Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Roma Dönemi Seramikleri", *OLBA XXVII*, 2019, 369-412.
- Anderson-Stojanovic 1992 V. R. Anderson Stojanovic, *Stobi: The Hellenistic and Roman Pottery*, New Jersey, 1992.
- Aydemir 1995 A. Aydemir, *Phokaia Erken Roma Dönemi Pişirme Kapları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1995.
- Bass – van Doorninck 1982 G. F. Bass, H. Frederick van Doorninck Jr., *Yassı Ada, A seventh-Century Byzantine Shipwreck*, vol.1, Texas, 1982.
- Crawford 1990 J. S. Crawford, *The Byzantine Shops at Sardis*, London, 1990.
- Degeest 2000 R. Degeest, *The Common Wares of Sagalassos, Typology and Chronology*, Brepols, 2000.
- Eliüşük 2022 M. Eliüşük, "Paphlagonia Hadrianopolis'inde Üretim ve Ticaret", *OANNES - International Journal of Ancient History* 4/1, 2022, 1-20.
- Eiwanger 1981 J. Eiwanger, *Demetrias IV, Keramik und Kleinfunde aus der Damokratia-Basilika in Demetrias*, Teil I-II, Band 25-26, Bonn, 1981.
- Ergürer 2012 H. E. Ergürer, *Parion Roma Dönemi Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2012.
- Ergürer 2018 H. E. Ergürer, "Parion Tiyatrosunda Bulunan Roma Dönemi Pişirme Kapları", *Arkeoloji ve Sanat* 157, 2018, 131-146.
- Espin – Calvo 2005 X. C. Espin, V. R. Calvo, "Contextos Ceramicos de los Siglos V a VII del Municipium de Ilvro (Mataro, Barcelona), Evidencia Material, Habitat y Dinamica Economica de una Ciudad del Litoral Hispano", *LRCW 1, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry*, 2005, 203-221.
- Firat 2011 M. Firat, *Phokaia Geç Roma Dönemi Mutfak Kapları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2011.
- Fırıncı 2010 S. Fırıncı, "Rhodiapolis Seramikleri Roma Dönemi Pişirme Kapları '2006-2009 Buluntuları'", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2010.
- Fulford – Peacock 1994 M. G. Fulford, D. P. S. Peacock, *Excavations at Carthage, The British Mission; The Circular Harbour, North Side, The Pottery*, vol. II, 2, Oxford, 1994.
- Gassner 1997 V. Gassner, *Das Südtor der Tetragonos Agora: Keramik und Kleinfunde, Forschungen in Ephesos XIII/1/1*, Wien, 1997.
- Güngör 2005 E. Güngör, *Metropolis Kenti Ada 7 İçerisindeki Konut Seramiği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2005.

- Hayes 1983 J. W. Hayes, "The Villa Dionysos Excavations, Knossos the Pottery", *The Annual of the British School at Athens*, vol. 78, 97-169, Athens, 1983.
- Hayes 1985 J. W. Hayes, *Enciclopedia Dell'arte Antica Classica e Orientale. Atlante delle Forme Ceramiche II, Ceramica Fine Romana nel Bacino Mediterraneo, (Tardo Ellenismo e Primo Impero)*, vol. II, Roma, 1985.
- Hayes 1992 J. W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in İstanbul*, vol. 2, New Jersey, 1992.
- Japp 2007 S. Japp, "Late Roman, Byzantine and Ottoman pottery from Alexandria Troas", *Çanak: Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, Byzas 7*, 2007, 62-63.
- Kalkan – Çelikbaş 2011 E. Kalkan, E. Çelikbaş, "New Findings from Prehistoric Period in Western Black Sea Region: Hadrianopolis (Karabük-Eskipazar) Prehistoric Pottery", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 8/16*, 2011, 417-431.
- Keleş 2021 V. Keleş, "Tarihi ve Lokalizasyonu", *Paphlagonia Hadrianopolis'i (2010-2014 Sezonları)*, eds. V. Keleş, E. Çelikbaş, A. Yılmaz, 2021, 3-8.
- Keleş – Çelikbaş 2011 V. Keleş, E. Çelikbaş, "Hadrianoupolis Çalışmaları - 2010", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler, TEBE'nin Kuruluşunun 20. Yıl Özel Sayısı*, 32, 2011, 46-47.
- Keleş et al. 2011 V. Keleş, E. Çelikbaş, A. Yılmaz, "Hadrianoupolis 2010 Yılı Çalışmaları (İlk Sezon)", 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 33/1, 2011, 39-53.
- Keskin et al. 2021 L. Keskin, S. Sulan, E. Tunç, "Hadrianoupolis Kazıları ve Kentteki Bilimsel Çalışmalar", *Paphlagonia Hadrianopolis'i (2010- 2014 Sezonları)*, eds. V. Keleş, E. Çelikbaş, A. Yılmaz, 2021, 9-11.
- Kılavuz – Çelikbaş 2013 B. Kılavuz, E. Çelikbaş, "Paphlagonia Hadrianoupolis / Paphlagonian Hadrianoupolis", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi - Journal of History Culture and Art Research 2/3*, 2013, 159-214.
- Koçak-Yaldır 2002 A. Koçak Yaldır, *İçel Müzesindeki Erken Bizans Dönemi Seramik Buluntular*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2002.
- Korkut 2007 T. Korkut, "Spatantike und Frühbyzantinische Keramik aus Patara", *Çanak: Late Antique and Medieval Pottery and Tiles in Mediterranean Archaeological Contexts, Byzas 7*, 2007, 147-168.
- Kozal 2001 E. Kozal, "Studies in Roman Ilion: The Lower City. Stratified Domestic Assemblages", *Studia Troica*, Band 11, 2001, 309-342.
- Lafli – Kan-Şahin 2015 E. Lafli, G. Kan Şahin, "Middle Byzantine Ceramics from Southwest Paphlagonia", *Anatolia Antiqua XXIII*, 2015, 63-149.
- Lüdorf 2006 G. Lüdorf, *Römische und Frühbyzantinische Gebrauchskeramik im Westlichen Kleinasien: Typologie und Chronologie, Internationale Archäologie*, 96, Rahden/Westf, 2006.
- Monfort – Millet 2005 C. C. Monfort, P. B. Millet, "Late Roman Amphora in the City of Barcino (Barcelona)", *LRCW 1, Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry*, eds. J. M^a. Gurt i Esparraguera, J. Buxeda i Garrigós, M. A. Cau Ontiveros, 2005, 165-178.
- Namal 2022 R. Namal, *Roma ve Geç Antik Çağ'da Paphlagonia Hadrianopolis'i*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Karabük, 2022.

- Oyarçin 2019 K. Oyarçin, "Sikke Buluntuları Işığında Hadrianoupolis Kilise C Yapısı", *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, eds. A. Işık, T. Aydeniz, İ. H. İmamoğlu, 2019, 442-451.
- Oyarçin – Çelikbaş 2023 K. Oyarçin, E. Çelikbaş, "A Byzantine Lead Seal from Paphlagonian Hadrianopolis", *Art-Sanat* 20, 2023, 469-484.
- Patilli 2007 T. Patilli, "La Ceramica Comune Di Ferento (Viterbo)", *LRCW 2: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphora in the Mediterranean, vol. I, BAR International Series 1662/I*, eds. M. Bonifay, J.C. Trégliá, 2007, 399-410.
- Rautman 1995 M. L. Rautman, "Two Late Roman Wells at Sardis", *American Schools of Oriental Research, Annual*, 53, 1995, 37-84.
- Rendini 1997 P. Rendini, "Anfora", *Gortina II, Pretorio il Materiale degli Scavi Colini, 1970-1977*, eds. A. Di Vita, A. Martin, 1997, 371-389.
- Reynolds 2019 P. Reynolds, *Butrint 6, Excavations on the Vrina Plain, The Roman and Late Antique Pottery from the Vrina Plain Excavations, Butrint Archaeological Monographs*, Oxford, 2019.
- Riley 1979 J. A. Riley, "Excavations at Sidi Khrebish Benghazi (Berenice), The Coarse Pottery", vol. II, *Supplements to Libya Antiqua*, V. II, ed. J.A. Lloyd, Tripoli, 1979, 91-466.
- Robinson 1959 H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period: Chronology, The Athenian Agora*, vol. 5, New Jersey, 1959.
- Rotroff 1997 S. I. Rotroff, *Hellenistic Pottery, Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material, The Athenian Agora*, vol. 29, New Jersey, 1997.
- Rotroff 2006 S. I. Rotroff, *Hellenistic Pottery: The Plain Wares, The Athenian Agora*, vol. 33, 2006.
- Sezgin 2010 K. Sezgin, *Assos Kuzey Stoasının İnşası ve Kullanım Evreleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 2010.
- Slane 1990 K. W. Slane, "The Sanctuary of Demeter and Kore: The Roman Pottery and Lamps", *Corinth*, vol. XVIII, Part II, New Jersey, 1990.
- Slane 2014 K. W. Slane, "Cooking Pots: Scales of Distribution and Modes of Production in the Roman East", *REI CRETARLÆ ROMANÆ FAVORVM ACTA* 43, 2014, 91-97.
- Soslu 2015 A. Soslu, *Alabanda Payandalı Sarnıç Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2015.
- Swam 2007 V. G. Swam, "Dichin (Bulgaria): The Fifth and Sixth-century Destruction Deposits, and Their Implications for Ceramic Chronology", *LRCW 2: Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphora in the Mediterranean, vol. I, BAR International Series 1662/I*, eds. M. Bonifay, J.C. Trégliá, 2007, 835-844.
- Tekocak 2006 M. Tekocak, *Kelenderis Roma Çağı Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2006.
- Vapur 2011 Ö. Vapur, "Menderes Magnesiası Theatron Kazısı Seramik Buluntuları", *Anatolia* 37, 2011, 143-193.

- Verim 2019 E. Verim, “Paphlagonia’da bir Piskoposluk Merkezi: Hadrianopolis Antik Kenti”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, 2019, 276-289.
- Verim 2022 E. Verim, “Hadrianopolis Antik Kent’inden Bir Grup Erken Bizans Dönemi Sütun Başlığı/A Group of Early Byzantine Column Capitals From the Hadrianopolis Ancient City”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 55, 2022, 183-200.
- Wiech 2017 A. Wiech, “Searching for the Kitchen in the Early Roman Phase of the ‘Hellenistic’ House at Nea Paphos (Cyprus)”, *Études et Travaux* XXX, 2017, 439-457.
- Wintermeyer et. al. 2004 U. Wintermeyer, H. Bumke, G. Jöhrens, *Die Hellenistische und rühkaiserzeitliche Gebrauchskeramik: Auf Grundlage der Stratifizierten Fundkeramik aus dem Bereich der Heiligen Strasse*, Mainz am Rhein, 2004.

KATALOG

No:	1	fig. 5
Kod ve Buluntu Alanı:	AHG-348 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-5 TBK-1	
Ölçüler:	y.: 4,9 cm a. ç.: 11,2 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red - 2,5 YR 2,5/1 reddish black	
Tanım:	Khytra ağız ve gövde parçası. Az gözenekli, kalsit ve taşçık katkılı. Dışa dönük profilendirilmiş yükselen ağızlı, ağızdan gövdeye keskin geçişli, gövdenin dış yüzeyi yivlendirilmiş.	
Tarih:	MS 1.-3. yüzyıl.	

No:	2	fig. 5
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-62 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 4,4 cm, a. ç.: 10 cm	
Hamur:	2,5 YR 4/6 red - 2,5 YR 2,5/1 reddish black	
Tanım:	Khytra ağız ve gövde parçası. Gözenekli, kalsit ve taşçık katkılı, dışa dönük ağızlı, ağızdan boyuna yumuşak geçişli, kısa boyunlu ve dışa açılan gövde geçişine sahiptir. İç ve dış yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 1.-3. yüzyıl.	

No:	3	fig. 5
Kod ve Buluntu Alanı:	AJL-47/Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-1	
Ölçüler:	y.: 3,7 cm, a. ç.: 13,4 cm	
Hamur:	2,5 YR 4/6 red	
Tanım:	Khytra ağız ve gövde parçası. Taşçık ve saman katkılı, dışa dönük profilendirilmiş ağız kenarlı, ağızdan gövdeye keskin geçişli, iç ve dış yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 1.-3. yüzyıl.	

No:	4	fig. 5
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-46 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-5 TBK-3	
Ölçüler:	y.: 4,1 cm, a. ç.: 16,4 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red	
Tanım:	Khytra ağız ve gövde parçası. Gözenekli, kalsit ve saman katkılı, dışa dönük yükseltilmiş ağızlı, ağızdan gövdeye keskin geçişli, dış yüzünde üç adet sığ yatay yiv.	
Tarih:	MS 1.-4. yüzyıl.	

No:	5	fig. 5
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-5 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 4,5 cm, a. ç.: 16 cm	
Hamur:	7,5 YR 5/4 brown - 5 YR 5/8 yellowish red	
Tanım:	Khytra ağız ve gövde parçası. Mika, kalsit ve taşçık katkılı, dışa dönük yüksek ağız kenarlı, ağızdan gövdeye keskin geçişli, şişkin gövdeli, gövdenin dış yüzünde üç adet plastik bant.	
Tarih:	MS 1.-3. yüzyıl.	

No:	6	fig. 6
Kod ve Buluntu Alanı:	AJO-48 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-3	
Ölçüler:	y.: 3,6 cm, a. ç.: 14 cm	
Hamur:	7,5 YR 3/2 dark brown. yüzey: gley1 2,5/ N	
Tanım:	Khytra ağız ve gövde parçası. Kaba hamurlu, taş ve kalsit katkılı, dışa dönük hafif yükseltilmiş ağızlı, yuvarlatılmış dudaklı, ağızdan gövdeye yumuşak geçişli, iç ve yüz yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 3.-4. yüzyıl.	

No:	7	fig. 6
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-64 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 1,8 cm, a. ç.: 13,2 cm	
Hamur:	2,5 YR 4/8 red - 7,5 YR 4/2 brown	
Tanım:	Khytra ağız parçası. Kalsit, taş ve saman katkılı, dışa dönük profillendirilmiş geniş ve yüksek ağız kenarlı, ağızdan gövdeye keskin geçişli, iç kısmında kapak oturma yeri belirgin.	
Tarih:	MS 3.-6. yüzyıl.	

No:	8	fig. 6
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-55 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-5 TBK-3	
Ölçüler:	y.: 4 cm, a. ç.: 18,9 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red, yüzey: 2,5 YR 3/2 dusky red	
Tanım:	Khytra ağız ve gövde parçası. Kalsit ve saman katkılı, dışa dönük ağız kenarlı, ağız iç kısmında kapak oturma yeri bulunmakta, ağızdan gövdeye keskin geçişli, gövdenin dış yüzü yatay olarak yivlendirilmiş.	
Tarih:	MS 3.-6. yüzyıl.	

No:	9	fig. 6
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-228 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 13 cm, a. ç.: 13 cm	
Hamur:	2,5 YR 4/6 red	
Tanım:	Khytra ağız, gövde ve kulp parçası. Kalsit, taşçık ve saman katkılı kaba hamurlu, dışa dönük yüksek ağızlı, içe profillendirilmiş dudaklı, şişkin gövdeli, ağız altından çıkış yapan dikey şerit kulplu.	
Tarih:	MS 5. yüzyıl.	

No:	10	fig. 7, 13
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-104 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 18,9 cm, a. ç.: 15,9 cm, k. ç.: 8,2 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red	
Tanım:	Lekane ağız, gövde ve kaide parçası. Kalsitli ve saman katkılı, hafif sarkık geniş ağız kenarlı, şişkin gövdeli, halka kaideli, kısa dikey şerit kulplu.	
Tarih:	MS 2.-3. yüzyıl.	

No:	11	fig. 7, 14
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-314 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	D-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 3,7 cm, a. ç.: 28 cm	
Hamur:	7,5 YR 3/1 dark brown	
Tanım:	Lekane ağız ve gövde parçası. Gözenekli, kalsit ve taşçık katkılı. Dışa sarkık kalınlaştırılmış ağızlı, ağız üzerinde pişirme öncesi yapışmış kazıma bezeme, ağız altından genişleyen şişkin gövdeli.	
Tarih:	MS 1.-2. yüzyıl.	

No:	12	fig. 7
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-2 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 5,4 cm, a. ç.: 37,6 cm	
Hamur:	5 YR 5/6 yellowish red	
Tanım:	Lekane ağız ve gövde parçası. Kalsit, taşçık ve mika katkılı, dışa dönük profillendirilmiş geniş, düz ağız kenarlı, düz ağız kenarı üzerinde pişirme öncesi uygulanmış dalga motifi, düz gövdeli, iç ve dış yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 3.-6. yüzyıl.	

No:	13	fig. 7
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-103 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 3,4 cm, a. ç.: 21 cm	
Hamur:	5 YR 7/8 reddish yellow	
Tanım:	Lekane ağız ve gövde parçası. Kalsitli ve taşçık katkılı. İç ve dışa profillendirilmiş geniş ağız kenarlı, düz gövdeli, iç yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 6. yüzyılın ikinci yarısı - MS 7. yüzyılın başı.	

No:	14	fig. 7, 15
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-230 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 5,3 cm, a. ç.: 10,8 cm, k. ç.: 1,6 cm	
Hamur:	2,5 YR 4/6 red- 2,5 YR 3/2 dusky red	
Tanım:	Kâse ağız, gövde ve dip parçası. Kalsit, saman ve taşçık katkılı, basit ağızlı, yuvarlatılmış dudaklı, hafif şişkin gövdeli, gövdeden dibe yumuşak geçişli, düz dipli.	
Tarih:	MS 6. yüzyılın ikinci yarısı - MS 7. yüzyılın başı.	

No:	15	fig. 7, 16
Kod ve Buluntu Alanı:	AHK-25 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	D-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 3,7 cm, a. ç.: 6 cm	
Hamur:	7,5 YR 5/6 strong brown	
Tanım:	Testi / Sürahi ağız ve boyun parçası. Kalsit ve taşçık katkılı. Basit ağızlı, düz boyunlu, boyun üzerinde pişirme öncesinde üstte iki altta üç yiv sınırlandırılmış dalga motifî.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	16	fig. 7
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-91 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	D-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 6,8 cm, a. ç.: 9,2 cm	
Hamur:	kesit: 2,5 YR 5/8 red, yüzey: 7,5 YR 3/2 dark brown	
Tanım:	Testi / Sürahi ağız ve boyun parçası. Kaba hamurlu, taş, mika ve kalsit katkılı, ince cidarlı, yonca ağızlı, ağızdan boyuna yumuşak geçişli, iç yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	17	fig. 7
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-453 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-5 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 3,7 cm, a. ç.: 10,6 cm	
Hamur:	Gley1 2,5/N black, yüzey: 7,5 YR 4/3 brown	
Tanım:	Testi / Sürahi ağız parçası. Kalsit ve taşçık katkılı, hafif dışa dönük yüksek ağızlı, dış yüzü keskin açı ile profillendirilmiş, iç yüzeyinde kapak oturma yeri belirgin.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	18	fig. 8, 17
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-4 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 2,7 cm, a. ç.: 9,8 cm	
Hamur:	Gley 1 3/N very dark grey	
Tanım:	Testi / Sürahi ağız ve kulp parçası. Gözenekli kalsit ve taşçık katkılı, kalınlaştırılmış ağızlı, yuvarlatılmış dudaklı, dış yüzü keskin profillendirilmiş boyunlu, dudak altından çıkış yapan dikey şerit kulp, kulp üzerinde kazıma tekniği ile yapılan dikey yivler, iç yüzeyinde çark izi belirgin, üretim hatasına bağlı olarak cürufişmiş.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	19	fig. 8
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-3 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 4 cm, a. ç.: 7,4 cm	
Hamur:	2.5 YR 5/8 red - 7.5 YR 5/4 brown	
Tanım:	Tanım: Testi / Sürahi ağız ve kulp parçası. Kalsit, mika ve saman katkılı, içe dönük ağızlı, içe eğimli düz profilli dudaklı, ağız altından çıkış yapan geniş dikey şerit kulp, kulp üzerinde üç adet dikey sığ yiv yer almakta, ağzın iç kısmı içbükey profillendirilmiş.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	20	fig. 8
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-89 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-3	
Ölçüler:	y: 4,3 cm, a. ç.: 12,8 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red - 7,5 YR 4/2 brown	
Tanım:	Testi / Sürahi ağız parçası. Kalsit, taşçık ve saman katkılı, dışa kalınlaştırılmış ağızlı, iç yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	21	fig. 8
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-452 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-5 TBK-2	
Ölçüler:	y: 3,5 cm, a. ç.: 15,4 cm	
Hamur:	5Y 5/1 grey - 7,5 YR 4/6 strong brown	
Tanım:	Testi / Sürahi ağız ve boyun parçası. Kalsit, mika, taşçık katkılı, dışa dönük ağızlı, geniş boyunlu.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	22	fig. 8
Kod ve Buluntu Alanı:	AHG-259 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	D-4 TBK-1	
Ölçüler:	y: 3 cm, a. ç.: 7,2 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red	
Tanım:	Testi / Sürahi ağız parçası. taşçık-kalsit ve mika kalıntılı, dışa profillendirilmiş ve kalınlaştırılmış ağızlı, yuvarlatılmış dudaklı, dar boyunlu.	
Tarih:	MS 5.-7. yüzyıl.	

No:	23	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-44 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-5 TBK-3	
Ölçüler:	y: 4,6 cm, a. ç.: 11,8 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/6 red	
Tanım:	Amphora ağız parçası. Kalsit katkılı, dışa dönük ağızlı, yuvarlatılmış dudaklı.	
Tarih:	MS 3.-6. yüzyıl.	

No:	24	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AJL-17 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-1	
Ölçüler:	y: 2,8 cm, a. ç.: 6 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red	
Tanım:	Amphora ağız parçası. Kalsit, taşçık ve saman katkılı, dışa kalınlaştırılmış ağızlı.	
Tarih:	MS 1.-4. yüzyıl.	

No:	25	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-231 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y: 10,1 cm, a. ç.: 17 cm	
Hamur:	2,5 YR 4/8 red	
Tanım:	Amphora ağız kulp ve boyun parçası. Kalsit, mika ve taşçık katkılı, dışa dönük geniş ağız kenarlı, boyundan çıkış yapan dikey şerit kulp, iç yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	MS 2.-4. yüzyıl.	

No:	26	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-229 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y: 4,9 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/6 red	
Tanım:	Amphora dip parçası. Kalsit, mika ve taşçık katkılı. İçi dolu sivri dip.	
Tarih:	MS 4.-5. yüzyıl.	

No:	27	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AHK-61 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-4 TBK-2	
Ölçüler:	y: 5,6 cm, a. ç.: 27 cm	
Hamur:	Gley 1 4/ 10 Y dark greenish gray - 5 YR 5/8 yellowish red	
Tanım:	Pithos ağız ve boyun parçası. Gözenekli, az miktarda mika, kalsit ve taşçık katkılı, dışa profillendirilmiş geniş ve düz ağız kenarlı, boynun alt kısmında birbirine paralel iki adet sığ yatay yiv.	
Tarih:	-	

No:	28	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-77 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-4 TBK-3	
Ölçüler:	y: 3,3 cm, a. ç.: 22,6 cm	
Hamur:	5 YR 5/8 yellowish red - Gley 1 4/10Y dark greenish grey	
Tanım:	Pithos ağız ve boyun parçası. Gözenekli, kalsit katkılı, kalın geniş ağız kenarlı, konik daralan gövdeli.	
Tarih:	-	

No:	29	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-77 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-1	
Ölçüler:	y: 4,2 cm, a. ç.: 26,2 cm	
Hamur:	5 YR 5/6 yellowish red - 10 YR 5/3 brown	
Tanım:	Pithos ağız ve boyun parçası. Taşçık, kalsit ve saman katkılı, kalın cidarlı, hafif içe eğimli keskin profillendirilmiş geniş ağız kenarlı, dışa doğru genişleyen kısa boyunlu boyundan omuza geçiş belirgin.	
Tarih:	-	

No:	30	fig. 9
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-1 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 2,9 cm, a. ç.: 16,8 cm	
Hamur:	5 YR 7/6 reddish yellow	
Tanım:	Kapak ağız parçası. Mika ve taşçık katkılı, köşeli basit ağızlı, tutamağa doğru hafif şişkin daralan gövdeli.	
Tarih:	MS 1.-3. yüzyıl.	

No:	31	fig. 9, 18
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-73 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-4 TBK-3	
Ölçüler:	y.: 2,1 cm, a. ç.: 12,8 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red - 5YR 4/4 weak red - Gley 1 3/N very dark grey	
Tanım:	Kapak ağız ve gövde parçası. Gözenekli, kalsit ve taşçık katkılı, yüksek dudaklı, tutamağa geçişte konik profilli hafif eğimli gövde, gövde üst yüzeyinde yatay yivlerle sınırlandırılmış kalın verev kazıma çizgiler.	
Tarih:	Geç Roma - Erken Bizans Dönemi.	

No:	32	fig. 10
Kod ve Buluntu Alanı:	AHK-4 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 4,3 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red, yüzey: 10 YR 5/1 reddish gray	
Tanım:	Testi / Şişe dip ve gövde parçası. Az miktarda kalsit ve taşçık katkılı, dipten gövdeye keskin geçişli, hafif konik yükselen gövdeli, iç yüzünde çark izleri belirgin, üretime bağlı olarak oturma düzlemi bozuktur. İç yüzünde olasılıkla geçirgenliği engellemek amacı ile siyah bir tabaka bulunmaktadır.	
Tarih:	MS 5.-6. yüzyıl.	

No:	33	fig. 10
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-422 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	D-5 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 5,6 cm, k. ç.: 7,2 cm	
Hamur:	5YR 6/6 reddish yellow	
Tanım:	Testi dip ve gövde parçası. Mika ve taşçık katkılı, kalın cidarlı, düz dipli, dipten gövdeye keskin geçişli.	
Tarih:	MS 5.-6. yüzyıl.	

No:	34	fig. 10
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-63 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-2	
Ölçüler:	y.: 3,4 cm, k. ç.: 8,6 cm	
Hamur:	Gley 1 3/N very dark grey - 7,5 YR 5/4 brown	
Tanım:	Testi dip ve gövde parçası. İnce cidarlı, düz dipli, dipten gövdeye keskin geçişli, şişkin yükselen gövdeli, iç yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	-	

No:	35	fig. 10
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-227 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y: 2,8 cm, k. ç: 10,2 cm	
Hamur:	2,5 YR 5/8 red	
Tanım:	Testi dip ve gövde parçası. Mika ve saman katkılı, düz dipli, dipten gövdeye keskin geçişli, iç yüzeyinde çark izleri belirgin.	
Tarih:	-	

No:	36	fig. 10
Kod ve Buluntu Alanı:	AHJ-226 Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	C-3 TBK-2	
Ölçüler:	y: 2 cm, k. ç: 13 cm	
Hamur:	kesit: 2,5 YR 5/8 red - 7,5 YR 5/3 brown, yüzey: 2,5 YR 6/6 light red	
Tanım:	Testi dip ve gövde parçası. Az gözenekli, kalsit ve mika katkılı, düz dipli, dipten gövdeye keskin geçişli, iç yüzünde çark belirgin.	
Tarih:	-	

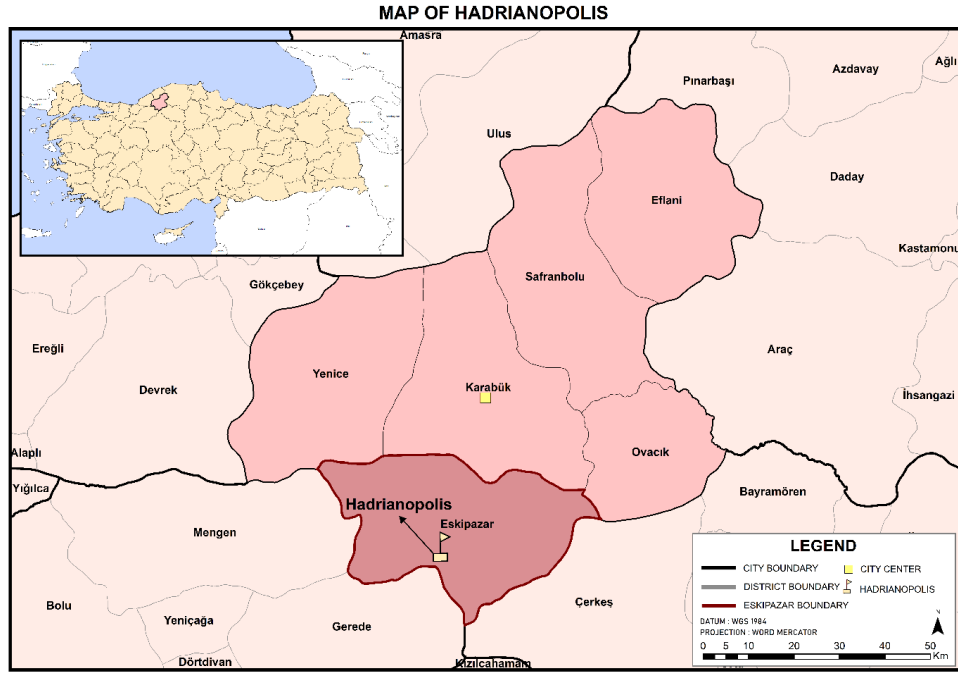
No:	37	fig. 10
Kod ve Buluntu Alanı:	AJN-90 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-4 TBK-3	
Ölçüler:	y: 10,9 cm, k. ç: 20,2 cm	
Hamur:	5 YR 5/8 yellowish red	
Tanım:	Lekane dip ve gövde parçası. Düz dipli, dipten gövdeye keskin geçişli, konik derin gövdeli, iç yüzünde çark izleri belirgin.	
Tarih:	-	

No:	38	fig.11,19
Kod ve Buluntu Alanı:	AJO-54 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	F-5 TBK-3	
Ölçüler:	y: 2,1 cm, k. ç: 13,2 cm	
Hamur:	7,5 YR 6/6 reddish yellow	
Tanım:	Testi kaide parçası. Taşçık ve kalsit katkılı, halka kaideli, kaideden gövdeye keskin geçişli, kaidenin alt kısmında Π ve A harfleri yer almakta.	
Tarih:	-	

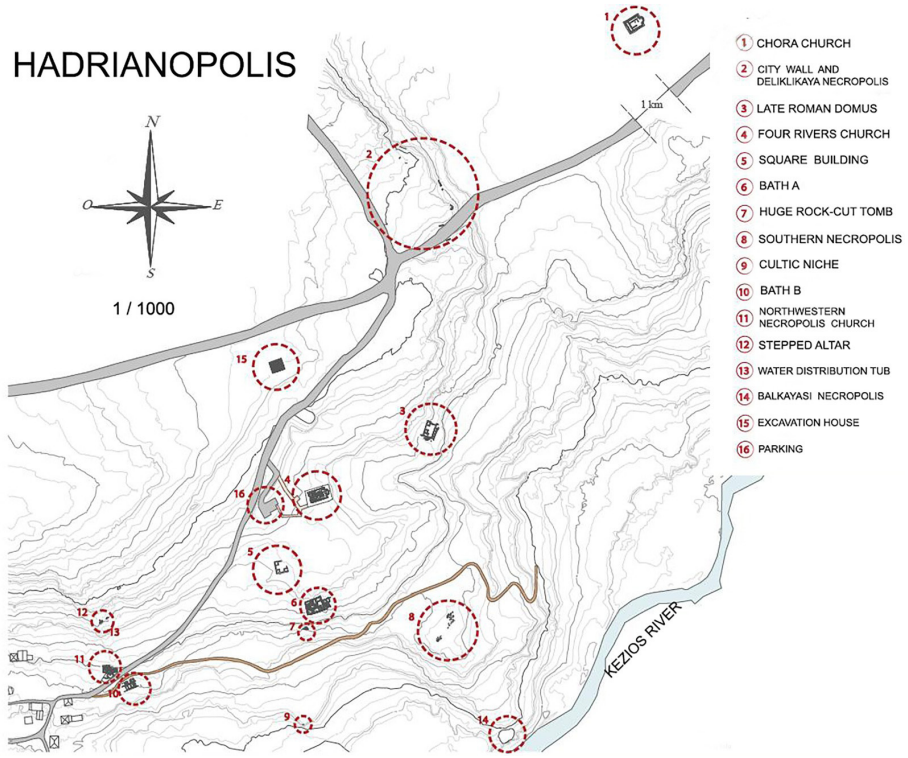
No:	39	fig.11
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-45 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-5 TBK-3	
Ölçüler:	y: 5,3 cm	
Hamur:	2.5 YR 6/5 light red	
Tanım:	Testi kulp parçası. Kalsit ve taşçık katkılı, boyun kısmından çıkış yapan dikey şerit kulplu, kulp üzerinde ikinci bir dikey yiv yer almakta.	
Tarih:	-	

No:	40	fig.11, 20
Kod ve Buluntu Alanı:	AHM-43 / Vaftizhane	
Seviye-Tabaka:	E-5 TBK-3	
Ölçüler:	uz.: 4,9 cm, gen: 2,8 cm	
Hamur:	2.5 YR 6/8 light red - 10 YR 5/4 yellowish brown	
Tanım:	Şerit kulp parçası. Kalsit ve taşçık katkılı, kulp üzerinde üst kısmında boya bezeme olarak yarım daire ve iki yanında birer tane verev çizgi, alt kısmında kazıma olarak yapılmış uç kısımlarında nokta bulunan X ve M harfleri yer almakta.	
Tarih:	-	

FIGÜRLER

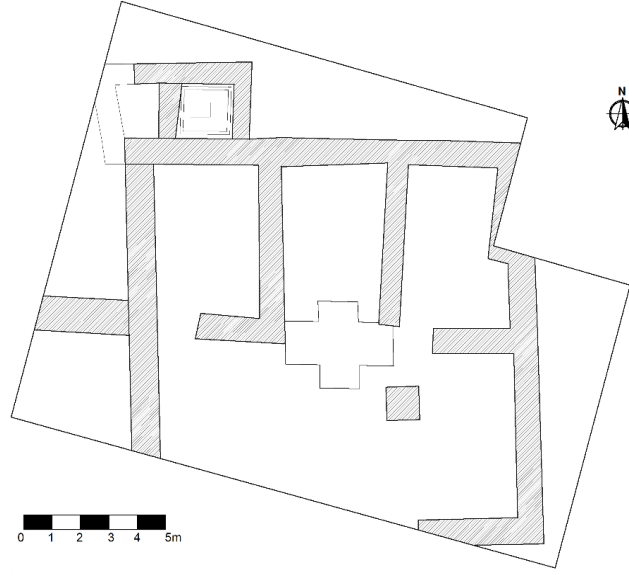

Figür 1: Hadrianopolis'in Günümüzdeki Konumu⁶².

Figür 2: Hadrianopolis Antik Kenti'nde Tespit Edilen Yapıların Konumu.

62 Çalışmada yer alan tüm görseller Hadrianopolis Kazı Arşivi'ne aittir.

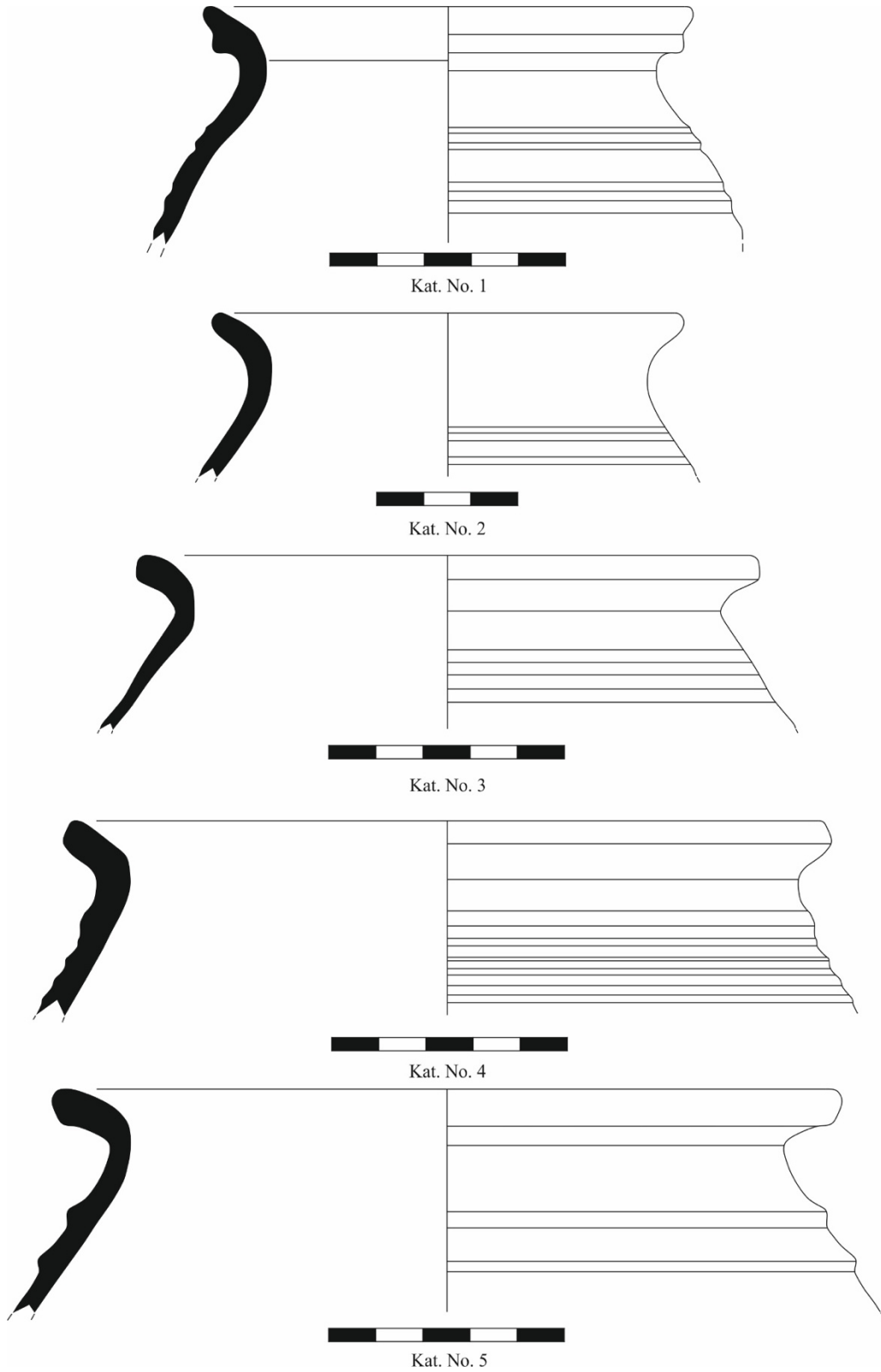
VAFTİZHANE PLANI

ÖLÇEK: 1/100

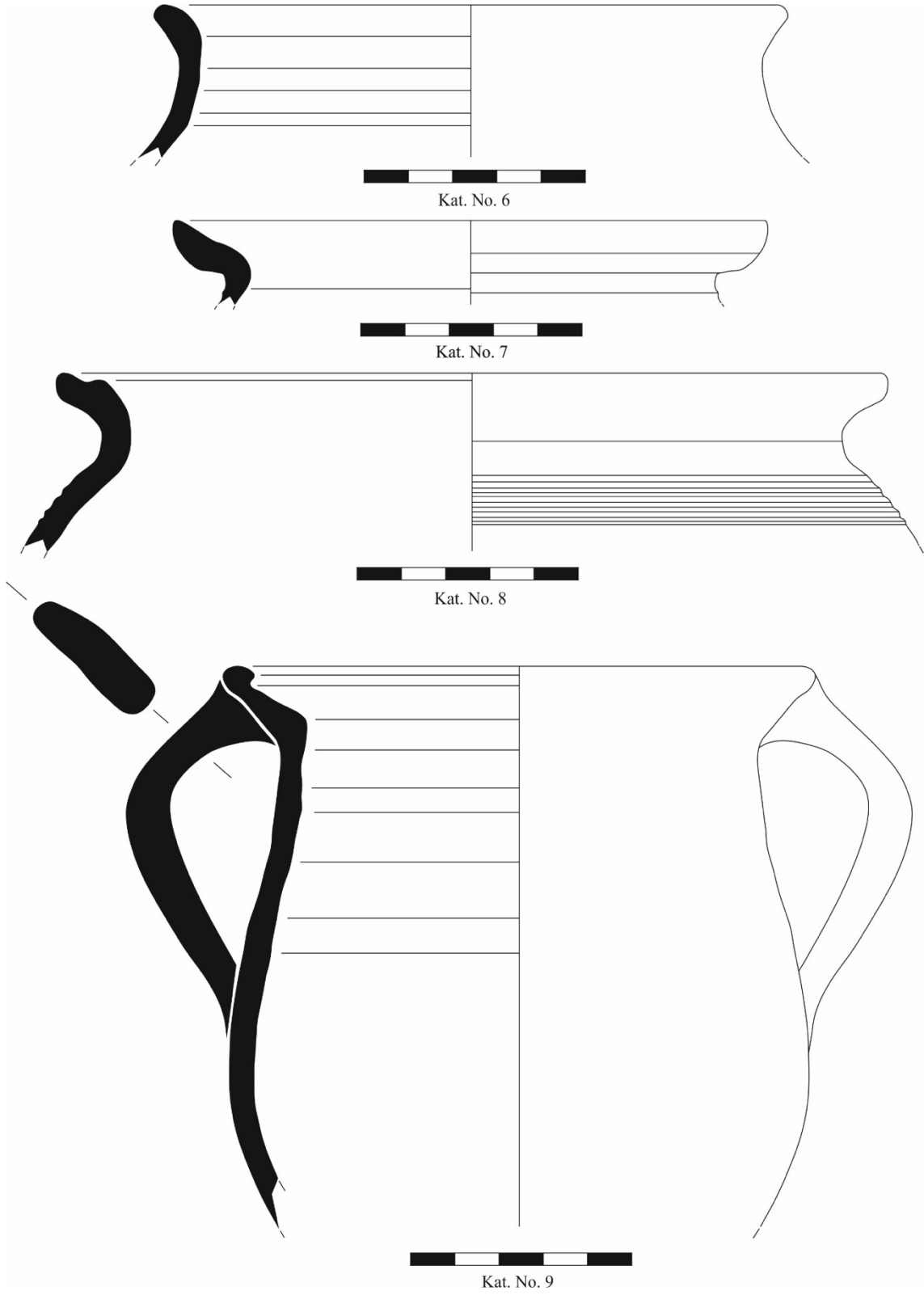
Figür 3: Vaftizhanenin Planı.

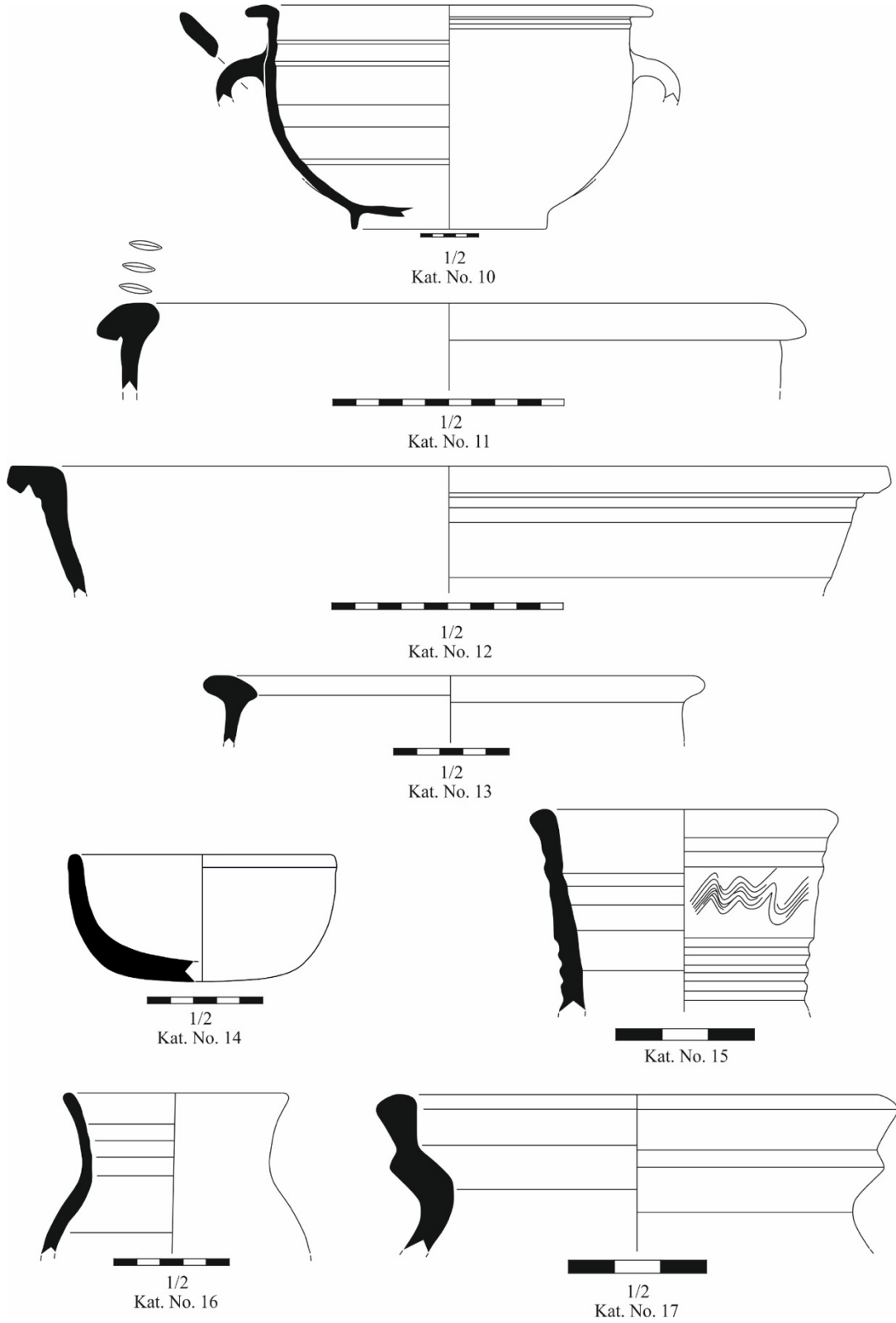
Figür 4: Vaftizhanenin Havadan Görüntüsü.

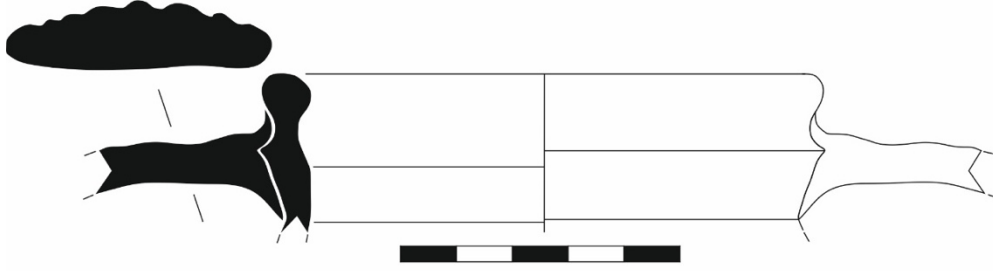
Figür 5: Khytra: kat. no. 1-5.

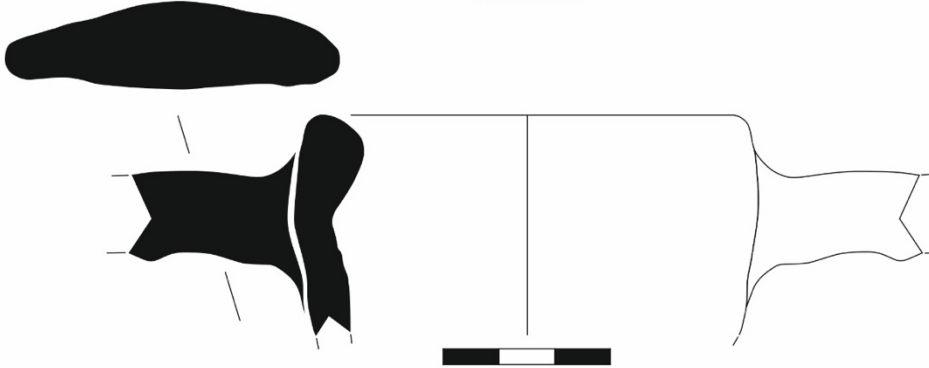
Figür 6: Khytra: kat. no. 6-9.

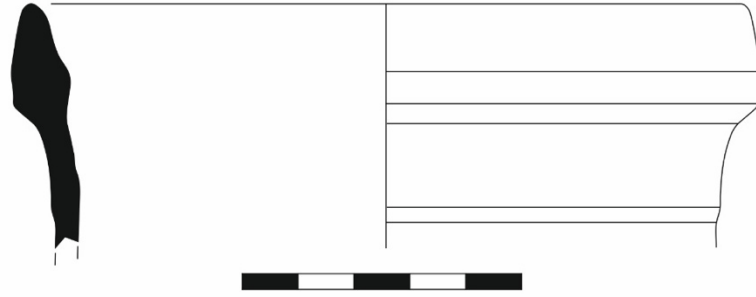
Figür 7: Lekane: kat. no. 10-13; Kâse: kat. no. 14; Testi: kat. no. 15-17.

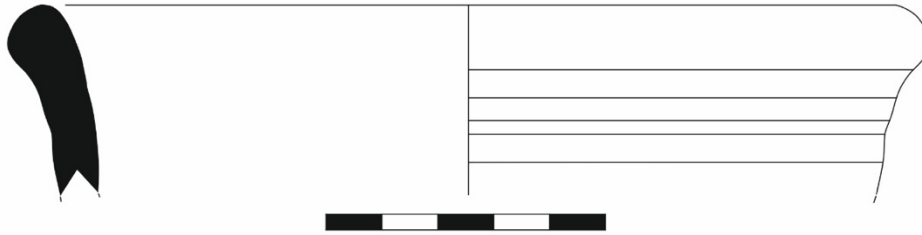
Kat. No. 18

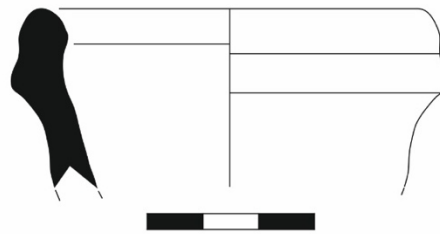
Kat. No. 19

Kat. No. 20

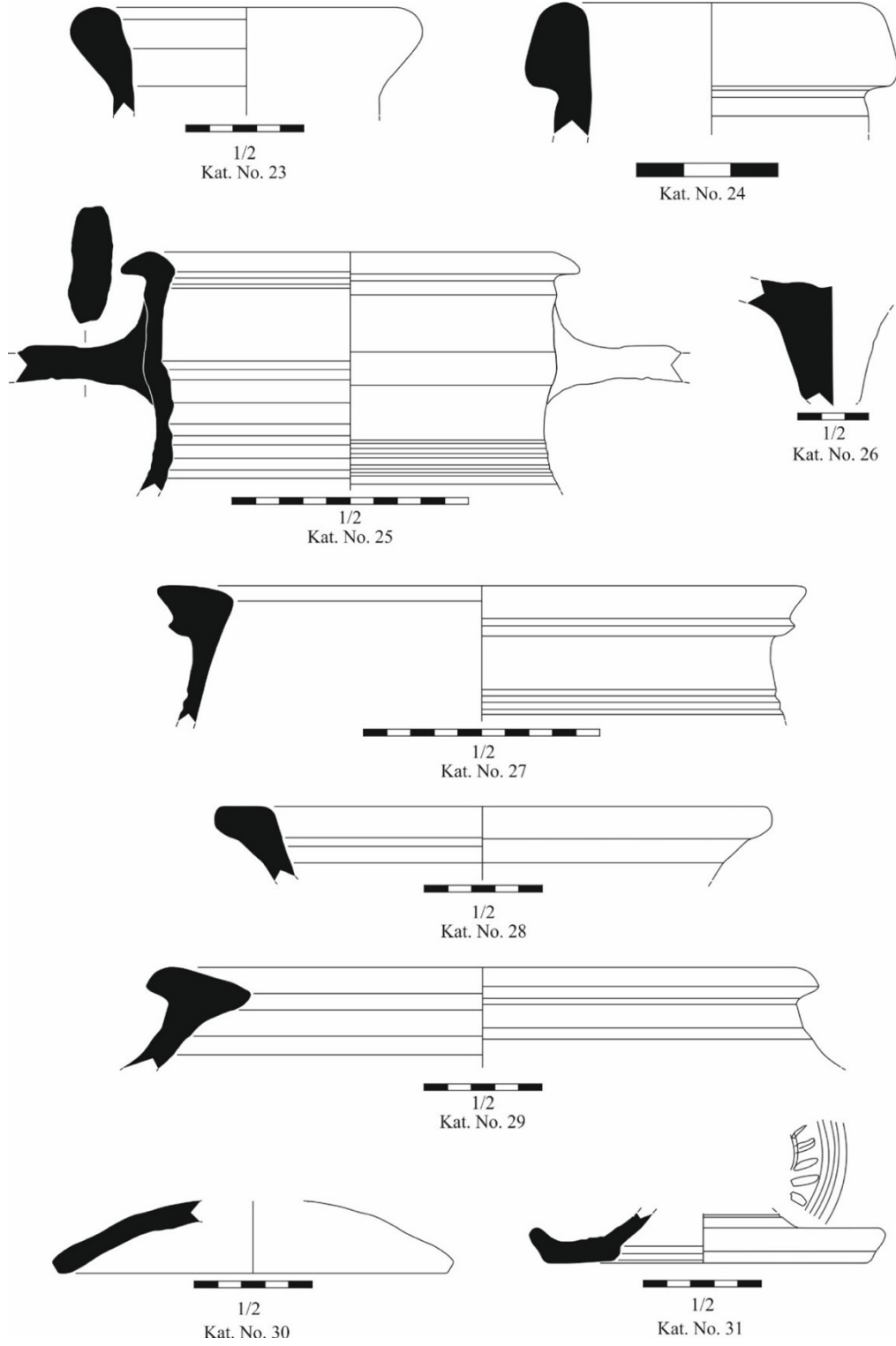

Kat. No. 21

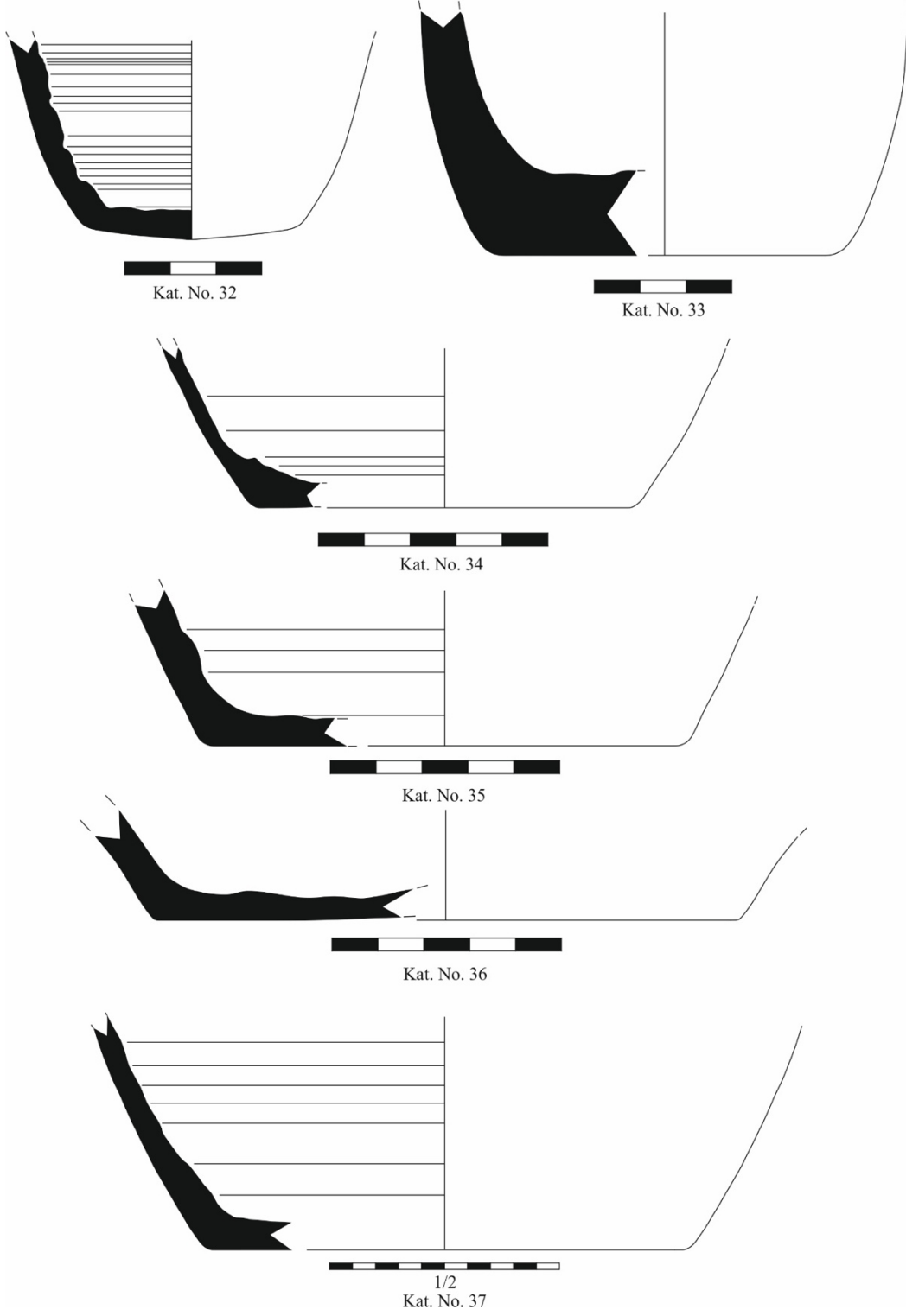

Kat. No. 22

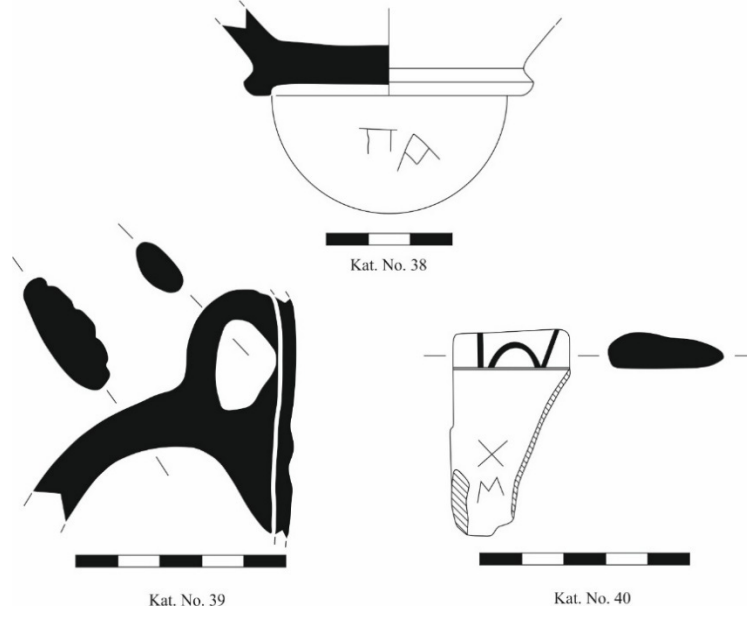
Figür 8: Testi: kat. no. 18-22.

Figür 9: Amphora: kat. no. 23-26; Pithos: kat. no. 27-29; Kapak: kat. no. 30-31.

Figür 10: Dip Parçaları: kat. no. 32-37.

Figür 11: Dip ve Kulp Parçaları: kat. no. 38-40.

Figür 12: Vaftizhane Kaba Seramikleri.

Figür 13: kat. no. 10.

Figür 14: kat. no. 11.

Figür 15: kat. no. 14.

Figür 16: kat. no. 15.

Figür 17: kat. no. 18.

Figür 18: kat. no. 31.

Figür 19: kat. no. 38.

Figür 20: kat. no. 40.

SUMMARY

Hadrianopolis of Paphlagonia is located approximately 3 km west of the Eskipazar District in Karabük Province. Excavations in this ancient city have uncovered the remains of three churches, two baths, a domus, an inner castle, and a baptistery, dating back to the Late Roman to Early Byzantine periods. Geophysical and GPR surveys conducted in 2013 provided insights that guided the subsequent excavations of the Inner Castle structure (Baptistery) between 2022 and 2023. The square-planned structure contains floor mosaics embellished with religious motifs and figural representations, centred around a cruciform baptismal basin. Additionally, various small finds of religious significance were discovered within the structure. This building was constructed in the 5th century AD and remained in use until the 7th century AD. Significant structural alterations were undertaken following the 7th century, marking the second occupational phase, during which the building was subdivided into three distinct units. The third phase, identified through structural remains and artefacts, continued until the 10th century AD. The architectural features and coins suggest that the structure was utilised from the 5th to the 10th century AD. However, stratigraphy for the ceramic findings could not be established, likely due to later structural changes that disrupted earlier layers.

A substantial quantity of coarse ceramics was uncovered in various locations during excavations at Hadrianopolis. To date, coarse ware remains largely understudied; therefore, a preliminary analysis was initiated to examine the most commonly encountered form groups within the city context. This paper focuses on 40 sherds categorised into form groups as khytrai, lekanai, jugs, amphorae, pithoi, lids, bases, and handles. The majority of these ceramics are red, brown and various shades of red, with a smaller number being grey or black. Most pieces are undecorated and unglazed; however, some exhibit decorative features: cat. no. 11 has a stamped decoration on the rim, cat. no. 15 displays wave decoration on the neck, and cat. no. 31 features incised decoration made before firing on the upper surface of its lid. Additionally, cat. no. 38 bears the letters “TIA” on its bottom, while cat. no. 40 shows incised letters “XM” along with painted decoration.

Most findings identified during excavations at the Hadrianopolis Baptistery were recovered from a layer containing mixed ceramics. Consequently, dating has relied on analogy. Based on the analogy: among khytra examples, cat. nos. 1-5 are dated to the Early Roman Period, Cat. No. 6 is dated to the 3rd century AD - the first quarter of the 4th century, cat. nos. 7-8 span the 3rd to 6th centuries AD, and cat. no. 9 is dated to the 5th century AD. As for lekane examples, cat. nos. 10-11 belong to the Early Roman Period, cat. no. 12 spans the 3rd to 6th centuries AD, and cat. no. 13 is dated to the second half of the 6th century AD - early 7th century AD. The jug group (cat. nos. 15-22) is dated between the 5th and 7th centuries AD. Among amphora examples, cat. no. 23 is dated from the 3rd to the 7th century AD, cat. no. 24 from the 3rd to 4th century AD, cat. no. 25 from the 2nd to 4th century AD, and cat. no. 26 from the 4th to the 5th century AD. The pithos examples (cat. nos. 27-29) are believed to date back to the Late Roman/Early Byzantine period, while cat. no. 30 likely belongs to the Early Roman Period and cat. no. 31 to the Late Roman Period. In the absence of closely comparable parallels for the bottom and handle pieces, a preliminary attribution to the Late Roman Period is proposed based on their find spots. Overall, the findings reflect a broad chronological range from the Early Roman to the Early Byzantine periods, based on its coarse fabric and utilitarian character. Limited similar examples suggest that this ceramic group may have a restricted distribution area and could have been produced locally. Future clay analysis studies will enable this view to be clarified.

“THE RUGGED JAW OF THE SEA”: A COASTAL SETTLEMENT OF SALMYDESSOS IN EASTERN THRACE

“Denizin Sert Çenesi”: Doğu Trakya’daki Salmydessos Kıyı Yerleşimi

Taner GÜLER*

Abstract: Kıyıköy, located in the Vize district of Kırklareli and lying east of the Istranca (Yıldız) Mountains, holds an important position between the Balkans and Anatolia within Thrace. Thrakia, which took its name from the Thracians in ancient times, became a Roman province under the name Provincia Thracia in 46 AD during the reign of Emperor Claudius. Although historical data on the region is limited, ancient sources indicate that the earliest name of the settlement was most likely Salmedessos or Salmydessos. Strabo states that the area where Salmydessos was named after the Thracian tribe known as the Thyns, and the area became known as Thynia—possibly corresponding to present-day İğneada. Although the exact location of the settlement known as Salmydessos in early sources remains uncertain, it is thought to have been situated near the fortified city later known as Midye. Some sources suggest that the boundaries of this settlement may have extended as far as present-day İğneada. In order to determine whether the Salmydessos settlement was indeed located near Kıyıköy, archaeological surveys are planned for the region in 2025-2026. According to ancient sources, Salmydessos was initially a Thracian settlement and later became a Greek colony. It was destroyed by the Goths during Late Antiquity. Following its destruction, another settlement was established in the area, of which the ruins are still visible today. Byzantine sources refer to this later settlement as Medeia or Midye. It is believed that the settlement was founded on a hill extending toward the sea, situated between the mouths of the ancient Plesios (Pabuç Dere) and Levis (Kazan Dere) rivers. While it may not have offered a particularly safe harbour for ships, it is reasonable to assume that these

Öz: Günümüzde Kırklareli ilinin Vize ilçesine bağlı Kıyıköy Kasabası, Istranca (Yıldız) Dağları'nın doğusundaki konumuyla Balkanlar ve Anadolu arasında önemli bir yere sahip olup Trakya bölgesi içinde kalmaktadır. Antik dönemde Thraklardan adını alan Thrakia bölgesi MS 46 yıllarında, İmparator Claudius zamanında Provincia Thracia adıyla bir Roma eyaleti haline gelmiştir. Bölgenin tarihine yönelik veriler sınırlı olmakla birlikte antik kaynaklarda, muhtemelen bu bölgedeki yerleşimin ilk adı Salmedessos/Salmydessos olarak geçmektedir. Strabon, Salmydessos'un bulunduğu alanın adını bir Thrak kabilesi olan Thyn'lerden alarak Thynia (muhtemelen günümüzde İğneada) olarak adlandırıldığı bilgisini vermektedir. Erken dönem kaynaklarında Salmydessos olarak adı geçen yerleşimin yeri tam olarak bilinmese de geç dönemde Midye olarak anılan tahkimatlı şehrin yakınlarında olduğu düşünülmektedir, ancak yerleşimin sınırları bazı kaynaklardan bilindiğine göre bugünkü İğneada'ya kadar uzanmaktadır. Salmydessos yerleşiminin gerçekten de Kıyıköy civarlarında olup olmadığını kanıtlamak adına 2025-2026 yıllarında bu bölgede arkeolojik yüzey araştırmaları yapılması planlanmaktadır. Antik kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla, önceleri bir Thrak yerleşimi, ardından Yunan kolonisi olan Salmydessos Geç Antik çağda Gotlar tarafından tahrip edilmiştir ve Salmydessos yerleşiminin ortadan kalkmasından sonra bölgede şu an kalıntıları görülen başka bir yerleşim kurulduğundan bahsedilmektedir. Bizans dönemi kaynaklarında bu son yerleşimden Medeia/ Midye adıyla bahsedilmektedir. Yerleşimin antik Plesios ya da modern Pabuç Dere ile şimdiki adı Kazan Dere olan antik Levis nehirlerinin ağzları arasında, denize doğru uzanan bir tepe üzerinde kurulduğu tahmin edilmektedir. Gemiler için pek güvenli bir sığınak olmadığı ancak bu nehirlerin, kısa bir

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, tanerg@istanbul.edu.tr. ORCID: 0000-0003-2159-0479.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 17.09.2024 | Kabul Tarihi: 24.09.2024 | Atf: Güler T. 2025, “The Rugged Jaw of the Sea”: A Coastal Settlement of Salmydessos in Eastern Thrace”. *Septem Artes* 3 (2025), 47-61.

rivers provided protection for ancient vessels capable of sailing a short distance upstream.

mesafe için bile nehrin yukarısına doğru seyredebilecek antik gemilere güvenlik sağladığını varsaymak doğru olabilir.

Keywords: Eastern Thrace, Kıyıköy, Salmydessos, Medeia, Midye.

Anahtar Kelimeler: Doğu Trakya, Kıyıköy, Salmydessos, Medeia, Midye.

Introduction

The region known as Thracia in ancient times is located in the southeastern part of Europe. Eastern Thrace, the easternmost section of the region, forms the boundary between Europe and Asia. Today, this area is referred to as Turkish Thrace¹.

Figure 1: The borders of the Thracian region².

(<https://www.istockphoto.com/tr/vekt%C3%B6r/thrace-geographical-and-historical-region-in-europe-political-map-gm1468612813-500093039>).

Kıyıköy, located in the Vize district of Kırklareli, holds significant strategic importance due to its position between the Balkans and Anatolia. Situated to the east of the Yıldız Mountains, Kıyıköy is part of the Thrace region. The name “Thrace” originates from the Thracian people who inhabited the area in ancient times. In 46 AD, during the reign of Emperor Claudius, the region became a Roman province known as *Provincia Thracia*³(fig. 2).

The exact date of the settlement’s foundation remains undetermined. However, an archaic stele featuring a relief of a goddess (possibly Kybele) from the mid-6th century BC was discovered in the 1970s and is now housed in the Istanbul Archaeological Museums. Coupled with the account of poet Archilochus on Salmydessos, the town is believed to have been founded in the 7th or 6th century BC. While there is limited evidence regarding the identity of the first settlers, some sources suggest that Salmydessos was established by settlers migrating south from Apollonia (modern-day Sozopol, Bulgaria).

1 Karaca 2016, 16: “The borders of Eastern Thrace, or more specifically Turkish Thrace, can be defined as follows: to the north, by the Astikus (Yıldız) Mountains; to the west, by the Sakar Mountain range; to the east, by the Hebros (Meriç) River, which lies just east of the Rhodope Mountains that extend in an east-west direction and define the western boundary in the north-south direction; to the northeast, by the Black Sea (Pontos Eukseinos); to the east, by the Bosphorus (Bosporos Thrakios); to the south, by the Aegean Sea (Aigaion Pelagos) and the Dardanelles (Çanakkale) Strait; and to the southeast, by the Sea of Marmara (Propontis). In today’s political map, Eastern Thrace includes the provinces of Edirne, Tekirdağ and Kırklareli, the European part of Istanbul province, and the Gallipoli Peninsula of Çanakkale province.”

2 All images are by the author, unless specified otherwise.

3 Bürchner 1920, 1991-1992.

Figure 2: Roman Province of Thracia.

(Thrace_ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2192316410834154&set=a.822528574479618>).

Etymology and Ancient Sources

Ancient sources mention a settlement named Salmydessos in the area covering Kırıköy in Thrakia. This name likely derives from the Greek word “ἄλς”, or more plausibly “ἄλυρος”, meaning “salt”. The suffix “-essos” or “-assos” (commonly found as “-dessos” or “-dessa” in Thrace) is believed by many researchers to be of Luwian origin⁴.

As noted in this paper, the first source mentioning the name “Salmydessos” is the work of Archilochus. Strabo states that the area where Salmydessos was located was named after the Thracian tribe known as the Thyns and was thus called Thynia—possibly corresponding to modern-day İğneada⁵. Herodotus provides the following account of the settlement: “*Before arriving at the Ister, the first people whom he subdued were the Getae, who believe in their immortality. The Thracians of Salmydessus, and those who dwelt above the cities of Apollonia and Mesembria - the Scyrmidae and Nipsaeans, as they are called - gave themselves up to Darius without a struggle; but the Getae obstinately defending themselves, were forthwith enslaved, notwithstanding that they are the noblest as well as the most just of all the Thracian tribes.*”⁶ Although the precise location of Salmydessos, as mentioned in early sources, remains uncertain, it is believed to have been close to the settlement known as Medeia (Midye) during the Late Roman and Byzantine periods. However, Stronk suggests that its boundaries may have extended as far as present-day İğneada⁷ (fig. 3). Despite the regional uncertainty, many researchers agree that Salmydessos referred to a specific settlement (fig. 2). It is suggested that Salmydessos was originally a Thracian settlement before becoming a Greek colony and was destroyed by the Goths in Late Antiquity. In the aftermath of this destruction, a new settlement—Medeia (Μήδεια)/Midye—emerged in the region.

4 Stronk 1986, 64.

5 Str. 12.3.

6 Hdt. 4.93 (trans. G. Rawlinson).

7 Stronk 1986, 64.

Current archaeological evidence strongly supports this chronological sequence⁸. Byzantine sources also refer to the settlement as Medeia (Midye). One of the earliest mentions of this name appears in the works of Theophanes. In his account of the severe cold in early October of 762/763 AD, he describes the freezing of the Black Sea coast and the spread of the cold across the Danube region. He specifically notes that Medeia was also affected by this extreme weather event⁹.

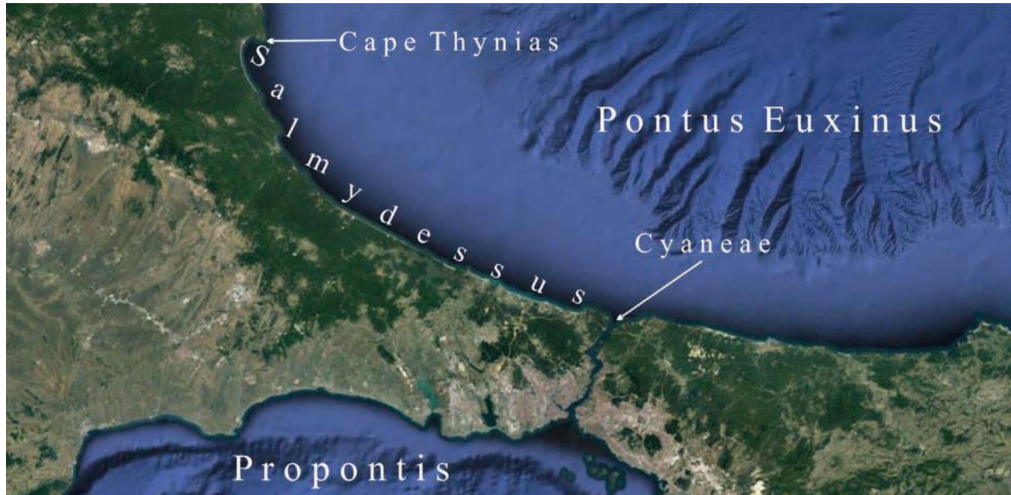

Figure 3: The area where Salmydessos expanded, according to Vasilev (Vasilev 2022, 1, fig. 1).

To further elaborate on the settlement and its inhabitants, we once again focus our lenses on the Archaic-period poet Archilochus of Paros, who lived in the 7th century BC. Salmydessos was mentioned in his *Epoidoi*, which might have been the earliest known reference to the settlement. In his verses, Archilochus describes the Thracians of Salmydessos, noting their distinctive hairstyle—hair tied up in a bun—and characterising them as unfriendly and “difficult” people. The hairstyle he refers to was known as *akrokomoï* (ἀκρόκομοι) in Greek and was commonly associated with the Thracian people¹⁰.

As previously mentioned, both Strabo and Herodotus referred to the settlement. In addition to these renowned historians and geographers of the ancient world, several other writers from various fields also referenced Salmydessos by the same name. Aeschylus, for instance, vividly describes Salmydessos as “the rugged jaw of the sea, the enemy of sailors, the stepmother of ships,” emphasising its treacherous coastline and perilous waters¹¹. In *Anabasis*, the Athenian commander and politician Xenophon recounts his experiences in Thrace, mentioning Salmydessos on the Black Sea coast. He describes how the Thracians plundered the cargoes of ships that had run aground and been wrecked by treacherous rocks and strong currents. To prevent conflicts over the division of spoils, specific sections of the coastline were allocated to different Thracian tribes, ensuring an organised distribution of the looted goods¹². Xenophon provides the following account of the settlement: “*The army left Pontus Eukseinos on the right, passed through the land of the Thracians, known as the ‘millet eaters,’ and arrived at Salmydessos. There, many ships bound for Pontus ran aground, as much of the coastline was shallow. The Thracians inhabiting this region divided the coastline by erecting boundary markers, with each community claiming whatever the sea cast onto its designated section. It was said that before these markers were established, conflicts over the spoils often led to violent clashes, resulting in many deaths. The Greeks found at Salmydessos many mattresses, chests, and other goods carried by sailors in wooden barrels. After*

8 Dirimtekin 1963, 47; Kuelzer 2011, 185; Kuelzer 2012, 7.

9 Theoph. *Chro.* 600.

10 Stronk 1986, 66-67.

11 Aesch. *PV* 890-900 (trans. Ian Johnston).

12 Sayar 2023, 127.

*subduing the region, they returned.*¹³ Additionally, Xenophon describes crossing the mountains to reach the Thracians living in a region known as the Delta, located north of Byzantium¹⁴. According to this account, Koiratadas of Thebes, who had not been exiled from Greece but was travelling the world in search of military commands, approached the soldiers and offered to lead them to the Delta in Thrace, promising abundant plunder. He assured them that they would have as much food and wine as they desired until they reached their destination. The Delta mentioned here refers to a roughly triangular region bordered by the Propontis (Sea of Marmara), the Bosphorus (Istanbul Strait), and the Pontus Euxesinos (Black Sea), with its base formed by the road from Perinthos (Marmara Ereğlisi) to Salmydessos¹⁵. The region in question likely refers to a large area centred around Delkos, a Thracian settlement located between Salmydessos and Byzantium, along with its emporion on the Black Sea coast, Philea (fig. 4). Some scholarly perspectives, however, argue that “Salmydessos” served as the nomenclature for this whole regional complex¹⁶.

Dionysios of Byzantium, who noted the scarcity of safe harbours along the Black Sea coast, describes Salmydessos in his work *Anaplous Bosporou* (Voyage through the Bosphorus) as follows: “*At the summit of the hill after Chryorroas stands the tower of Timaia, very high, visible from all sides, and conspicuous from afar at sea, built for the safety of navigators. For both parts of Pontus lack ports that can accommodate large ships. The long shore of the restless and turbulent sea has inlets on neither continent. From this tower, flaming torches were once kept lit at night to guide sailors safely to the mouth of the Pontos. However, the barbarians undermined trust in these true beacons by setting up false lights along the shore of Salmydessos to mislead sailors, causing shipwrecks. The coastline presents no harbours, with its water-saturated shallows preventing secure anchorage, ensuring destruction for vessels that deviate from correct courses or mistake false signals for authentic ones. But now, all-consuming time has extinguished the lamp, and much of the tower has collapsed.*”¹⁷

The coastal region of Salmydessos features prominently in numerous classical accounts as a maritime hazard, characterised by forceful septentrional winds and navigational obstacles, including shallow waters and serrated formations¹⁸. The settlement further appears in the Argonautic epic tradition¹⁹. At the beginning of Book II of *Argonautica* by Apollonius of Rhodes, the following summary appears: “*They reach Bithynia. Amycus, king of the Bebryces, having challenged any of them to box with him, is slain by Polydeuces, and in the subsequent fight, many of the Bebryces fall. At Salmydessa in Thrace, they find the blind Phineus, whom the sons of Boreas rescue from the torment of the Harpies. In gratitude, he reveals to them the course of their journey. From there, they arrive at the Symplegades, and after narrowly escaping through them, they are received by Lycus, king of the Mariandyni. Idmon and Tiphys perish there. The Argonauts then encounter strange adventures among the Chalybes, Tibareni, and Mossynoeci. Reaching an island plagued by ‘the birds of Ares,’ they rescue the shipwrecked sons of Chalciopie, who thereafter guide them to Colchis.*”²⁰ The Birds of Ares (Ornithes Areioi) mentioned here were a flock of arrow-feathered birds assigned to guard the sacred Amazon temple of the god Ares on the island of Dia, which was believed to be located in the Black Sea. The Argonauts encountered these formidable creatures during their quest for the Golden Fleece. To defend themselves against the birds’ deadly volleys of feathered arrows, the heroes raised their shields and drove them away by clashing their weapons together, creating a deafening noise. The Birds of Ares are sometimes equated with the *Symphalitan Birds*, which were slain by Heracles as part of his labours²¹.

13 Xen. *An.* 7.5.12-14 (Turkish trans. T. Gökçöl).

14 Xen. *An.* 7.5.1.

15 Xen. *An.* 7.1.33.

16 Portalsky 2013, 5.

17 Dion. Byz. 77 (Turkish trans. M. F. Yavuz).

18 Ps.-Scymn. 723; Soph. *Ant.* 966; Arr. *Peripl. M. Eux.* 25; Ov. *Tr.* I, x; Diod. Sic. 14.37.2.

19 Apollod. *Bibl.* 1.9.21; Ap. Rhod. *Argon.* II Argument.

20 Apollod. *Bibl.* 1.9.21; Ap. Rhod. *Argon.* II Argument.

21 Ap. Rhod. *Argon.* II, 382, 1031; Ps.-Hyg *Fab.* 20, 30; Plin. *HN* 6.32.

Brief History of the Settlement and Archaeological Remains

Salmydessos is believed to have been founded on a hill extending toward the sea, situated between the mouths of the ancient Plesios (Pabuç Dere) and the ancient Levis (Kazan Dere) rivers²² (fig. 4).

Figure 4: Probable location of Salmydessos, modern Kiyıköy.
(<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/kirklareli/gezilecekyer/karadeniz-sahili-kiyikoy>)

These rivers probably did not function as safe harbours for ships but did offer some degree of security to ancient mariners who could sail upstream, even if only for a short distance. As previously noted in this paper, the Black Sea's sudden and violent storms, particularly from the northeast, made the shallow waters and coastal areas of Salmydessos ideal for looters seeking to plunder wrecked cargoes. The spoils were apparently significant, as disputes over them often escalated into fierce conflicts.

Chu offers concrete evidence of Mesambria's connections with the Thracian peoples. A second-century decree, for instance, honours a man from the Astai tribe, which occupied the region and settlement of Salmydessos on the Black Sea coast, approximately 120 kilometres south of Mesambria²³. As mentioned above, Strabo noted that the Astaians were well known for salvaging and looting shipwrecks, following in the footsteps of their predecessors at Salmydessos—the *Melinophagoi* or “Millet Eaters”—whom Xenophon described in his eyewitness accounts from the late 5th or early 4th century BC.

Recent studies have drawn upon both Strabo's testimony and the second-century decree honouring an Astaian man to further interpret a partially preserved Hellenistic treaty between the Mesambrians and the Thracian ruler Sadalas. These sources suggest possible Astaian influence on Greek cities in the western Black Sea region, highlighting the complex interactions between Thracian tribes and Greek coastal settlements²⁴. From the 4th century BC onward, the Astai are thought to have either assimilated or replaced the group known as “the Millet Eaters” in the region of Salmydessos. Some scholarly views that support these arguments highlight that the Astai may have begun claiming control over the area as early as the 5th century BC²⁵. In addition, historical sources mention a temple close to the settlement dedicated to Ares, one of the most venerated deities among the Thracians. The specific name by which Ares was known in the Thracian language, however, remains unknown²⁶.

22 Atasoy 2007, 1181.

23 Chu 2022, 35.

24 Chu 2022, 36.

25 Stronk 1986, 65.

26 Stronk 1986, 65; Soph. *Ant.* 965.

The Greeks’ willingness to risk their ships and lives in the perilous maritime conditions of this region can be explained by the significant volume of trade they conducted there. In addition to wood, grain, leather, honey, slaves, beeswax, and other goods, the most valuable commodities imported from the area were raw metals. Copper and lead, both essential for bronze production, were among the most important materials traded²⁷.

Archaeological findings from the region include a stele with a broken upper half, which was documented during surveys conducted in the early 1990s²⁸. The relief on the stele depicts a horseman moving from left to right, with a dog beneath the horse, a wild boar, and a sacrificial altar in front of him. Behind the altar, a tree with a serpent coiled around it is also visible. This scene represents the equestrian god, a prominent figure in ancient Thracian religion, whose counterparts appear in numerous locations across Thrace. As in many similar depictions, the equestrian god is portrayed as a hunter deity. Beneath the relief, a one-line inscription records the name of the individual who dedicated the altar, stating that he presented the stele as a gift to the equestrian god²⁹. During the later stages of these surveys, researchers examined an inscription on a marble column found along the seashore. The inscription was dedicated to a deity whose name was not mentioned and was offered by an anonymous individual for the health of their children. The column’s location near the sea has led researchers to suggest that the offering may have been made by a parent praying for the safe return of their children who had sailed into the perilous waters of the Black Sea³⁰. A different stele discovered in Salmydessos, currently catalogued within the Istanbul Archaeological Museums collection, provides definitive evidence of the Meter cult during the Archaic Period. Dating to the 6th century BC, the stele depicts the goddess seated on a throne within a naiskos, holding a lion cub in her arms, a characteristic representation associated with her worship³¹. Another stele, dating to the Late Roman period, depicts a standing female figure draped in a himation, also covering her head. In her right hand, she holds a wreath, while her headdress resembles the distinctive polos of Cybele, suggesting a possible connection to the goddess’s cult³².

In the plundered tumulus at Vezirtepe, located 1.6 km west of Kıyıköy town centre, numerous terracotta and bronze vessels were discovered, along with three iron spearheads. Among the findings, a bronze lamp was analysed alongside the bronze vessels, and based on these artefacts, these groups of findings were dated to the 1st century AD³³.

The settlement, which became known as Medeia from the Roman period on, must have supported a sizable community in the 6th century AD, as evidenced by the presence of the Hagios Nikolaos Monastery nearby during the Byzantine period (fig. 5-6). Situated in the Pabuç Dere valley, beyond the boundaries of the settlement walls and amidst the hills facing the sea, this cave monastery, accompanied by its sacred spring, was constructed around a holy water source that emerges from deep within the hillside. The site was accessible via two distinct routes. The first, an ancient path used by seafaring visitors, extends inland from the beach. The second route leads from the settlement, passing through a gate in the settlement wall. Notably, the church was painted by the artist Jules Laurens (1825-1901), who accompanied the French traveller Xavier Hommaire de Hell (1812-1848) during his visit to the monastery in 1846³⁴.

27 Stronk 1986, 65.

28 Sayar 1992, 159.

29 Sayar 1992, 159.

30 Sayar 1993, 131.

31 Polat 2013, 52.

32 Polat 2013, 100.

33 Karaca 2022, 323.

34 Eyice 1969, 339-340.

Figure 5: General view from the entrance of the Ayazma (Holy Spring) of the Hagios Nikolaos Monastery.

Figure 6: Narthex or Corridor to the Ayazma (Holy Spring) of the Hagios Nikolaos Monastery.

Another noteworthy piece of archaeological evidence is a rock-cut monastery chapel, whose architectural and natural setting bears a resemblance to the landscapes of Cappadocia. Located just outside the settlement, a few hundred meters from the banks of the Pabuç Dere (Plesios), this chapel dates back to the 7th-9th centuries AD³⁵. The only known study on this chapel is the research conducted by Semavi Eyice in the 1960s. Eyice identified its location as the Acisu area and described its structure in detail. He noted that one side of the chapel's wall is entirely open, with no distinctive architectural features, and that it consists of a single nave with a semi-circular apse. Additionally, he observed traces of a partition separating

35 Atasoy 2007, 1181.

the bema and a tomb within an arcosolium on the left side wall. There are inscribed names and dates read on the rock surface interior³⁶.

Some of the most striking visible remains today are the impressive settlement walls constructed during the reign of Justinian in the 6th century AD (fig. 7-8). The surviving sections of the walls reach a height of 6 meters and are 2.20 meters thick. On the western side, where the settlement connects to the mainland and lacks natural defences such as a river or steep slope, an approximately 13-meter-wide defensive moat was constructed. Due to this vulnerability, the fortifications on this side had to be particularly robust. While the currently visible walls are medieval in origin, some scholars suggest that the ruins of a defensive tower at the corner where the northern and western walls meet exhibit traces of an earlier construction phase. Additionally, historical records indicate the presence of a stadium, a bathhouse, and a theatre in the eastern part of the settlement³⁷. However, no traces of these structures remain today.

Figure 7: Saray gate of the settlement walls.

Figure 8: The settlement walls made of bricks.

36 Eyice 1969, 338-339.

37 Atasoy 2007, 1181.

The Kıyıköy/Midye walls, along with those of Vize (Bizye), are among the best-preserved and most well-known fortifications in the region. To the east, no wall remains, as the cliffs naturally served as a defensive barrier, while on the northern slope descending towards the mouth of the Pabuç Dere, the walls have been lost over time. In contrast, the western fortifications, which protected the settlement's most vulnerable side facing the hills, remain highly visible, while the southern section, which once overlooked the lake formed by the Kazan Dere, is now in a poor state of preservation.

The modern road from Vize approaches the settlement through the Saray Gate (fig. 7), which is flanked by fortification walls extending approximately 230 meters on each side and interrupted by towers positioned at irregular intervals. The walls were built upon a massive masonry foundation covered with large limestone blocks—many of which have since been removed—while the upper sections consist of brickwork (33 × 34 cm) set in thick mortar (7 to 10 cm) heavily mixed with broken bricks (fig. 8). The Saray Gate itself, protected by two projecting structures, has retained its summit arch, constructed with several rows of bricks of varying sizes alongside limestone blocks that have undergone numerous repairs (figs. 9-10). Measuring approximately 5 meters in width, the gate still stands about 4 meters high today. Further north, in an area where no modern buildings encroach upon the fortifications, another dilapidated gate known as the Vize Gate (fig. 9) is visible. This gate is part of a wall section built using a combination of brick courses and rubble masonry (fig. 10). The walls feature rows of bricks, typically four to five layers thick, spaced approximately 80 cm apart. Unlike the Saray Gate, where the facade was once clad in large limestone blocks, this cladding has been completely lost in the Vize Gate section³⁸.

Figure 9: Vize gate of the settlement walls.

Figure 10: A section of the wall built using a technique with rows of bricks and rubble masses.

38 Pralong 1988, 179-200.

Medeia was a significant port settlement on the Black Sea coast during the Byzantine period, strategically positioned along the Black Sea coastal road and key north-south trade routes in Thrace (fig. 11). In addition to the major road networks of Via Egnatia and Via Militaris, one of the primary east-west connections in Eastern Thrace was the coastal route linking Constantinople to the Danube Delta (fig. 11). However, even today, the dense floodplain forests along this path remain nearly impassable. Historical sources indicate that this Roman-era road was particularly vital for naval operations and maritime trade during the Early Byzantine period³⁹. Medeia was one of the key points along this route. Although it was less frequently used throughout the Middle Ages, it remained in use. However, after the 17th century, its significance gradually declined as roads further inland in Thrace became the preferred routes⁴⁰. By the mid-19th century, the road between Medeia and the Bosphorus was rarely used. In many sections, the terrain was so challenging that travellers could only proceed on foot, making riding nearly impossible⁴¹. In addition, the road between Bizye and Salmydessos, which connects to this northern route, served as a key link between the port city of Salmydessos and the inland regions⁴².

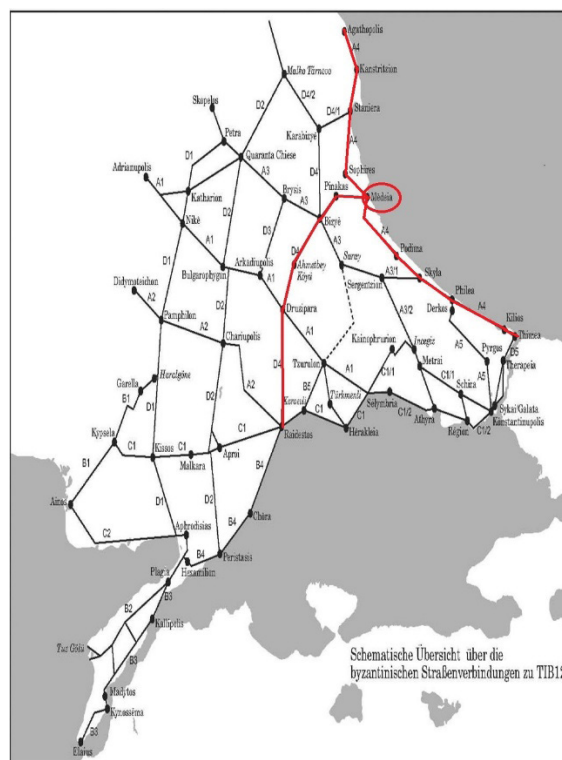

Figure 11: Medeia is one of the settlements on the Black Sea coastal road and is also related to the north-south road connections in Thrace (Kuelzer 2011, 186).

In addition to the Black Sea coastal road, Medeia was also part of the north-south road network in Thrace. One such route connected Eastern Thrace by running from Raidestos (Tekirdağ), through Ahmetbey and Vize, before reaching Medeia⁴³. This road provided a connection to the Sea of Marmara (Propontis) (fig. 11).

The region known today as Eastern Thrace faced invasions by the Goths, followed by the Huns, Avars, and Bulgars from the 3rd to the 9th century AD, and the settlement of Medeia was not spared from these

39 Kuelzer 2011, 186.

40 Pralong 1988, 189; Konuk-Hatipoğlu 2018, 4.

41 Kuelzer 2011, 186.

42 Karaca 2020, 38-39.

43 Kuelzer 2011, 186; Konuk-Hatipoğlu 2018, 5.

events⁴⁴. During the 4th Crusade, when Constantinople was occupied between 1204 and 1261, Vize and its surrounding areas, including Medeia, came under Latin rule. Although some territories in Thrace were reclaimed by the Nicaean Empire during the reign of Ioannes III Vatatzes, the Latins likely regained control of the region in 1240. Later, Michael VIII Palaiologos restored Constantinople and Thrace to the Byzantine Empire. In the Late Byzantine Period, Medeia gained prominence as an important archbishopric and metropolitan centre. Initially an archbishopric before 1315, during the reign of Emperor Andronikos II, Medeia is mentioned as a metropolitanate in sources dating after 1341⁴⁵. Although the Ottomans initially took control of Medeia in the mid-14th century, it was later reclaimed by the Byzantines before being permanently captured by the Ottomans during the reign of Mehmed II. The settlement continued to be known as Midye until the 1960s, when its name was changed to Kıyıköy, reflecting its coastal location.

Conclusion

This study aims to highlight the historical potential of the region prior to the archaeological investigations that will seek evidence on whether the frequently mentioned settlement of Salmydessos in ancient sources was located in the vicinity of the fortified settlement of Medeia, which encompasses the town of Kıyıköy.

Archaeological evidence of the Medeia settlement remains visible today. The modern town of Kıyıköy, which has developed within the late Roman settlement walls, is rapidly expanding beyond them due to increasing tourism. This expansion poses challenges to planned survey and excavation projects. However, the 2025 survey, extending from the Pabuç Dere and Kazan Dere areas beyond the settlement walls, is expected to yield significant insights into the history and archaeology of the site.

While the study will focus on existing Roman-Byzantine ruins, uncovering evidence from earlier periods—Archaic, Classical, and Hellenistic—will be crucial for understanding Salmydessos. Following the planned surveys, the exploratory evidence (inscriptions, coins, etc.) would help confirm its precise location and historical significance. In particular, finding architectural remains would provide valuable information about the settlement's early population, as well as its political, cultural, economic, and military influence.

Locating the ancient port may facilitate further maritime research, particularly concerning shipwrecks, which are likely prevalent in the region. Although Salmydessos is presumed to have occupied the same area as Medeia, archaeological verification remains essential. Further findings would strengthen the historical significance of this key junction along both land and sea routes, contributing to its rightful recognition.

44 Konuk-Hatipoğlu 2018, 6.

45 Konuk-Hatipoğlu 2018, 6.

BIBLIOGRAPHY

- Atasoy 2007 S. Atasoy, “Ancient Greek Settlements in Eastern Thrace”, *Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2*, BAR International Series 1675/I, vol. 2, 2007, 1179-1194.
- Bürchner 1920 L. Bürchner, “Salmydessos”, *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, IA, Stuttgart, 1920, 1991-1992.
- Chu 2022 J. J. Chu, *Thracians Among Others: A Study of “Thracianness” in Ancient Cross-Cultural Contexts*, Ph.D. Dissertation, California, 2022.
- Dirimtekin 1963 F. Dirimtekin, “Midye Surları ve Aya Nikola Kilisesi”, *Ayasofya Müzesi Yılığ* 5, 1963, 47-55.
- Eyice 1969 S. Eyice, “Trakya’da Bizans Devrine Ait Eserler”, *Belleten*, 33/131, 1969, 325-358.
- Karaca 2016 E. Karaca, *Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönemde Doğu Thrakia*, Ege Üniversitesi, Ph.D. Dissertation, İzmir, 2016.
- Karaca 2020 E. Karaca, “Arkeolojik Verilere Göre Doğu Trakya Kuzey Yolu”, *Belleten* 84/299, 2020, 29-42.
- Karaca 2022 E. Karaca, “Doğu Trakya Buluntusu Savunma ve Saldırı Gereçleri”, *Trakya University Journal of Faculty of Letters*, Volume 12, Issue 23, 2022, 313-341.
- Konuk-Hatipoğlu 2018 N. Konuk-Hatipoğlu, “Report for the cultural historical monuments in Kiyikoy, Vize Kirklareli Region”, *Conservation of natural and cultural heritage - a common European goal, Interreg-IPA CBC Bulgaria-Turkey Partnership*, 2018, 1-41.
- Kuelzer 2011 A. Kuelzer, “The Byzantine Road System in Eastern Thrace: Some Remarks”, *Byzantinische Forschungen* 30, Amsterdam, 2011, 179-201.
- Kuelzer 2012 A. Kuelzer, “Byzantinische Festungen im Grenzgebiet der Thrakischen Provinzen Euröpē und Haimimontos”, *Bulgaria Mediaevalis* 3, 2012, 3-20.
- Polat 2013 G. Polat, *Thrakiada Ana Tanrıça Kültü*, Trakya Üniversitesi, Master Thesis, Edirne, 2013.
- Portalsky 2013 A. Portalsky, “The Thracian Settlement of Salmydessos: Eastern Gateway to the Bosphorus”, *Proceedings of the 11th International Congress of Thracology*, İstanbul, 2013, 1-9.
- Pralong 1988 A. Pralong, “Remarques sur les fortifications byzantines de Thrace Orientale”, *Géographie historique du monde méditerranéen*, Byzantina Sorbonensia 7, Paris, 1988, 179-200.
- Sayar 1992 M. H. Sayar, “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1991”, 10. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992, 153-174.
- Sayar 1993 M. H. Sayar, “Doğu Trakya’da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1992” 11. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1993, 129-136.
- Sayar 2023 M. H. Sayar, “Eski Çağda Doğu-Batı Mücadelesinde Trakya ve Traklar” *Trakya’da Arkeoloji* I, Edirne, 2023, 121-135.
- Stronk 1986 J. Stronk, “Wreckage at Salmydessos”, *Thracia Pontica* III, 1986, 63-75.
- Vasilev 2022 M. I. Vasilev, *Who were the Plunderers of Salmydessos?*, Oxford, 2022.

ÖZET

Kırklareli ilinin Vize ilçesi sınırları içerisinde, Yıldız Dağları'nın en doğusunda yer alan Kıyıköy Beldesi, Balkanlar ve Anadolu bağlantısının ortasında çok önemli bir konuma sahip olup Trakya Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Roma İmparatorluk döneminde Thrakia Eyaleti yönetim merkezi altında varlığını sürdürmüştür. Bu bölgedeki erken dönem yerleşimlerine ait sınırlı veri kaynakları olmasına karşın bu yerleşimin ilk adının Salmydessos olduğu bilinmektedir. Bu isimden ilk kez bahseden kaynak Archilochus'tur. Strabon ise Salmydessos adı verilen bölgenin Thynia olarak bilinen Trak topluluğuna mensup Thyn halkının yaşadığı alanı kapsadığından bahseder. Salmydessos olarak adlandırılan bölgenin erken dönem kaynaklarına göre günümüzdeki yeri saptanamamış olmakla birlikte aynı kaynaklardan bugünkü İğneada sınırlarına kadar uzandığı ileri sürülmektedir.

Yerleşimin kuruluş tarihi henüz kesin olarak belirlenmemiştir. Ancak, MÖ 6. yüzyılın ortalarına ait bir tanrıça figürü (Kybele?) kabartması olan arkaik bir stel 1970'lerde bulunmuş ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür. Bir Arkaik dönem şairi olan Archilochus da Salmydessos'tan bahsettiğine göre, kasabanın kuruluşu MÖ 7.-6. yüzyıllara kadar gitmelidir. Salmydessos'un ilk yerleşimcileri hakkında çok fazla kanıt yoktur, ancak bazıları Apolloniadan (Sozopol/Bulgaristan) güneye gelen yerleşimciler tarafından kurulduğunu iddia etmektedir.

Salmydessos, önerilen sınırlarıyla, denize doğru çıkıntı yapan bir tepenin üzerine ve iki küçük nehrin, antik Plesios veya modern Papuç Dere ile antik Levis'in, yani şimdiki Kazan Dere olarak adlandırılan nehirlerin arasına kurulmuştur. Karadeniz'in, özellikle kuzey doğu rüzgârı, tehlikeli ve ani fırtınaları, sığılıkları ve Salmydessos plajlarını, batık gemilerden kıyıya vuran eşyaları arayan yağmacılar için uygun hale getirmiştir. Bizans döneminde, yerleşimin hemen yanındaki kayaya oygu Hagios Nikolaos Manastırı, bu bölgede önemli bir topluluğun yaşadığını göstermektedir. Sahip olduğumuz diğer önemli kalıntı ise yerleşimin hemen dışında, Papuç Dere boyunca birkaç yüz metre uzaklıkta, kayalara oyulmuş manastır şapelidir ve MS 7.-9. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.

Bugün sahip olduğumuz görünür kalıntıların en önemli bölümü, MS 6. yüzyılda Iustinianus döneminde inşa edilen oldukça etkileyici şehir surlarıdır. Mevcut ve görünür sur kalıntıları geç antik çağa ait olsa da kuzey ve batı duvarlarının birleştiği köşedeki savunma kulesinin kalıntıları daha erken bir kökene ait izler gösterdiği iddia edilmektedir. Yerleşimde herhangi bir bina, yol vb. arkeolojik kalıntıyı ortaya çıkarmak için sistematik ve kapsamlı kazılar yapılmamıştır.

Önce bir Thrak yerleşimi olan, daha sonra ise Yunan kolonilerinden birine dönüşen eski Salmydessos yerleşimi, geç antik dönemde Gotlar tarafından yıkılmış ve bu yerleşimin yerine Geç Roma Döneminde, savunma surları inşa edilerek, yeni bir yerleşim "Medeia/Midyē" adıyla kurulmuştur. Bizans döneminden kalma kaynaklarda yerleşim Medeia adıyla anılır. Bu adın geçtiği ilk yazılı kaynaklardan biri Theophanes'in 762/763 yılında yazdığı metindir. Bu metinde Ekim ayının başlarında dondurucu soğuklardan ve Karadeniz kıyılarından bahseder.

Medeia, Geç Roma ve Bizans dönemlerinde, Karadeniz kıyısında yer alan çok önemli bir liman yerleşimidir. Ayrıca, Karadeniz'in kıyı yolu ve Trakya'nın kuzey-güney yol bağlantılarında çok önemli bir yere sahiptir. Trakya'nın doğu-batı yol bağlantılarını sağlayan ve Konstantinopolis'i Tuna Deltasına bağlayan, Via Egnatia ve Via Militaris dışındaki en önemli yollardan biri de Karadeniz sahil yoludur. Roma döneminden kalan bu yol, erken Bizans döneminde de özellikle deniz ve kara ticaretinde kullanılmıştır. Medeia bu yol üzerindeki en önemli noktalardan biridir ve Orta Çağ boyunca bu yol kullanılmış, ancak 17. yüzyıldan itibaren Trakya'nın iç bölgelerindeki yollar daha yaygın hale geldiğinden, tercih edilen yol olma özelliğini giderek kaybetmiştir. Günümüzde Doğu Trakya olarak adlandırılan bölge, 3. yüzyıldan 9. yüzyıla kadar Gotlar, ardından Hunlar, Avarlar ve Bulgarların istilalarına maruz kalmıştır. Medeia kasabası da bu istilalardan etkilenmiştir. 1204-1261 yılları arasında 4. Haçlı Seferi sonucu Konstantinopolis'in işgal edilmesiyle Bizye ve Medeia da dâhil olmak üzere çevre bölgeler Latinlerin yönetimine geçmiştir.

III. Ioannes Vatatzes döneminde Trakya'daki bazı yerleşim yerleri İznik İmparatorluğu'nun eline geçmişse de 1240 yılında Latinler bu toprakları geri almışlardır. 1261 yılında VIII. Mikhael Palaiologos, Konstantinopolis ve Trakya'yı tekrar Bizans İmparatorluğu'na katmıştır. 14. yüzyılın ortalarında bir süre Osmanlıların eline geçtikten sonra tekrar Bizans İmparatorluğu'na bırakılan Medeia, Fatih Sultan Mehmet döneminde tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır. Midye ismi 1960 yılına kadar kullanılmış, daha sonra kıyı şeridinde yer alması nedeniyle kasabaya Kıyıköy ismi verilmiştir.

THE CHALCOLITHIC PERIOD OF THE KUSEYR PLATEAU: A REGIONAL ANALYSIS OF POTTERY EVIDENCE FROM THE 6TH TO 4TH MILLENNIUM BC

*Kuseyr Yaylasının Kalkolitik Dönemi:
MÖ 6. Binyıldan 4. Binyıla Çanak Çömlek Kanıtların Bölgesel Analizi*

Canan KARATAŞ-YÜKSEL*

Abstract: This study presents Chalcolithic period pottery data obtained through archaeological surface surveys conducted on the Kuseyr Plateau in Hatay, Türkiye. These data, obtained from the previously uninvestigated highland area of Northwest Syria, contribute to the understanding of the multifaceted and still insufficiently understood process of transition from early village to complex settlements. The findings indicate that not only the fertile alluvial plains but also the higher plateau were inhabited during this period. This research is based on pottery recovered during surveys from prehistoric settlements ranging in size from approximately one to five hectares. Variations in the settlement patterns of the plateau suggest that the region may have been occupied by communities with different subsistence strategies. The survey results show that the Kuseyr Plateau was continuously occupied throughout the Chalcolithic period. The pottery repertoire of the Chalcolithic period reflects technological developments ranging from small-scale household production to standardised, mass-produced vessels. The pottery shows techno-typological parallels to neighbouring regions, particularly in the Ubaid and post-Ubaid phases. This indicates that the plateau was interacting with groups in the Amuq Plain, Northwest Syria, Cilicia, and the Euphrates regions. These preliminary findings highlight the potential of the Kuseyr Plateau to address unresolved questions about the Chalcolithic period in the region,

Öz: Bu çalışma, Hatay'ın Kuseyr Yaylasında yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen Kalkolitik Dönem'e ait çanak çömlek verilerini sunmaktadır. Kuzeybatı Suriye'nin daha önce araştırılmamış yayla bölgesinden elde edilen bu veriler, erken köy yerleşimlerinden karmaşık toplumlara geçişin çok yönlü ve hâlâ yeterince anlaşılammış sürecinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bulgular, bu dönemde yalnızca verimli alüvyal ovaların değil, aynı zamanda Asi Nehri'nin kolları tarafından şekillendirilen plato alanlarının da iskân edildiğini göstermektedir. Araştırma, büyüklükleri yaklaşık 1 ila 5 hektar arasında değişen yerleşimlere ve bu yerleşimlerden ele geçen çanak çömlek örneklerine dayanmaktadır. Platonun yerleşim düzenindeki farklılıklar, bölgenin farklı geçim stratejilerine sahip topluluklar tarafından iskân edilebileceğini düşündürmektedir. Araştırma bulguları, Kuseyr Yaylasının Kalkolitik Dönem boyunca sürekli yerleşime sahne olduğunu ortaya koymaktadır. Bu döneme ait çanak çömlek repertuarı, küçük ölçekli ev içi üretimden standartlaşmış ve seri üretime geçmiş kaplara kadar uzanan teknolojik gelişmeleri yansıtmaktadır. Özellikle Ubeyd ve Ubeyd sonrası evrelerdeki tekno-tipolojik paralellikler, platonun Amik Ovası, Kuzeybatı Suriye, Kilikya ve Fırat bölgesindeki yerleşimlerle iletişim ve etkileşim içinde olduğunu ve eşzamanlı teknolojik gelişim süreçlerini paylaştığını ortaya koymaktadır. Bu ön bulgular, Kuseyr Yaylasında

* Dr. Öğr. Üyesi Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, ckyuksel@mku.edu.tr. ORCID: 0000-0003-3964-8333.

This article is part of my PhD research, which was supported by ANAMED. I would like to express my sincere gratitude to ANAMED for the funding and support provided for my research. I am especially grateful to my PhD advisors, Çiler Çilingiroğlu and Rana Özbal, for their valuable guidance, encouragement, and insightful feedback throughout this study. I would also like to thank Çiler Çilingiroğlu for her reading and constructive corrections on the final draft of this article.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 09.04.2025 | Kabul Tarihi: 05.05.2025 | Atıf: Karataş-Yüksel C. 2025, "The Chalcolithic Period of the Kuseyr Plateau: A Regional Analysis of Pottery Evidence from the 6th to 4th Millennium BC". *Septem Artes* 3 (2025), 62-78.

refine the regional chronology, and deepen our understanding of early social transformation processes through more comprehensive and interdisciplinary archaeological research. Future archaeological research will undoubtedly allow for a more comprehensive understanding of the regional role of the Kuseyr Plateau during the Chalcolithic period, its social dynamics, and the interregional communication and interactions.

Keywords: Pottery, Chalcolithic Period, Halaf, Ubaid, Uruk, Northwest Syria, Kuseyr Plateau.

yapılacak daha kapsamlı ve disiplinlerarası arkeolojik araştırmaların, bölgenin Kalkolitik dönemiyle ilgili çözülmemiş soruları yanıtlamak, bölgesel kronolojiyi netleştirmek ve erken toplumsal dönüşüm süreçlerini daha iyi anlamak açısından büyük bir potansiyel taşıdığına işaret etmektedir. Gerçekleştirilecek arkeolojik araştırmalar, kuşkusuz, Kuseyr Platosu'nun Kalkolitik dönemdeki bölgesel rolünü, toplumsal dinamiklerini, bölgelerarası iletişim ve etkileşimlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çanak Çömlek, Kalkolitik Dönem, Halaf, Ubaid, Uruk, Kuzeybatı Suriye, Kuseyr Yaylası.

Introduction

The Chalcolithic Period, defined as the transitional phase between early village societies and complex urban structures, is considered to be a relatively understudied and poorly understood period compared to other periods in Southwest Asia. In Southeastern Anatolia, this period is divided into three main phases in parallel with the well-defined cultural chronology of Northern Mesopotamia: Halaf (Late Neolithic-Early Chalcolithic/approx. 6th millennium BC)¹, Ubaid (Middle Chalcolithic/approx. 5th millennium BC) and Uruk (Late Chalcolithic/approx. 4th millennium BC). This division is closely linked to the fact that the increasingly widespread painted pottery reflects significant changes in social organisation, as well as transformations and advancements in pottery production technology. For the Chalcolithic period, the Halaf and Ubaid-type painted pottery and the distinctive vessel types typical of the Uruk phase are generally accepted as important chronological and cultural indicators². Although until recently these ceramic groups were considered the most homogeneous ceramic horizons in Southwest Asia, recent studies have revealed the existence of many sub-phases and local variants, indicating regional diversity³. In the Amuq Plain, this process is generally attributed to the phases C to F⁴. The Amuq chronology, created about 65 years ago and considered a primary reference for the prehistoric research of Northwestern Syria, presents an uninterrupted chronology, yet it still contains gaps, particularly regarding the transition from phase B to C and the uncertainties belonging to the F phase. Although the phases C-E have been most clearly defined through the up-to-date and comprehensive data sets provided by the Tell Kurdu excavations⁵, the absence of excavation work on these transitional phases has led to the persistence of unresolved questions that still need to be addressed⁶.

The typological and chronological analyses of the Chalcolithic pottery recovered during extensive surveys conducted on the Kuseyr Plateau, located immediately south of the Amuq Plain, reveal that the plateau has the potential to fill the gaps in the Amuq chronology. Moreover, these field studies provide data

1 In northwestern Syria and Cilicia, Amuq phases A-B are commonly represented by Dark Faced Ware (DFBW), while phase C is represented by painted Halaf/Halaf-like pottery. The continuity of DFBWs in the region from Amuq A to the end of Phase E has led to the identification of painted pottery as a distinctive indicator in this study and forms a border for the chronological boundary of the Early Chalcolithic Period. Although the transition from the Late Neolithic to the Early Chalcolithic in Southwest Asia is still not clearly defined, recent research suggests that this period began with the transition to the Ubaid pottery tradition. In this context, it should be noted that the multi-component, regionally diverse Halaf culture, which is considered to reflect the continuity of the Neolithic process, is now considered within the Late Neolithic Period and chronologically corresponds to phases 5-6 of the Late Neolithic (5900-5100 BC). For more information see; Akkermans – Schwartz 2003, 154-159; Bernbeck – Nieuwenhuyse 2013, 27, tab. 1. 1; Tekin 2015, 44, fig. 15-16; Tekin 2017, 302-311, tab. 2.

2 Özbal 2011, 174; Akkermans – Schwartz 2003, 154.

3 Braidwood – Braidwood 1960, 138; Stein – Özbal 2007; Özbal 2011, 180-183, 186, 190-191; Všíanský et al. 2019; Frangipane 2012a, 974; Frangipane 2012b, 44-46; Steadman 1994, 31-35; Palumbi 2011, 211.

4 Braidwood – Braidwood 1960, 137-244; Yener 2005, 195-196.

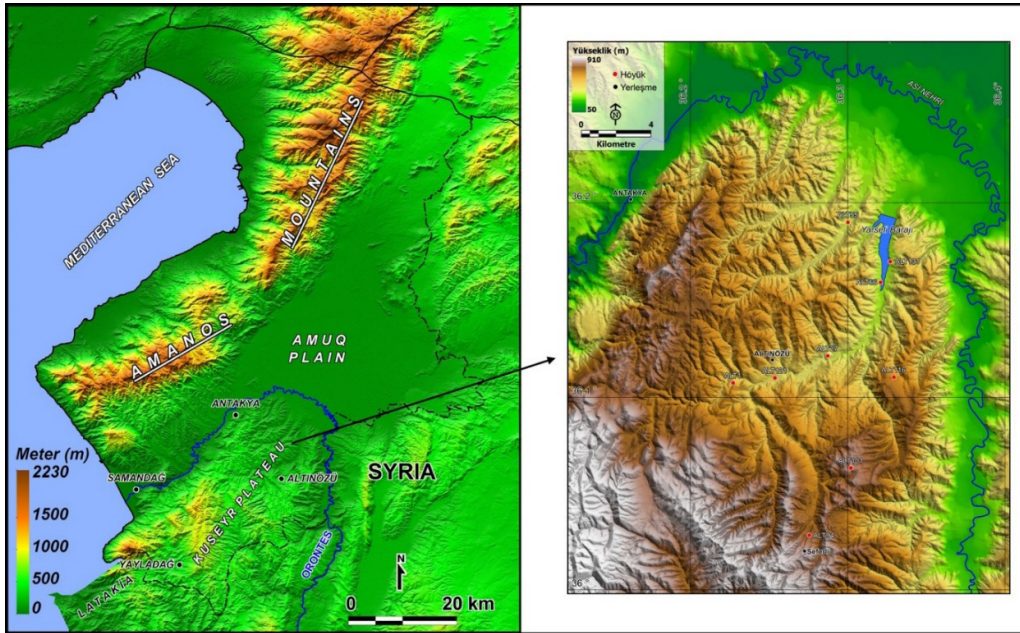
5 Yener et. al. 2000; Özbal et al. 2004; Yener 2005, 195-196.

6 Welton 2017, 4.

from the perspective of the plateau that can be used to make broader assessments of the socio-economic structure of Chalcolithic communities and interregional interactions. Since the Kuseyr Plateau offers a distinct geographical and ecological context compared to the Amuq Plain, the data obtained here, when evaluated together with the findings from the plain, offer the opportunity to make more integrated regional inferences regarding the living dynamics of Chalcolithic communities.

The Landscape and Settlement History of the Kuseyr Plateau

Located in the southernmost part of Turkey, within the borders of Hatay Province, the Kuseyr Plateau spans an area of over 1,000 km² in the northern Levant region of the Eastern Mediterranean basin. Positioned between the Orontes River and the Syrian border, the plateau has an elliptical shape, measuring approximately 35 km in width from east to west, and 53 km in length from southwest to northeast. To the north lies the Amuq Plain, to the west the Orontes River and the Mediterranean, and to the south and east, the Syrian border (fig. 1). With a total circumference of 245 km, the average elevation of the Kuseyr Plateau is 437 meters. Its highest point, Jebel al-Aqra (also known as Kılıç dağı or Kel Dağı), reaches an altitude of 1,730 meters, while its lowest point is at sea level⁷. The hydrological structure of the plateau has been shaped by the Orontes River, the longest river in the Levant, which borders the region to the east and north. Numerous streams of varying sizes flow from the plateau into the Orontes River. Today, the Kuseyr Plateau receives relatively abundant rainfall, with more than 75% of the annual precipitation occurring during the winter and spring months. The rainfall regime and the abundance of groundwater resources have transformed the valley floors into fertile areas suitable for agriculture⁸. Our survey indicates that the most densely inhabited areas of the Kuseyr Plateau during prehistoric periods were concentrated in valleys, where human-environment interactions were most evident, and in plateau zones at elevations between 200 and 750 meters. The region's diverse topography and favourable climatic conditions have contributed to the formation of various micro-scale landscapes and ecosystems. This environmental diversity may have played a crucial role in ensuring the continuity of different types of settlements across various periods⁹.

Figür 1: Map showing the location of the Kuseyr Plateau (left) and the location of the settlements mentioned in this article (right).¹⁰

7 Korkmaz – Fakı 2009, 325-326; Gönençgil – Karataş 2013, 13-14.

8 Casana 2008, 430-31.

9 Karataş-Yüksel 2024, 405, 441.

10 All images are by the author, unless specified otherwise.

Until recently, no systematic archaeological survey focusing on prehistoric periods had been conducted on the Kuseyr Plateau, apart from the Palaeolithic research at Üçağızlı Cave¹¹. However, in the late 1990s and early 2000s, as part of the Amuq Valley Regional Survey project (AVRP), surface investigations were conducted in three valleys of the Kuseyr Plateau (Avsuyu, Zengin, and Ilıca) that open into the Amuq Plain. These investigations, which focused on patterns of land use over a long historical trajectory, covered only limited sections of these valleys. These studies reported no settlements predating the Early Bronze Age on the plateau. Another research was the Toprakhisar Mound excavations that were initiated as part of the Yarseli Dam rescue project in 2016¹². These excavations revealed layers dating to the Early and Middle Bronze Ages. Additionally, intensive surveys conducted around the mound identified archaeological evidence associated with the Amuq E phase¹³.

The first archaeological survey covering the entire Kuseyr Plateau was conducted between 2007 and 2021, identifying approximately 400 archaeological sites ranging from the Palaeolithic to Late Antiquity. Within the scope of these comprehensive surface surveys, a focus on prehistoric periods was introduced as of 2017. In our research, 18 previously unknown mounds dating to the Early Bronze Age and earlier were discovered. These findings demonstrate that the plateau was continuously inhabited from the early 7th millennium BC to the end of the 3rd millennium BC¹⁴.

Twelve of the mentioned settlements yielded archaeological material dating to the Amuq phases C-F. In this study, pottery belonging to eight of them (ALT 1, ALT 27, ALT 55, ALT 94, ALT 101, ALT 116, ALT 121, and ALT 131) are presented. Four of these settlements (ALT 1, ALT 27, ALT 121, and ALT 131) are located in the Beyazçay Valley, the largest river valley of the Kuseyr Plateau, in the area where the Yarseli Dam is currently situated. The other settlements, ALT 55 and ALT 94, are located in the Seferiye Deresi and Seferli Deresi valleys, respectively. ALT 101 and ALT 116 differ from the settlements on the valley floor by their altitudes of 400 and 560 metres above sea level, respectively¹⁵.

All of the settlements identified on the plateau are mounds, and it has been determined that most of them cover areas ranging from one to four hectares. However, in the broadest sections of the valleys opening into the Amuq Plain, three mounds larger than five hectares have also been identified, from which pottery dating to the Late Chalcolithic period was collected. Accordingly, based on the available data, it does not appear feasible at this stage to propose the existence of a size-based hierarchical structure among the plateau settlements. Moreover, it has not been determined exactly when the mounds reached their current dimensions.

The archaeological findings from the Kuseyr Plateau have been primarily classified in accordance with the Amuq Plain repertoire. However, as noted earlier, some uncertainties in the Amuq chronology made it difficult to classify the ceramics precisely. The most prominent of these uncertainties is the First Mixed Range (FMR), which the Braidwoods identified from the stratigraphically mixed ceramics found in the JK3:23 and JK3:22 layers at Tell Judaidah corresponding to phases B-F (fig. 2). This situation complicates both the transition to the Halaf-related Amuq C phase and the period following the Ubaid-related Amuq E phase. As previously mentioned, the reliable data from the Tell Kurdu excavations have partially filled the stratigraphic gap in the FMR (Amuq C-E phases)¹⁶.

11 Şenyürek – Bostancı 1958; Baykara 2013; Güleç et al. 2014.

12 Kara – Akar 2017.

13 Akar – Kara 2018, 243-244.

14 Pamir et al. 2019, 215-234; Karataş-Yüksel – Pamir 2021; Pamir – Karataş-Yüksel 2022, 89-106; Karataş-Yüksel 2024, 435-442.

15 Karataş-Yüksel 2024.

16 Braidwood – Braidwood 1960, 100-136; Yener et. al. 2000; Özbal et al. 2004; Yener 2005, 193-196; Welton 2017, 3-5.

Phases	Judaidah JK3	Tell Kurdu	Çatal Höyük
A	JK3:25fl-28		
B	JK3:24-25		
?	FMR: JK3: 22fl-23		
C		I, 9.5-11m	
D		I, 5.0-9.5m	
E		I-III	
?			
F	JK2: 22-21		W16: 6-9

Figür 2: Stratigraphic Relationships of the Amuq Excavations (adapted from Welton 2017, Table 1).

Another issue in the Amuq chronology concerns the relationship between the Amuq F phase, which roughly represents the Late Chalcolithic period, and the preceding phase (Amuq E)¹⁷. Chronologically undefined in Amuq, this phase is characterised by undecorated, simple, and standardised forms of ceramics, and it is associated with the breakdown of Ubaid influence. These ceramics are known from surrounding settlements such as Tell Afis¹⁸, Hama¹⁹, Ras Shamra²⁰, Değirmentepe²¹ and Arslantepe²². Therefore, the ceramics indicating this transitional phase in the Kuseyr Plateau have been classified based on these settlements. Finally, the Late Chalcolithic ceramics corresponding to the Amuq phase F are distinguished by the Chaff-faced ceramics assemblage, which was identified in Braidwood's excavations at Judaidah JK3:21-22, Çatal Höyük W16:6-9, and Dhahab TT:1-2, and is also found in the AVR P repertoire²³. This assemblage, identified in the surface surveys of the Kuseyr Plateau, has been described based on the Amuq repertoire. Except for the Amuq Plain, its closest parallels are observed at Tell Afis²⁴ and Hama²⁵.

The Ceramic Assemblage of the Kuseyr Plateau during the Chalcolithic Period

As with many other surface surveys, the ceramic finds in the Kuseyr Plateau have largely been recovered in fragmented and worn-out condition due to natural processes and agricultural activities. However, there are also a significant number of examples that allow for chronological classification.

In this study, ceramic finds from eight identified Chalcolithic settlements are presented. Based on the Amuq chronology, seven main groups have been identified within the Kuseyr Plateau Chalcolithic ceramic assemblage, classified according to fabric characteristics and surface treatments. This classification aligns with the existing Northern Levantine literature, with the most distinct groups being: Dark-Faced Wares (Amuq C-E), Local Painted, Halaf-like Painted Ware (Amuq C), Red-Slipped Ware (Amuq D), Ubaid-like Painted Ware (Amuq E), Coba Bowls/Scraped Bowls (Amuq E-F Transition), and Chaff-Faced Wares (Amuq F).

The most widespread and local ceramic assemblage in the Amuq Plain is the Dark-Faced Burnished-Unburnished Ware (DFBW), characterised by dark burnished and unburnished surfaces and mineral-tempered fabric. This group constitutes the most prevalent ceramic assemblage, particularly representing the Amuq C-E phases²⁶. The tradition of dark-faced ceramics, which began in the Amuq A phase, continued

17 Welton 2017, 5-8; Yener 2005, 195.

18 Mazzoni 2000, 97-100, fig. 1,3.

19 Giannessi 2022, 153, 157, tab. 7.

20 de Contenson 1992, 43-47, 196-197.

21 Trufelli 1997, 8-9, fig. 2.

22 Frangipane 2012b, 46-50, fig. 4-5.

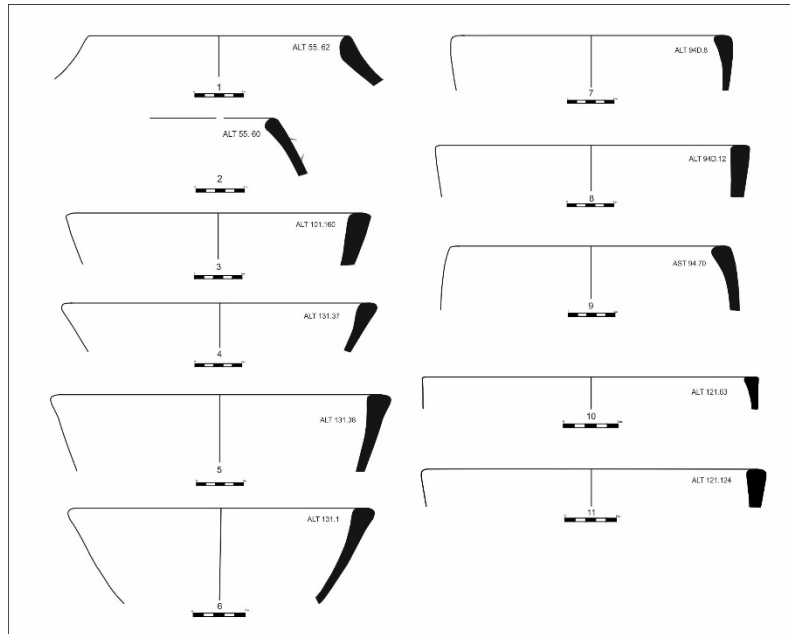
23 Braidwood – Braidwood 1960, 226-229.

24 Mazzoni 2000, 97-100.

25 Giannessi 2022, 156-157.

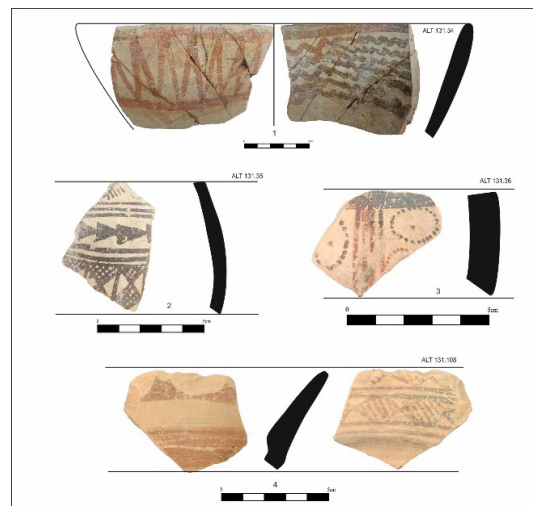
26 Braidwood – Braidwood 1960, 137-143, 157-158, 177-178.

intensively during the Amuq C but gradually declined in the Amuq E, disappearing entirely by its end. The Chalcolithic Dark-Faced Wares identified in the Kuseyr Plateau exhibit direct parallels with those from the Amuq Plain. Although the DFBW assemblage exhibits various forms known from the previous phases, the most distinctive form attributed to Amuq C (associated with Halaf) is the cooking vessels with splayed (thickened) rims. These vessels are in close parallel with the 6th-millennium BC settlements in the region, such as Tell Kurdu and Arjoune²⁷ (fig. 3).

Figür 3: Splayed rim vessels from Kuseyr Plateau (ALT 55, ALT 94, ALT 101, ALT 121, ALT 131).

Another prominent ceramic assemblage of this phase (Amuq C) in the plateau is the Local Painted Ware, distinguished by its red-orange and brown painted decorations on light-colored surfaces, fine mineral inclusions, and fully oxidised fabric. This assemblage is among the dominant ceramic groups in the plateau. However, the Halaf painted pottery representing Amuq Phase C is sparse (only two body sherds) and is consistent with the proportions observed in the Tell Kurdu repertoire. These examples were recovered from Yarseli Höyük (ALT 131), located on the eastern edge of the Yarseli Dam. All Amuq C painted ceramics from the Kuseyr Plateau are decorated with geometric motifs (fig. 4). In addition to Tell Kurdu and Tell Judaidah²⁸, these ceramics exhibit parallels with settlements in Northwestern Syria and Cilicia, including Ras Shamra²⁹, Tell Ain el-Kerkh 2d³⁰, Yumuktepe³¹, and Gözlükule³².

Figür 4: Amuq C phase painted pottery samples from Kuseyr Plateau (ALT 131).

27 Özbal 2017a, fig. 2-3.

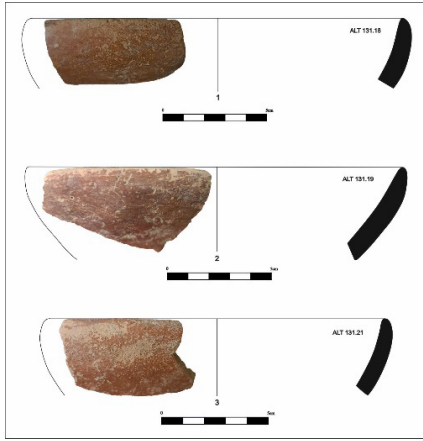
28 Braidwood – Braidwood 1960, 143-148; Özbal 2017b, 146-150.

29 de Contenson 1982, 95-96; de Contenson 1992, 199-201.

30 Tsuneki 2012, 36-37; Odaka 2013, 208.

31 Garstang 1953, 101-129.

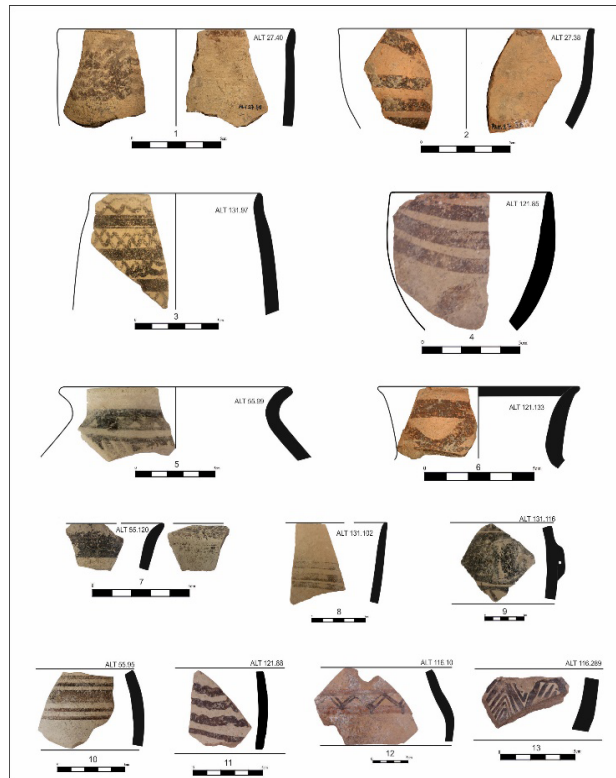
32 Goldman 1956, 72-73.

Figür 5: Red Wash Ware samples from Kuseyr Plateau (ALT 131).

The pottery of the Amuq D phase, identified as the Halaf-Ubaid transitional period, is characterised by the local variants of Halaf-style ceramics and the initial appearance of Ubaid-like pottery in the plain³³. Therefore, data that could clarify the cultural position of this phase remains highly limited. The Braidwoods, however, emphasised the difference of the Amuq D phase from the Halaf-Ubaid transitional phase in the Tigris region and pointed out that connections with the south began during this phase³⁴. The Red Wash Ware known from Northern Syria and Southern Levant is emphasised as the distinctive pottery group of this phase³⁵. In the Kuseyr Plateau, this assemblage is represented by handmade vessels with simple, slightly inverted rims. The buff-coloured, mineral-tempered samples are distinguished by their orangish-brown matt surfaces (fig. 5). The slip is finely textured and easily eroded. The mentioned examples were recovered from Yarseli Höyük (ALT 131).

The pottery assemblage that best represents the Amuq E phase in the Kuseyr Plateau is the Ubaid-like Painted Ware group. This assemblage is divided into two subgroups: monochrome and bichrome. It is characterised by dark-painted decorations ranging from brown to black on a light-colored surface, fine mineral inclusions, and paste with little to no core. While all decorations consist of geometric motifs, the designs emphasise banded patterns (fig. 6). The most striking feature of the decorations in this phase is the use of multiple brushes. This technique, executed using a multiple brush while the vessel rotated on a slow wheel, is thought to have significantly reduced labour time³⁶. In this phase, represented by Ubaid-like painted pottery, it can be observed that the pottery underwent controlled firing processes and was decorated with less detailed, quicker, and more easily applicable decorative elements that prioritise efficiency over elaboration. This developmental process is best exemplified by the Multi-Brush Decorated Pottery. Marking a significant stage in pottery production, this technique is considered an indicator of the earliest use of the potter's wheel in the region³⁷. It has been documented that the use of the slow wheel was widespread in Ubaid material culture, as observed in the Eridu and Queili pottery of southern Mesopotamia³⁸. The ceramic kiln complex uncovered in

Figür 6: Ubaid-like painted pottery samples from Kuseyr Plateau (ALT 27, ALT 55, ALT 116, ALT 121, ALT 131).

33 Braidwood – Braidwood 1960, 157-158.

34 Braidwood – Braidwood 1960, 157.

35 Leenders 1989, 92-94; Özbal 2010a, 294; Gabrieli 2016, 154-161.

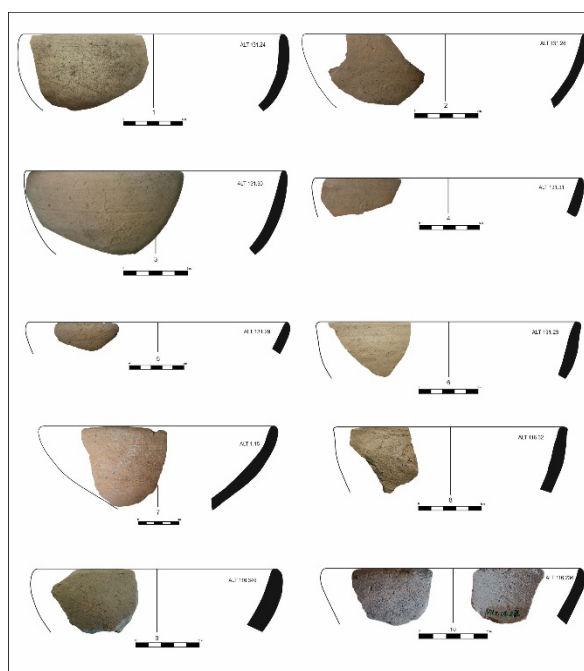
36 Braidwood – Braidwood 1960, 186-188, fig. 147: 1, 15-18; fig. 148: 6, 7, 12-14; Özbal 2014, 46, fig. 11; Özbal 2010b, 47, fig. 9a-b; Özbal 2010a, 297.

37 Özbal 2010b, 47-48.

38 Stein 2010, 23, 28.

the Amuq E levels of Tell Kurdu provides strong evidence for the attempts of pottery producers in the region to increase efficiency during the Ubaid Period³⁹. The strongest representations of these examples in the Kuseyr Chalcolithic pottery repertoire were recovered from sites ALT 27, ALT 121 and ALT 131. Additionally, it has been reported that during the intensive surveys conducted around the mound as part of the Toprakhisar Höyük salvage excavation project, examples of Multi-Brush Decorated pottery were also found⁴⁰. Close parallels to the Ubaid-like Painted Pottery of the Kuseyr Plateau are found not only at Tell Kurdu⁴¹ but also at Tell Afis⁴², Ras Shamra⁴³, Gözlükule⁴⁴ and Yumuktepe⁴⁵. This suggests that the groups on the plateau were following technological developments in northwestern Syria and Cilicia.

The ceramics representing the Amuq E-F transition phase on the Kuseyr Plateau are characterised by mass-produced bowls with scraped surfaces, which are associated with the interruption of the Ubaid impact. They differ significantly from Ubaid ceramic assemblages due to their undecorated, simple, and standardised nature. In many settlements across Southwest Asia, these standardised vessels mark significant social transformation processes that led to the emergence of proto-states and cities⁴⁶. Although sufficient information regarding Phases E and F in the Amuq Plain is lacking, ceramics potentially relevant to discussions are known from Levels VII–V of Tabara el Akrad Höyük and Level IV of Tell esh-Sheikh⁴⁷. On the Kuseyr Plateau, these bowls are present in the ceramic assemblages of four settlements: ALT 1, ALT 66⁴⁸, ALT 116, and ALT 131. Based on dependable stratified data from nearby settlements such as Tell Afis and Yumuktepe, it is possible to date these settlements with scraped-surface bowls to the second half of

Figür 7: Amuq E-F transition phase bowl samples with scraped surface from the Kuseyr Plateau (ALT 131, ALT 1, ALT 116).

the 5th millennium BC⁴⁹. The ceramics indicate that the occupation at ALT 66, ALT 116, and ALT 131 continued from the previous phase, whereas the initial settlement at ALT 1 Kamberli Höyük occurred during the early stages of the Late Chalcolithic Period⁵⁰. These bowls, widely distributed across Southwest Asia, appear in two distinct types in settlements located both to the west and east of the Euphrates⁵¹. The bowl shapes in the Kuseyr Plateau assemblage belong to the ‘western type’, characterised by deeper vessels with slightly convex bodies (fig. 7). Therefore, they overlap with the cultural regionalisation model of ‘western production’ groups. These ceramics show parallels not only with examples from Tabara el Akrad

39 Özbal 2010a, 300-301; Özbal 2010b, 47.

40 Akar – Kara 2018, 243-244, fig. 6.

41 Braidwood – Braidwood 1960, 186-189, fig. 147: 1, 15-18; Özbal 2010a, fig. 18.4.

42 Giannessi 2022, pl. 1.4.

43 de Contenson 1992, fig. 218.4.

44 Goldman 1956, fig. 221.

45 Garstang 1953, fig. 91: 1-3,7; Caneva et al. 2012, 359, fig. 9; Palumbi 2019, pl. 11-12.

46 Balossi-Restelli 2008, 24; Özbal 2011, 185-186; Marro 2012, 31; Baldi 2012, 402-405.

47 Hood 1951, fig. 6.3; Yener – Wilkinson 1997, 13; Yener 2005, 195; Akar – Kara 2018, 243-244, fig. 9.

48 Akar – Kara 2018, 243-244, fig. 9.

49 Caneva et al. 2012, 369; Giannessi 2022, 33.

50 Akar – Kara 2018, 243-244; Karataş-Yüksel 2024, 347.

51 Trufelli 1997, 8-9; Baldi 2012, 394-397.

repertoire contains very few examples associated with the Mesopotamian-type Uruk pottery. The group known as “beveled-rim bowls” is primarily represented by two complete examples and a few fragments recovered from Level F of the W16 trench at Çatal Höyük⁶². A single rim fragment from Level 20 of Tell Judeideh JK3 points to the beginning of Phase G⁶³. In the Kuseyr Plateau assemblage, however, no beveled-rim bowls, which are considered indicators of interaction with the Uruk culture, have been identified. As in the Amuq Plain and Cilicia, the plateau appears to have adopted locally produced pottery during this phase⁶⁴. The adoption of Chaff-Faced Ware in other settlements in Northwest Syria and the Cilicia Region is interpreted as a response to an increasing demand for everyday household vessels, both in terms of distribution and centralisation. It is believed that the gradual development toward mass production in these ceramics resulted in variations in form, which were likely driven by different needs for the consumption and management of local products⁶⁵.

Concluding Remarks

This study is based on pottery found during systematic, extensive surveys conducted on the Kuseyr Plateau, located in the northeastern part of Hatay, where no previous research had focused on the Chalcolithic period. The findings indicate continuous settlement on the plateau throughout all phases of the Chalcolithic. Although the settlement pattern is primarily concentrated around natural corridors extending along river valleys, a limited number of sites were also identified at higher elevations. This distribution shows that despite geographical diversity, valleys as natural gateways and access to freshwater resources are the main determinants of settlement choice. However, the settlements observed at different elevations and environmental conditions point to a complexity that cannot be explained by natural factors alone. This pattern may imply that the plateau was inhabited by communities with differing economic orientations and subsistence strategies.

The Chalcolithic ceramic data from the Kuseyr Plateau provide significant insights into the cultural and technological trajectories of the region between the 6th and 4th millennia BC. Despite poor preservation of the archaeological material, diagnostic Chalcolithic pottery present in the collection displayed important parallels with the ceramic traditions of the Amuq Plain and, on a broader scale, with the northwestern Syrian region.

The dominance of Dark Faced Burnished and Unburnished Wares (DFBW) throughout the Amuq C phase reflects the continuity of long-standing ceramic traditions, while the emergence of Local Painted and Halaf-like Wares points to interactions with the northern Mesopotamian region. Although the Amuq D phase remains not fully defined, the presence of Red Slipped Wares on the plateau is noteworthy as it suggests possible connections with the southern Levant. The Ubaid-like Painted Wares of the Amuq E phase from the Kuseyr Plateau—particularly the multi-brush decoration technique that indicates increased specialisation and the use of the slow potter’s wheel—provide evidence of technological developments occurring simultaneously with those in neighbouring regions. Similar trends are also observable in the ceramic repertoire of the Amuq Plain as northern Mesopotamian influences became more pronounced during this phase, with Ubaid-like painted wares becoming widespread, while Dark Faced ceramics declined markedly and disappeared by the end of the phase⁶⁶. These innovations in ceramic production not only reflect 5th-millennium BC developments in Southwest Asia, but also demonstrate that the plateau was an active component of an extensive cultural network.

The mass-produced, undecorated vessels with scraped surfaces that characterise the Amuq E–F transition reflect a shift in production practices that prioritised standardisation—an indication of broader regional processes associated with increasing social complexity. This developmental process may suggest

62 Braidwood – Braidwood 1960, 228, fig. 175:1.

63 Braidwood – Braidwood 1960, 232-234, fig. 174-175:1.

64 Steadman 1994, 31-35; Steadman 1997; Özbal 2011, 188; Palumbi 2011, 211.

65 Mazzone 1999, 140; Frangipane 2012b, 49-51.

66 Özbal 2010b, 46, 49-50.

that, rather than being regarded as a 'periphery' in later periods, the plateau should be considered a region with its own internal dynamics, hosting developed and densely populated settlements. Finally, the Chaff-Faced Ware assemblage of the Amuq F phase reflects a localised ceramic tradition associated with the post-Ubaid period, distinguished by its specific structural features and regional distribution. In this context, the Kuseyr material goes beyond interpretations based solely on the Amuq dataset by incorporating a plateau-based perspective that enables a more holistic reading of the Chalcolithic period. The continuity of settlement on the plateau, as evidenced by the ceramic record, highlights its significant potential for clarifying the E–F transition and Phase F, which remain insufficiently defined in the Amuq Plain.

Excavation-based studies, stratigraphic analyses of the finds, and interdisciplinary research are essential for achieving a more detailed understanding of the cultural processes in the region.

BIBLIOGRAPHY

- Akar – Kara 2018 M. Akar, D. Kara, “Toprakhisar Höyük Kazısı: MÖ 6. Binyıldan 1. Binyıla Amik Ovası Merkezleri ve Altınözü Kırsal Yerleşimleri Arası Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler”, *Anadolu/Anatolia* 44, 2018, 237-276.
- Akkermans –Schwartz 2003 P. M. Akkermans, G. M. Schwartz, *The Archaeology of Syria: From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (c. 16,000-300 BC)*, Cambridge, 2003.
- Baldi 2012 J. S. Baldi, “Coba Bowls, Mass-Production and Social Change in Post-Ubaid Times”, *Publications de l’Institut Français d’Études Anatoliennes* 27/1, 2012, 393-416.
- Balossi-Restelli 2008 F. Balossi-Restelli, “Post-Ubaid Occupation on the Upper Euphrates: Late Chalcolithic 1–2 at Arslantepe (Malatya, Turkey)”, *Proceedings of the 4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East*, 29 March-3 April 2004, vol. 2, eds. H. Kühne, R.M. Czichon, F.J. Kreppner, Wiesbaden, 2008, 21-31.
- Baykara 2013 İ. Baykara, “Hatay Orta Paleolitik Dönem Topluluklarında Mobilite ve Yerleşim Sistemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 53/2, 2013, 181-199.
- Bernbeck – Nieuwenhuyse 2013 R. Bernbeck, O. Nieuwenhuyse, “Established Paradigms, Current Disputes and Emerging Themes: The State of Research on the Late Neolithic in Upper Mesopotamia”, *Interpreting the Late Neolithic of Mesopotamia*, eds. O. Nieuwenhuyse, R. Bernbeck, P. M. M. G. Akkermans, J. Rogasch, Turnhout, 2013, 17-37.
- Braidwood – Braidwood 1960 R. J. Braidwood, L. Braidwood, *Excavations in the Plain of Antioch: The Earlier Assemblages Phases A-J*, Chicago, 1960.
- Caneva et al. 2012 I. Caneva, G. Palumbi, A. Pasquino, “The Ubaid Impact on the Periphery: Mersin-Yumuktepe during the Fifth Millennium BC”, *After the Ubaid: Interpreting change from the Caucasus to Mesopotamia at the dawn of urban civilization (4500-3500 BC)*, Papers from The Post-Ubaid Horizon in the Fertile Crescent and Beyond. International Workshop held at Fosseuse, 29th June-1st July 2009, *Varia Anatolica* 27/1, 2012, 353-389.
- Casana 2008 J. Casana, “Mediterranean Valleys Revisited: Linking Soil Erosion, Land Use and Climate Variability in the Northern Levant”, *Geomorphology* 101/3, 2008, 429-442.
- de Contenson 1982 H. de Contenson, “Les Phases Préhistoriques de Ras Shamra et de l’Amuq”, *Paléorient*, vol.8/1, 1982, 95-98.
- de Contenson 1992 H. de Contenson, *Préhistoire de Ras Shamra: Les Sondages Stratigraphiques de 1955 à 1976*, Éditions Recherche sur les Civilisations, 1992.
- Frangipane 2012a M. Frangipane, “Arslantepe-Malatya: A Prehistoric and Early Historic Center in Eastern Anatolia”, *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia: (10,000-323 BCE)*, 2012, 968-992.

- Frangipane 2012b M. Frangipane, "Transitions as an Archaeological Concept: Interpreting the Final Ubaid-Late Chalcolithic Transition in the Northern Periphery of Mesopotamia", *After the Ubaid: Interpreting change from the Caucasus to Mesopotamia at the dawn of urban civilization (4500-3500 BC)*, Papers from The Post-Ubaid Horizon in the Fertile Crescent and Beyond. International Workshop held at Fosseuse, 29th June-1st July 2009, *Varia Anatolica* 27/1, 2012, 39-62.
- Gabrieli 2016 E. Gabrieli, "Contacts between the Southern and Northern Levant in the first half of the 5th millennium BC: A pottery perspective from Jordan", *Paléorient*, vol. 42/2, 2016, 151-184.
- Garstang 1953 J. Garstang, *Prehistoric Mersin: Yumuktepe in Southern Turkey; The Neilson Expedition in Cilicia*, Oxford, 1953.
- Giannessi 2022 D. Giannessi, *The Late Chalcolithic Period in Western Syria: Tell Afis and Hama*, Floransa, 2022.
- Goldman 1956 H. Goldman, *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus: Text. From the Neolithic Through the Bronze Age*, Volume II, Princeton, 1956.
- Gönençgil – Karataş 2013 B. Gönençgil, A. Karataş, "Kuseyr Platosu'nda (Hatay) Miyosen Sonrası Morfojenetik Süreç- Jeomorfolojik Yapı İlişkisi", *Türk Coğrafya Dergisi* 59, 2013, 11-26.
- Güleç et al. 2014 E. Güleç, M. Sağır, İ. Özer, S. Şahin, İ. Baykara, "2012 Yılı Konya ve Hatay İlleri Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 31/1, 2014, 90-98.
- Hood 1951 S. Hood, "Excavations at Tabara el Akrad, 1948-49", *Anatolian Studies* 1, 1951, 113-147.
- Kara – Akar 2017 D. Kara, M. Akar, "Hatay Arkeoloji Müzesi, 2016 Yılı Altınözü Toprakhisar Höyük Kurtarma Kazısı", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 39/2, 2016, 539-556.
- Karataş-Yüksel – Pamir 2021 C. Karataş-Yüksel, H. Pamir, "An Evaluation of the Late Neolithic Pottery Assemblages from the Kuseyr Plateau in Hatay Region (Turkey)", *Neolithic Pottery from the Near East. Production, Distribution and Use: Third International Workshop on Ceramics from the Late Neolithic Near East, 7-9 March, 2019 Antalya: Proceedings*, eds. Y. Tonoike, R. Özbal, M. Erdalkıran, 2021, 307-320.
- Karataş-Yüksel 2024 C. Karataş-Yüksel, *Çanak Çömlek Verileriyle Kuseyr Yaylası Yerleşimlerinin Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar İncelenmesi*, Ege Üniversitesi, Unpublished Ph.D Thesis, İzmir, 2024.
- Korkmaz – Fakı 2009 H. Korkmaz, G. Fakı, "Kuseyr Platosu'nun İklim Özellikleri/The Climatic Features of the Kuseyr Plateau", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/12, 2009, 324-350.
- Leenders 1989 R. Leenders, "The Red Wash Ware Ceramic Assemblage in Syria: A Review", *To the Euphrates and Beyond: Archaeological Studies in Honour of Maurits N. van Loon*, eds. O. M. C. Haex, H. H. Curvers, P. M. Akkermans, Rotterdam, 1989, 89-101.
- Marro 2010 C. Marro, "Where Did Late Chalcolithic Chaff-Faced Ware Originate? Cultural Dynamics in Anatolia and Transcaucasia at the Dawn of Urban Civilization (ca 4500-3500 BC)", *Paléorient* 36/2, 2010, 35-55.

The Chalcolithic Period of The Kuseyr Plateau:
A Regional Analysis of Pottery Evidence from the 6th to 4th Millennium BC

- Marro 2012 C. Marro, "Is There a Post-Ubaid Culture? Reflections on the Transition from the Ubaid to the Uruk Periods Along the Fertile Crescent and Beyond", *After the Ubaid: Interpreting change from the Caucasus to Mesopotamia at the dawn of urban civilization (4500-3500 BC)*, Papers from The Post-Ubaid Horizon in the Fertile Crescent and Beyond. International Workshop held at Fosseuse, 29th June-1st July 2009, *Varia Anatolica* 27/1, 2012, 13-38.
- Mazzoni 1999 S. Mazzoni, "Pots, People and Cultural Borders in Syria", *Landscapes, Territories, Frontiers and Horizons in the Ancient Near East, Papers Presented to the XLIV Rencontre Assyriologique Internationale, History of the Ancient Near East Monographs* 3/2, eds. L. Milano, S. de Martino, F.M. Fales, G.B. Lanfranchi, Padova, 1999, 139-152.
- Mazzoni 2000 S. Mazzoni, "From the Late Chalcolithic to Early Bronze I in North-West Syria: Anatolian Contact and Regional Perspective", *Chronologies des pays du Caucase et de l'Euphrate aux IVe-IIIe millénaires*, *Varia Anatolica* 11/1, 2000, 97-114.
- Odaka 2013 T. Odaka, "Neolithic Pottery in the Northern Levant and its Relations to the East", *Neolithic Archaeology in the Khabur Valley, Upper Mesopotamia and Beyond*, eds. Y. Nishiaki, K. Kashima, M. Verhoeven, 2013, 205-217.
- Özbal 2010a R. Özbal, "The Emergence of Ubaid Styles at Tell Kurdu: A Local Perspective", *Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East*, eds. R. A. Carter, G. Philip, 2010, 293-310.
- Özbal 2010b R. Özbal, "A Comparative Look at Halaf and Ubaid Period Social Complexity and the Tell Kurdu Case", *TÜBA-AR* 13, 2010, 39-59.
- Özbal 2011 R. Özbal, "The Chalcolithic of Southeast Anatolia", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000-323 B.C.E.*, eds. S.R. Steadman, G. McMahon, 2011, 174-204.
- Özbal 2014 R. Özbal, "Hatay'ın Neolitik ve Kalkolitik Dönemleri", *The Proceedings of the International Symposium on the Archaeology of Hatay and its Vicinity through the Ages*, eds. A. Özfırat, Ç. Uygun, 2014, 43-60.
- Özbal 2017a R. Özbal, "Reconsidering Identity in the Halaf World: A Study of Coarse Wares in Sixth Millennium North Mesopotamia", *ADALYA* 20, 2017, 1-20.
- Özbal 2017b R. Özbal, "Painted Pottery and Visual Representations at Tell Kurdu", *Painting Pots-Painting People: Late Neolithic Ceramics in Ancient Mesopotamia*, 2017, 141-151.
- Özbal et al. 2004 R. Özbal, F. Gerritsen, B. Diebold, E. Healey, N. Aydın, M. Loyette, F. Nardulli, D. Reese, H. Ekstrom, S. Sholts, N. Mekel-Brobov, B. Lahn, "Tell Kurdu Excavations 2001", *Anatolica* 30, 2004, 37-107.
- Palumbi 2011 G. Palumbi, "The Chalcolithic of Eastern Anatolia", *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000-323 B.C.E.*, eds. S. R. Steadman, G. McMahon, 2011, 205-228.
- Palumbi 2019 G. Palumbi, "The Ceramic Production of Yumuktepe Level XVI", *The Chalcolithic at Mersin-Yumuktepe. Level XVI Reconsidered*, eds. G. Palumbi, I. Caneva, 2019, 49-118.
- Pamir et al. 2019 H. Pamir, A. Belgin Henry, C. Karataş Yüksel, "Antakya, Altınözü, Yayladağı: Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2017", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* 37/2, 2019, 215-234.

- Pamir – Karataş-Yüksel 2022 H. Pamir, C. Karataş-Yüksel, “Kuseyr Yaylası Yüzey Araştırması 2019”, *2019-2020 Yılı Yüzey Araştırmaları 2*, 2022, 89-106.
- Philip 2002 G. Philip, “Contacts between the ‘Uruk’ World and the Levant during the Fourth Millennium BC: Evidence and Interpretation”, *ARTEFACTS OF COMPLEXITY: Tracking the Uruk in the Near East*, ed. J. N. Postgate, 2002, 207-235.
- Schwartz 2001 G. M. Schwartz, “Syria and the Uruk Expansion”, *Uruk Mesopotamia and Its Neighbors: Cross-cultural Interactions in the Era of State Formation*, ed. M. S. Rothman, 2001, 233-264.
- Steadman 1994 S. R. Steadman, *Isolation vs. Interaction: Prehistoric Cilicia and Its Role in the Near Eastern World System*, University of California, Ph.D Thesis, Berkeley, 1994.
- Steadman 1997 S. R. Steadman, “Isolation or Interaction: Prehistoric Cilicia and the Fourth Millennium Uruk Expansion”, *Journal of Mediterranean Archaeology* 9/2, 1997, 131-165.
- Stein 2010 G. J. Stein, “Local Identities and Interaction Spheres: Modeling Regional Variation in the Ubaid Horizon”, *Beyond the Ubaid: Transformation and Integration in the Late Prehistoric Societies of the Middle East*, eds. R. A. Carter, G. Philip, 2010, 23-44.
- Stein – Özbal 2007 G. J. Stein, R. Özbal, “A Tale of Two Oikumenai: Variation in the Expansionary Dynamics of Ubaid and Uruk Mesopotamia”, *Settlement and Society: Essays Dedicated to Robert McCormick Adams*, ed. E. C. Stone, Chicago, 2007, 329-342
- Şenyürek – Bostancı 1958 M. Şenyürek, E. Bostancı, “Hatay Vilayetinin Paleolitik Kültürleri”, *BELLETEN* 22/86, 1958, 171-90.
- Tekin 2015 H. Tekin, “Yukarı Mezopotamya’nın İlk Boyalı Çanak-Çömlekleri: Hassuna, Samarra ve Halaf Yeni Yorumlar ve Yaklaşımlar I: Bölüm 1: Hassuna ve Samarra”, *OLBA* 23, 2015, 1-58.
- Tekin 2017 H. Tekin, *Tarihöncesinde Mezopotamya: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Yorumlar ve Yeni Kronoloji*, Ankara, 2017.
- Trufelli 1997 F. Trufelli, “Ceramic Correlations and Cultural Relations in IVth Millennium Eastern Anatolia and Syro-Mesopotamia”, *Studi Micenei ed Egeo-anatolici* 39/1, 1997, 5-34.
- Tsuneki 2012 A. Tsuneki, “Tell el-Kerkh as a Neolithic Mega Site”, *Orient* 47, 2012, 29-65.
- Všianský et al. 2019 D. Všianský, R. Özbal, M. Gregerová, M. Kynický, “Interregional Contacts in the Halaf Period: Archaeometric Analyses of Pottery from Tell Kurdu, Turkey”, *Archaeological and Anthropological Sciences* 11, 2019, 1199-1219.
- Welton 2017 L. Welton, “Gap or Transition? Characterizing the Late Chalcolithic and Early Bronze Age I in the Amuq”, *Studia Eblaitica* 3, 2017, 1-32.
- Yener 2005 K. A. Yener, *The Amuq Valley Regional Project Volume: 1 Surveys in the Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey: 1995-2002*, Chicago, 2005.
- Yener – Wilkinson 1997 K. A. Yener, T. J. Wilkinson, “Amuq Valley Regional Project”, *The Oriental Institute 1996-1997 Annual Report*, 1997, 11-21.
- Yener et al. 2000 K. A. Yener, C. Edens, J. Casana, B. Diebold, H. Ekstrom, M. Loyet, R. Özbal, “Tell Kurdu Excavations 1999”, *Anatolica* 26, 2000, 31-117.

ÖZET

Bu çalışma, Kuseyr Yaylası'nda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tespit edilen Kalkolitik dönem çanak çömlek buluntularını incelemektedir. Veriler, bölgenin MÖ 6. ve 4. binyıllar arasındaki kültürel ve teknolojik yörüngelerine dair genel bir çerçeve çizmektedir. Kuseyr Yaylası'ndan toplanan çanak çömlekler Amik kronolojisi çerçevesinde değerlendirilmiş ve bu doğrultuda yedi temel gruba ayrılmıştır: Koyu Yüzlü Açıklı ve Açksız Mallar (DFBW), Yerel Boyalı Mallar, Halaf Benzeri Boyalı Mallar, Kırmızı Astarlı Mallar (Amik D), Ubaid Benzeri Boyalı Mallar (Amik E), Kazınmış Yüzeyle Çanaklar/Coba Çanakları (Amik E-F Geçiş) ve Saman Yüzlü Mallar (Amik F).

Kuseyr Yaylası'nda en yaygın çanak çömlek grubunu, mineral oranı yüksek ve koyu renkli yüzeylere sahip Koyu Yüzlü Açıklı ve Açksız Mallar (DFBW/DFUBW) oluşturmaktadır. Bu grup, Amik C-E evreleri boyunca belgelenmiş olup, E evresinde kademeli olarak azalarak repertuvarından kaybolmuştur. Özellikle Amik C evresine ait koyu yüzlü çanak çömlekler arasında, kalınlaştırılmış ağız kenarına sahip pişirme kapları öne çıkmakta ve bu formlar Tell Kurdu örnekleriyle yakın benzerlik sergilemektedir. Aynı evrenin karakteristik bir diğer unsuru olan Yerel Boyalı Mallar ise açık renkli yüzeyler üzerine uygulanmış kırmızı-turuncu ve kahverengi geometrik bezemelerle tanımlanmaktadır. Halaf Boyalı Mallarına ait sınırlı sayıda örnekler ise Ras Shamra, Tell Ain el-Kerkh, Yumuktepe ve Gözlükule gibi Kuzeybatı Suriye ve Kilikya yerleşimlerinden bilinen buluntularla benzerlik göstermektedir.

Amik D evresi, Amik Ovası'nda Halaf tarzı çanak çömleklerin yerel varyantlarının yanı sıra, Ubeyd benzeri çanak çömleklerinin ilk kez belirlediği bir dönemi yansıtmaktadır. Bu evrede Kuseyr Yaylası, Kuzey Suriye ve Güney Levant yerleşimlerinde belgelenen, el yapımı ve hafifçe içe dönük ağız kenarına sahip Kırmızı Astarlı Mallarla temsil edilmektedir.

Ubaid Benzeri Boyalı Mallar, Amik E evresinde Kuseyr Yaylası çanak çömlek repertuarının en ayırt edici grubunu oluşturmaktadır. Tek ve çift renkli boyalı örneklerden oluşan bu grup, geometrik desenlerle bezenmiş kaplardan meydana gelmektedir. Kuseyr Yaylası'ndan belgelenen bu çanak çömlekler, MÖ 5. binyılda çanak çömlek üretim teknolojisindeki değişim sürecini izlemeye imkân tanımaktadır. Özellikle çoklu fırçalar aracılığıyla bezenmiş kaplar, üretimde önemli bir aşamaya işaret etmekte ve bölgedeki ilk çark kullanımının göstergesi olarak kabul edilmektedir. Söz konusu örnekler, Tell Kurdu, Tell Afis, Ras Shamra, Gözlükule ve Yumuktepe gibi Kuzeybatı Suriye ve Kilikya yerleşimlerinden çanak çömleklerle güçlü paralellikler taşımaktadır.

Amik E-F geçiş evresini temsil eden Kuseyr Yaylası çanak çömlek repertuarı, Ubeyd etkisinin belirgin şekilde azalmasıyla ilişkilendirilen, kazınmış yüzeyle, seri üretim çanakların yaygınlaştığı süreci yansıtmaktadır. Bu standart formlu, bezemesiz kaplar, proto-devletlerin ve kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan önemli sosyal dönüşümlerin maddi yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu çanak çömlekler, yayladaki dört yerleşimde belgelenmiş olup, Amik E-F geçiş evresinde bölgenin gelişmiş yerleşim ağlarına ev sahipliği yaptığını düşündürmektedir. Kuseyr Yaylası'nda ele geçen bu çanak çömlekler; Tabara el-Akrad, Tell Esh-Sheikh, Tell Afis, Hama, Ras Shamra, Yumuktepe, Değirmen-tepe ve Arslantepe örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Yaylanın yaklaşık olarak Amik F evresine tarihlenen Saman Yüzlü Malları (CFW), 4. binyıl sonlarına ait yerel bir gelişimi yansıtmaktadır. Bu çanak çömlekler, üretim sürecinde çark kullanımının yaygınlaştığını ve önceki evrelerde başlayan standardizasyon eğiliminin daha ileri bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Ancak, Amik F evresinin belirgin kültürel sınırlarının net olarak tanımlanamaması, bu buluntular üzerinden kesin kronolojik ve kültürel ilişkiler kurmayı güçleştirmektedir.

Sonuç olarak, Kuseyr Yaylası'ndan elde edilen Kalkolitik dönem çanak çömlekleri, bölgedeki kültürel değişim ve teknolojik gelişmelerin izlenebilmesi açısından önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Kuseyr Yaylası materyali, yalnızca Amik veri setine dayalı değerlendirmelerin ötesine geçerek, Kalkolitik dönemin hem ova hem de yayla yerleşimleri üzerinden daha bütüncül bir biçimde okunmasına olanak tanımakta ve bu çerçevede yayla perspektifinin bölgesel arkeolojik çalışmalara kazandırılmasının gerekliliğini ortaya

koymaktadır. Çanak çömlek verilerinin de desteklediği yerleşim sürekliliği, özellikle Amik Ovasında henüz yeterince tanımlanmamış olan E-F geçişi ve F evresinin anlaşılması açısından Kuseyr Yaylası'nın potansiyeline işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, yerleşimlerin dağılımı ve coğrafi konumlarının, bölgenin Kalkolitik dönem sosyo-ekonomik yapısının daha iyi kavranmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. İleride gerçekleştirilecek kazılar, stratigrafik analizler ve disiplinler arası araştırmalar, bölgedeki kültürel süreçlerin daha ayrıntılı biçimde anlaşılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

ANTİK SÜSTAŞLARININ SINIFLANDIRILMASI VE MODERN DİSİPLİNLER-ARASI YAKLAŞIMLAR

Classification of Ancient Gemstones and Modern Interdisciplinary Approaches

Gencay ÖZTÜRK*

Öz: Süstaşları estetik değerlerinin yanı sıra sembolik anlamlarıyla da yüzyıllardır insanları büyülemektedir. Bu taşların sınıflandırılması ve kökenlerinin belirlenmesi süreci geçmişten günümüze kadar büyük değişimler geçirmiştir. Antik dönem yazarları değerli taşları renk, parlaklık ve saydamlık gibi gözle görülür özelliklerine göre sınıflandırırken, zamanla bu yöntemlerin yerini mineralojik ve jeokimyasal analizler almış ve taşlara dair daha sistematik ve kesin bilgiler elde edilmiştir. Antik dönemlerde süstaşlarının sınıflandırılması genellikle öznel tanımlamalara dayanmaktaydı ve belirli bir bilimsel standarttan yoksundu. Bu nedenle antik kaynaklardaki terimleri modern bilimsel sınıflandırmalara uyarlamak büyük bir zorluk teşkil etmektedir. Antik yazarların belirsiz tanımlamalar yapması, aynı taş için birden fazla ismin kullanılması ve farklı malzemelerin tek bir terimle ifade edilmesi gibi etmenler süreci daha da karmaşık hale getirmiştir. Ancak günümüze kadar ulaşan Plinius'un Doğa Tarihi gibi kaynaklar bu alana dair değerli bilgiler sunmaktadır. Antik çağlardan günümüze kadar ulaşan bu bilgilerin bazılarını günümüzde doğrulamak mümkündür. Örneğin, Plinius, Alabanda kentinin kırmızı granat taşı kaynağı olduğunu belirtmiştir ve günümüz mineralojik araştırmaları bu bilgiyi doğrulamıştır.

Günümüzde, gemoloji ve arkeometri alanındaki gelişmeler sayesinde, araştırmacılar kimyasal ve izotop analizleri gibi ileri teknikler kullanarak antik değerli taşların mineralojik bileşimini ve coğrafi kökenlerini belirleyebilmektedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren disiplinler-arası bilimsel yaklaşımların ve arkeometri çalışmalarının gelişmesi, maddi kültür araştırmalarına büyük katkılar sağlamıştır. Bu ilerlemeler, tarihî ticaret ağlarının, teknolojik yeniliklerin ve kültürler etkileşimlerinin daha doğru bir şekilde yeniden yapılandırılmasını mümkün kılmıştır.

Abstract: Gemstones have long captivated human interest not only for their aesthetic appeal but also for their symbolic significance. Over time, the methods used to classify these stones and determine their geographic provenance have evolved from purely visual assessments to multidisciplinary approaches. Observable qualities like colour, lustre and transparency were used by ancient authors to classify gemstones. The transition from early, largely subjective classification systems-often based on descriptive and non-standardised criteria-to mineralogical and geochemical analyses has provided a more systematic and accurate understanding of gemstones. This methodological shift has significantly sharpened the precision in identifying and characterising these materials. As a result, translating historical terminology into modern scientific classifications offers considerable challenges. This complexity is further compounded by the imprecise descriptions provided by ancient authors, the use of multiple names for a single type of stone, and the application of a single term to denote different materials. Nevertheless, sources such as Pliny the Elder's Natural History provide invaluable insights into ancient gemstone provenance. For instance, Pliny identifies the city of Alabanda as a source of red garnet-a claim that has been supported by modern mineralogical analyses.

Advancements in gemology and archaeometry have provided researchers with tools to determine the mineralogical composition and geographic origin of ancient gemstones through sophisticated techniques such as chemical and isotopic analyses. Since the mid-20th century, the integration of archaeometric and interdisciplinary methodologies has significantly enriched material culture studies, facilitating more accurate reconstructions of historical trade routes, technological innovations and cross-cultural interactions.

* Öğr. Gör. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, gencay.ozturk@alparslan.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9288-0855.
Makale Türü: Derleme | Geliş Tarihi: 20.01.2025 | Kabul Tarihi: 04.04.2025 | Atıf: Öztürk G. 2025, "Antik Süstaşlarının Sınıflandırılması ve Modern Disiplinler-Arası Yaklaşımlar". *Septem Artes* 3 (2025), 79-85.

Bu makale, arkeogemolojinin ortaya çıkışını ve gelişimini ele almaktadır. Geleneksel arkeolojik yöntemleri modern bilimsel analizlerle birleştirerek arkeogemoloji, antik toplumların değerli taşları nasıl kullandığını daha iyi anlamamıza imkân vermektedir. Tarihi ticaret ve üretim süreçleri hakkında yeni bilgiler sunmanın ötesinde, bu alandaki araştırmalar modern gemolojik sınıflandırma sistemlerini de geliştirerek tarihi malzemelerin daha doğru yorumlanmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süstaşları, Arkeogemoloji, Mineralojik Analiz, Arkeoloji, Gemoloji.

This paper explores the development of archaeogemology and its convergence with the disciplines of archaeology and gemology. Combining traditional archaeological approaches with advanced scientific analytical techniques, archaeogemology offers deeper insights into the ways ancient societies sourced, valued and utilised gemstones. In addition to illuminating patterns of trade, technology and craftsmanship in antiquity, research in this field also contributes to the refinement of contemporary gemological classification systems, providing more precise interpretations of historical materials.

Keywords: Gemstones, Arhaeogemology, Mineralogical Analysis, Archeology, Gemology.

Antik çağlardan günümüze kadar süstaşları, hem estetik hem de sembolik anlamlar taşıyan değerli materyaller olarak insanlığın ilgisini çekmiştir. Bu taşların sınıflandırılması ve coğrafi kökenlerinin belirlenmesi, yalnızca görsel özelliklere dayalı bir yaklaşımdan disiplinler-arası bilimsel yöntemlere doğru evrilmiştir. Antik dönem yazarları, süstaşlarını tanımlarken renk, parlaklık ve şeffaflık gibi duyuşsal niteliklere odaklanmış, ancak bu sınıflandırmalar zamanla yerini mineralojik ve jeokimyasal analizlere bırakmıştır. Modern gemoloji ve arkeometri, antik toplumların ekonomik, teknolojik ve kültürel bağlarının daha derinlemesine anlaşılmasına olanak sağlayarak, bu alandaki bilgi boşluklarını doldurmayı amaçlamaktadır. Bu makale antik süstaşlarını inceleyen arkeogemolojiyi ve onun gelişim yolculuğunu konu edinmektedir.

Antik çağda süstaşlarının sınıflandırılması günümüzde kullanılan sınıflandırma sisteminden büyük ölçüde farklılık göstermekteydi. Antik dönemdeki sınıflandırma yöntemlerinde büyük bir olasılıkla oturmuş bir standardizasyon söz konusu değildi. Konuyla ilgili bilgi veren antik yazarlar, taşları parlaklık, renk ve şeffaflık gibi gözlemlenebilen özelliklerine dayanarak sınıflandırmışlardı. Modern ve antik sınıflandırma sistemleri arasındaki farklar nedeniyle, birbirine karşılık gelen taş terimlerini doğru bir şekilde çevirmek, bahsi geçen süstaşı türünden emin olmak bu sebeple oldukça zordur. Antik yazarların sağladığı bilgiler kimi zaman modern araştırmacılara ipuçları sağlarken kimi zaman da yanıltıcı olabilmektedir. Ayrıca, bugün taşları tanımlamakta kullandığımız terimlerle antik çağdakiler birbirleriyle her zaman örtüşmemektedir. Ek olarak, aynı terimin birden fazla taş türünü tasvir edebilmesi veya aynı taşın farklı isimlerle anılabilmesi de karmaşıklığı arttırmaktadır¹. Antik yazarların farklı süstaşı türlerini ve kaynaklarını sınırlı bir anlayışla ele almış olmaları da mümkündür. Yine de antik yazarlar tarafından günümüze kadar ulaştırılmış bilgiler araştırmaya değer niteliktedir. Örneğin, Plinius'un bahsettiklerine göre Alabanda şehri kırmızı granatın bir kaynağı olarak aktarılmaktadır². Karia bölgesinde yer alan Alabanda şehri, Plinius tarafından "Alabandicus" olarak adlandırılan almandin granatının çıkarıldığı yer olarak kabul edilmekteydi. Yapılan bilimsel araştırmalar Alabanda şehir duvarlarının yerel migmatitik yapıya sahip kayalardan oluştuğu ve içeriğinde kırmızı granatlar bulundurduğu belirlenmiştir³.

Modern gemolojik çalışmalar, antik dönemde kullanılan süstaşlarının coğrafi kökenlerini belirlemek için kullanılan çeşitli teknikleri de kapsar. Bu teknikler, kimyasal analizler, iz element analizi, kararlı izotop analizi, içerik kimyası, kızılötesi ve spektral parmak izi gibi modern mineralojik tanımlama yöntemleri kapsar. Bu analizlerin amacı, süstaşlarının mineral bileşimini, iz element içeriğini ve jeolojik özelliklerini belirleyerek, coğrafi kökenlerini anlamaktır. Ancak bu analizler her zaman kesin sonuçlar vermeyebilir⁴.

1 Thoresen 2017, 156-157.

2 Ball 1950, 40, 276.

3 Lüle 2011, 2; Lüle-Whipp 2006, 108.

4 Thoresen 2011, 4-5.

19. yüzyılda sistematik bir bilim dalına dönüşme yolunda önemli yol kateden arkeoloji bilimi, 20. yüzyıla gelindiğinde arkeolojik malzemenin buluntu ve dönemin kültürel bağlamında incelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle, 20. yüzyılın ikinci yarısında da malzeme üzerinde daha sorgulayıcı araştırmalar yapılmış ve disiplinler-arası çalışmaların gerekliliği anlaşılmıştır. Dünya ölçeğinde sayısı artan bilimsel kazılar sonucunda birçok eski medeniyetin keşfi, cevaplanması gereken birçok soruyu da beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu yeni soruların ancak geleneksel yaklaşımdan uzaklaşılarak yeni yardımcı bilimlerin yardımıyla cevaplanması mümkün olmuştur. Arkeogemolojinin ortaya çıkışı da arkeolojinin bu gelişimi sayesinde yaşanan bir dizi yenilikle doğrudan ilişkilidir. Disiplinler-arası yöntemlerle elde edilen verilerin analiz süreci 1960'larda "Yeni Arkeoloji" adı verilen bir yaklaşımın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yaklaşımın temelinde geleneksel kültür tarihçiliğine karşı bir tepki yer almaktadır. Yeni arkeoloji antik medeniyetlerin sadece kültürel ve sosyal yapılarını değil, aynı zamanda sahip oldukları ekonomik ve çevresel faktörleri de anlamaya hedefler. Matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle desteklenen bilimsel yaklaşımlara dikkat çekerken, arkeolojik verileri daha sistematik bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır⁵. Bu durum arkeometri olarak adlandırılan yeni bir disiplinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Arkeolojiye yardımcı olan bilim dallarında yaşanan çarpıcı gelişmeler II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllara tekabül etmektedir. Bu gelişmelerden en önemlisi fizik ve kimya bilimlerinin arkeolojiye uygulanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle C14 olarak da bilinen radyokarbon izotopuyla tarihleme yöntemi yazılı ve kültürel karşılaştırmalar sayesinde tarihleme yöntemine alternatif olarak nesnelerin bağımsız olarak tarihlendirilebilmesine olanak sağlamıştır. Yapılan disiplinler-arası çalışmalar sayesinde arkeolojik buluntuların incelenmesi, erken dönem ticari ve kültürel ilişkilerin anlaşılabilmesi açısından son derece önemlidir. Belli nesnelerin hammaddelerini tespit edilmesi ve bunların kaynaklarına dair saptamaların yapılması iz element analizi gibi yöntemlerle mümkün olmuştur⁶. İlerleyen yıllarda yapılan bu disiplinler-arası analitik çalışmalar "arkeometri" olarak adlandırılacaktır.

Arkeometri arkeolojik soruları yanıtlamak için fiziksel, kimyasal, biyolojik ve yer bilimlerinin teknik yaklaşımların ve modern analiz yöntemlerinin kullanıldığı bir çalışma alanıdır. Bu bilimlerin bir arada çalışması, arkeolojiye ve insan tarihine ait organik ve inorganik malzeme kayıtlarına dair veri toplama, analiz etme, sentezleme ve yorumlama konusunda deneysel ve sistemli metotlar sunmaktadır. Arkeometrinin uygulamaları arazide, laboratuvarında ve müze ortamlarında gerçekleştirilebilir. Radyokarbon tarihlemesi, seramiklerin kökeni, taş alet üretimi ve kullanımı, metallerin özellikleri, antik topluluklarda beslenme, jeofiziksel araştırma, toprak kimyasal artıkları, arkeolojik nesnelerin ve tarihi anıtların korunması gibi geniş bir konu yelpazesine sahiptir. İnsanların malzeme dünyasıyla etkileşimlerini ve bu ilişkide yer alan süreçlerinin çeşitliliğini ortaya çıkardığı için arkeometrik teknikler arkeolojik araştırmalar için oldukça önemlidir. Öncül arkeometrik çalışmalar 1950'lerde mutlak tarihleme ve fizikokimyasal analizler yapabilmeyi ortaya koymuştur⁷.

Bu yaklaşımın etkisiyle ortaya çıkan "köken çalışmaları" ise antik nesnelerin coğrafi kökenlerini belirlemeyi amaçlayan bir disiplindir. Özellikle seramik, taş ve metaller gibi çeşitli malzemelerin kökenlerini tespit etmeye odaklanır. Bu çalışmalar, taş gibi hammaddelerinin doğal kaynaklarını tespit etmeyi de hedefler. Taş malzemelerin köken çalışmaları, taşların jeolojik özelliklerini ve kimyasal bileşimini inceleyerek yapılmaktadır. Jeolojik incelemeler, taşların doğal oluşum süreçlerini anlamak için kullanılır. Kimyasal analizler ise taşların element bileşimini belirleyerek farklı kaynaklardan gelen taşların kimyasal farklılıklarını ortaya çıkarır. Köken çalışmaları, antik medeniyetlerin ticaret yollarını, teknolojik becerilerini ve sosyo-ekonomik yapılarını anlamak için önemlidir. Ayrıca, taş malzemelerin kökeni, arkeolojik buluntuların tarihini ve yerleşimlerin dağılımını anlamak için de kullanılabilir.

Arkeomineraloji antik çağlardan günümüze kadar insanoğlunun yaşamında önemli rol oynamış mineraller ve kayaçlar üzerine yoğunlaşan bir disiplindir. Bu alandaki çalışmalar antik toplumların

5 Renfrew – Bahn 2008, 38-39; Paddayya 2014, 7753;

6 Renfrew – Bahn 2008, 38.

7 Wells 2014, 910-911.

madencilik, inşaat, süs eşyaları yapımı gibi alanlardaki kullanımlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Özellikle, Theophrastos'un "Taşlar Üzerine", Plinius'un "Doğa Tarihi" ve Agricola'nın "De Natura Fossilium"u gibi antik kaynaklar arkeomineralojinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu eserler, antik çağdaki minerallerin ve kayaçların kullanımına dair önemli bilgiler içermektedir ve modern arkeomineraloji çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Geniş bir çalışma alanına sahip arkeomineraloji antik toplumların mineralleri ve kayaçları nasıl kullandığını anlamayı hedeflemenin yanı sıra, antik çağdaki ticaret ve köken çalışmalarında da laboratuvar analizleri gibi çeşitli yöntemler kullanarak katkı sağlamayı da hedeflemektedir⁸. Nispeten yeni bir disiplin olan gemolojinin ise, modern mücevher piyasasında daha bilimsel ve pratik bir metodolojiyle, süstaşlarının tanımlanmasına duyulan ihtiyaçtan ötürü yaklaşık yüz yıl önce mineralojinin yan dalı olarak ortaya çıkmıştır. Sentetik süstaşı üretiminin Avrupa pazarında yarattığı endişenin bu süreçte etkili olduğu bilinmektedir⁹.

Gemoloji ayrıca mineraloji, fizik ve kimya gibi diğer bilim dallarından da faydalanmaktadır. Her ne kadar taşınabilir gemoloji aletleri sayesinde süstaşları tanımlanabilse de iyileştirme işlemi görmüş veya sentetik olarak üretilmiş süstaşlarının tespiti için laboratuvar ortamında ek testler gerekebilmektedir. Ayrıca, ileri mineralojik ve jeokimyasal tanı yöntemlerinin uygulanması, süstaşı malzemelerinin jeolojik ve coğrafi kökenleri hakkında bilgi sağlamaktadır¹⁰. Arkeoloji ile ortak çalışmalar yürütülmesine olanak sağlayan "Arkeogemoloji" ise gemoloji, arkeoloji ve jeoloji bilim dallarının ilgili dallarını birleştirerek antik süstaşlarını tanımlayan, mineralojik ve coğrafi kökenlerini belirlemeyi hedefleyen bir bilim dalıdır. Disiplinin bu özelliği antik süstaşlarının kökenlerine dayanarak eski kültür ve uygarlıkların göç rotalarına, birbirleri arasındaki ticari bağlara ve toplumsal ilişkilere dair bilgi edinilmesine katkı sağlamaktadır¹¹. Arkeogemoloji ilk adımda eseri tanımlamayı amaçlarken, tanımlama işlemi hızlı ve esere zarar vermeden yapılabilmektedir. Kullanılan 10x büyütme lup, binoküler gemoloji mikroskobu, refraktometre, polariskop, el spektroskopu, dikroskop, ışık kaynağı, hassas tartı ve özgül ağırlık tartısı gibi temel aletler taşınabilir boyutlarda olup nispeten ucuzdur. Bu da kazı alanında müzeye kadar her ortamda tanımlama yapılabilmesine imkân sağlamaktadır¹². Bu alanda yapılan öncü çalışmalar ise 1930'larda Mısır'da ele geçen lapis lazulilerin kökenleri araştırılırken gemolojiden faydalanılmasıyla oluşturulmuştur. Günümüzde yaygınlaşarak devam eden arkeogemolojik çalışmalar aynı zamanda arkeologlar ve müze çalışanları tarafından uzun süredir yapılmakta olan yanlış tanımlamalara dikkat çekerek modern gemolojide geçersiz kabul edilen terminolojinin düzeltilmesini de hedeflemektedir.

Antik süstaşlarının sınıflandırılması ve kökenine ilişkin çalışmalar, insanlık tarihinin estetik, ticari ve kültürel yönlerinin anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Antik yazarların gözlemsel yöntemlere dayalı tanımlamaları, modern bilimsel analizlerin sunduğu kesinlikten yoksun olsa da bu bilgiler geçmiş toplumların dünya görüşlerini ve taşlara atfettikleri anlamları ortaya koymaktadır. Günümüzde arkeometri ve arkeogemoloji gibi disiplinler, süstaşlarının mineralojik ve jeokimyasal özelliklerini inceleyerek, antik ticaret yollarını, teknolojik yenilikleri ve kültürel etkileşimleri yeniden inşa etme imkânı sunmaktadır. Bu bilimsel yaklaşımlar, yalnızca tarihsel bağlamı aydınlatmakla kalmayıp, aynı zamanda modern gemolojinin terminolojik doğruluğunu ve metodolojik sağlamlığını geliştirmektedir. Sonuç olarak, antik süstaşlarının incelenmesi, geçmişin izlerini anlamak ve bu izleri bugüne taşımak adına disiplinler-arası çalışmaların vazgeçilmez bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

8 Rapp 2009, 1-2.

9 Lüle 2011, 1.

10 Lüle 2011, 1; Lüle 2021, 14.

11 Lüle 2011, 1; Lüle 2021, 15.

12 Lüle 2011, 1; Lüle 2021, 14.

KAYNAKÇA

- Ball 1950 S. H. Ball, *A Roman Book on Precious Stones: Including an English Modernization of the 37th Booke of the Historie of the World by C. Plinius Secundas*, California, 1950.
- Kolb 2014 C. C. Kolb, "Provenance Studies in Archaeology", *Encyclopedia of Global Archaeology*, ed. C. Smith, New York, 2014, 6172-81.
- Lüle 2011 Ç. Lüle, "Non-destructive Gemmological Tests for the Identification of Ancient Gems", *'Gems of Heaven': Recent Research on Engraved Gemstones in Late Antiquity c. AD 200-600*, eds. C. Entwistle, N. Adams, London, 2011, 1-3.
- Lüle 2021 Ç. Lüle, "Arkeogemoloji", *V. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı Türkiye Arkeolojisinde Takı ve Boncuk: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar 2019*, eds. A. G. Türkmenoğlu, Ş. Demirci, Ankara, 2021, 13-15.
- Lüle-Whipp 2006 Ç. Lüle-Whipp, *İzmir-Cumaovası-Görece Köyü Çevresi Volkanitleri ve Menderes Masifi Metamorfikleri İçindeki Bazı Granatların Mineralojik-Petrografik ve Jeokimyasal İncelenmesi ve Olası Arkeogemolojik Bağlantıları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2006.
- Paddayya 2014 K. Paddayya, "New Archaeology, Development of", *Encyclopedia of Global Archaeology*, ed. C. Smith, New York, 2014.
- Rapp 2009 G. Rapp, "Archaeomineralogy", *Natural Science in Archaeology*, eds. B. Hermann, G. A. Wagner, Berlin, Heidelberg, 2009.
- Renfrew – Bahn 2008 C. Renfrew, P. G. Bahn, *Archaeology: Theories, Methods and Practice*, London, 2008.
- Thoresen 2011 L. Thoresen, "A Case Study on Gemstone Origins: Chrysothrix, a Group of Roman Magical Gems", *'Gems of Heaven': Recent Research on Engraved Gemstones in Late Antiquity c. AD 200-600*, eds. C. Entwistle, N. Adams, London, 2011, 4-9.
- Thoresen 2017 L. Thoresen, "Archaeogemmology and Ancient Literary Sources on Gems and Their Origins", *RGZM – Tagungen*, 30, 2017, 155-217.
- Wells 2014 E. C. Wells, "Archaeometry: Definition", *Encyclopedia of Global Archaeology*, ed. C. Smith, New York, 2014.

SUMMARY

Gemstones have captivated human interest from ancient times to the present, both for their aesthetic appeal and symbolic meanings. The classification and identification of these stones are now possible through scientific and interdisciplinary methods. Whereas ancient authors classified gemstones largely according to visual attributes such as colour, lustre and transparency, contemporary research utilises techniques, most notably chemical and geochemical analyses, for more precise identification. Emerging fields such as archaeometry and archaeogemology have proven instrumental in revealing the economic, cultural and technological frameworks of ancient societies through the systematic study of gemstones.

The classification of gemstones in antiquity followed a markedly different framework from that of modern gemology. Ancient authors typically identified and named gemstones based on observable visual and physical characteristics; however, these classifications remained largely unstandardized and often ambiguous. Consequently, establishing direct correlations between ancient nomenclature and modern terminology remains problematic. The use of identical terms to describe different stones-or conversely, the application of multiple names to a single material-poses a persistent challenge for researchers attempting to reconcile historical descriptions with contemporary scientific classifications. Modern gemology employs a range of analytical techniques to determine the geographic provenance of gemstones. Methods such as trace element analysis, stable isotope analysis, inclusion chemistry, infrared spectroscopy, and spectral fingerprinting allow researchers to investigate the mineral structure and geological formation processes of materials. However, despite their sophistication, such techniques do not always produce conclusive results, and the provenance of certain gemstones remains unresolved. Although archaeology emerged as a scientific discipline in the 19th century, it was not until the mid-20th century that the importance of interpreting archaeological materials within their broader cultural and contextual frameworks gained widespread recognition. The emergence of the “New Archaeology” movement in the 1960s marked a shift toward more analytical and interdisciplinary methodologies, emphasising the reconstruction of not only the cultural frameworks of ancient societies but also their economic systems and environmental interactions. This paradigm shift played a pivotal role in the development of archaeometry as a distinct field. Archaeometry applies scientific techniques drawn from physics, chemistry, biology, and geology to investigate archaeological questions with empirical precision. The second half of the 20th century, particularly the post-World War II technological advancements, facilitated the widespread application of archaeometric analyses. Techniques such as radiocarbon dating significantly contributed to determining the absolute age of archaeological objects. Additionally, trace element analysis has helped identify the origins of gemstones, providing valuable insights into trade routes and cultural interactions. These advancements led to the emergence of a specialised discipline known as “provenance studies,” which seeks to determine the geographic origin of ancient artefacts. Through the scientific analysis of materials such as ceramics, metals and gemstones, researchers are able to identify production centres and trace distribution patterns, thereby situating archaeological finds within broader frameworks of trade, exchange, and socio-economic interaction. Geochemical and mineralogical analyses of gemstones have enhanced our understanding of ancient trade. Furthermore, gemology, the scientific study of gemstones, emerged as a sub-discipline of mineralogy in the early 20th century, particularly with the increasing production of synthetic stones. Modern gemology employs optical and chemical analyses to determine the composition of gemstones. However, advanced laboratory tests are sometimes required to distinguish between natural, enhanced, or synthetic stones. Although synthetic stone production did not exist in antiquity, the testing methods used in gemology have provided new perspectives for identifying gemstones discovered at archaeological sites. Archaeogemology, which integrates gemology, archaeology, and geology, focuses on determining the mineralogical and geographical origins of ancient gemstones. This field helps us understand the commercial and cultural movements of gemstones in antiquity while also ensuring the accurate identification of stones found in archaeological excavations. Archaeogemological studies can be conducted in museum collections or excavation sites using portable devices without damaging the stones. The pioneering studies in archaeogemology began in the 1930s, particularly with the

application of gemological techniques to determine the origins of lapis lazuli artefacts found in Egypt. Today, archaeogemological research has become more widespread and has contributed to correcting misidentifications in museums and archaeological contexts. By improving the terminological accuracy of modern gemology, archaeogemology allows for more precise interpretations of archaeological findings.

In other words, studies on the classification and provenance of ancient gemstones play a crucial role in understanding the aesthetic, commercial, and cultural aspects of human history. Although the observational methods employed by ancient writers may appear limited when compared to the precision of modern scientific analyses, they offer insights into the symbolic and cultural significance of past societies' perception of gemstones. Today, disciplines such as archaeometry and archaeogemology examine the mineralogical and geochemical properties of these materials, generating valuable data on ancient trade networks, technological advancements and patterns of cultural interactions. These studies contribute both to a better understanding of historical contexts and to enhancing the methodological accuracy of modern gemology. Therefore, the study of ancient gemstones remains an integral part of interdisciplinary research.

GUILLERMO ALGAZE'NİN URUK DÜNYA SİSTEMİNE DAİR ÇALIŞMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Reassessing Guillermo Algaze's Uruk World System: A Critical Perspective

İnan AYDOĞAN*

Öz: MÖ 4. binyıl, Güney Mezopotamya kronolojisinde Uruk Dönemi'ni, Kuzey Mezopotamya kronolojisinde ise Geç Kalkolitik 2-5 evrelerini kapsamaktadır. Geç Kalkolitik Dönem boyunca Güney ve Kuzey Mezopotamya yerleşimleri, ekolojik şartlar ve sosyal ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan, merkezinde tapınaklar veya anıtsal yapıların yer aldığı farklı ölçeklerde ve nitelikte karmaşık sosyo-ekonomik organizasyonlara sahne olmuştur. Bu alanlarda yürütülen arkeolojik çalışmalar, bahsi geçen yapıların temsil ettiği sistemin, uzun mesafeli ticaret, yeniden dağıtım, iş gücünün organize edilmesi vb. faaliyetler ile gündelik hayatı ve materyal kültürü şekillendirilmesinde önemli kurumlar olduğunu göstermektedir. Farklı niteliklere sahip bu yerleşimler ekseninde Mezopotamya ölçeğinde uzmanlaşma, merkezileşme, kentleşme, kültürlerarası etkileşim ve ticaret/değişim gibi kavramlar kapsamında çeşitli tartışmalar yürütülmektedir. Bunlardan biri Güney Mezopotamya kökenli bir kültür olan Uruk kültürünün, MÖ 4. binyılda Kuzey Mezopotamya ve İranın çeşitli bölgelerinde yer alan yerleşimlerde tespit edilmesiyle başlamıştır. Güneyli ve yerel toplulukların etkileşimlerini sistematik bir şekilde açıklamaya çalışan bilim insanları çeşitli modeller geliştirmişlerdir. Bu makale kapsamında bahsi geçen modellerden biri olan ve Algaze tarafından önerilen "Uruk Dünya Sistemi" incelenmiştir. Algaze'nin 1993 yılında yayınladığı "*The Uruk World System. The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*" başlıklı çalışması birçok tartışmayı beraberinde getirmiş ve doksanlı yıllarda Kuzey Mezopotamya'nın farklı bölgelerindeki arkeolojik çalışmalarda elde edilen verilere dayanılarak

Abstract: The 4th millennium BC marks the Uruk Period in the southern Mesopotamian chronology and aligns with the Late Chalcolithic 2 to 5 phases in the northern Mesopotamian context. During the Late Chalcolithic Period, settlements in both Southern and Northern Mesopotamia developed complex socio-economic structures of varying scales and characteristics, often centred around temples or monumental buildings that arose in response to ecological and social demands. Archaeological research in these regions indicates that the system embodied by these structures played a central role in shaping daily life and material culture through activities such as long-distance trade, redistribution and the organisation of labour. Ongoing discussions within the context of Mesopotamia focus on concepts including specialisation, centralisation, urbanisation, cross-cultural interaction and trade or exchange, framed around the diverse characteristics of these settlements. One such discussion emerged with the discovery of Uruk material culture, originally from Southern Mesopotamia, at numerous settlement sites across Northern Mesopotamia and Iran during the 4th millennium BC. Researchers examining the interactions between southern Mesopotamian and local societies have proposed a range of models. This article focuses on the "Uruk World System" developed by Guillermo Algaze. His 1993 work, *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilisation*, generated extensive debate and was later widely criticised, especially in light of archaeological findings from various regions of Northern Mesopotamia. Algaze has since revised

* Arş. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, inanaydogan@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7154-8538.

Bu makale "Dicle Havzasında Uruk Kültürü: Başur Höyük Verileri Bağlamında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Açından Bir Değerlendirme" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir. Çalışma TÜBİTAK-ARDEB 1001 (119K780), 2021/1 başvuru dönemi TÜBİTAK-BİDEB 2214-A doktora sırasında yurt dışında araştırma bursu ve ARIT- Machteld Johanna Mellink araştırma bursu kapsamında desteklenmiştir. Desteklerinden dolayı TÜBİTAK'a ve ARIT'e teşekkür ederim.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 14.04.2025 | Kabul Tarihi: 29.04.2025 | Atıf: Aydoğan İ. 2025, "Guillermo Algaze'nin Uruk Dünya Sistemine Dair Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış". *Septem Artes* 3 (2025), 86-105.

sıklıkla eleştirilmiştir. Algaze, ilk dönem çalışmalarından sonra ortaya çıkartılan arkeolojik veriler ve yapılan bu eleştiriler doğrultusunda modelinde güncellemeler yapmıştır. Bu sebeple makalede, yaklaşık 40 yıllık bir geçmişe sahip olan Algaze'nin çalışmaları, ilk ve son dönem çalışmaları olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, İran, Geç Kalkolitik Dönem, Uruk Dönemi, Etkileşim Modelleri, Uruk Dünya Sistemi.

his model to address these critiques and to integrate new archaeological data uncovered after the original study. Accordingly, this article evaluates Algaze's work, developed over approximately 40 years, in two categories: early studies and later revisions.

Keywords: Mesopotamia, Iran, Late Chalcolithic Period, Uruk Period, Interaction Models, Uruk World System.

Giriş

Güney Mezopotamya kökenli bir kültür olan Uruk kültürünün MÖ 4. binyılın ikinci çeyreğinden itibaren Kuzey Mezopotamya ve İranın çeşitli bölgelerinde görülmesi birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir (fig. 1)¹. Uruk materyal kültürünün Kuzey Mezopotamya ve İrandaki varlığını bazı bilim insanları “Uruk Dünya Sistemi” ve “Uruk İmparatorluğu” olgularıyla ele alırken, kesin bir yargıda bulunmaktan kaçınanlar “Uruk Fenomeni” terimini kullanmayı tercih etmektedir².

SAR	Güney Mezopotamya	Wright ve Rupley 2001	Schwartz 2001	Rothman 2002a;2002b	Matthews 2003	McMahon ve Oates 2007	Brustolon ve Rova 2007	Stein 2012
GK 1	Ubaid Sonu	4300-4150	4400-4200	4300-4100	4200-4000		4200-4000	4500-4200
GK 2	Erken Uruk	4150-3800	4200-3900	4100-3800	4000-3800	4200-3900	4000-3700	4200-3850
GK 3	Orta Uruk (Erken)	3800-3500	3900-3600	3830-3600	3800-3600	3900-3400	3700-3500	3850-3700
GK 4	Orta Uruk (Geç)	3500-3350	3600-3400	3600-3400	3600-3400		3500-3300	3700-3300
GK 5	Geç Uruk	3350-3100	3400-3000	3300-3000	3400-3000		3300-3100	3300-3100

Figür 1: Kuzey Mezopotamya Geç Kalkolitik Dönem Kronoloji Önerileri.

Güneyli ve yerel toplulukların etkileşimlerini sistematik bir şekilde açıklamaya çalışan bilim insanları çeşitli modeller geliştirmişlerdir. Arkeolojik çalışmalardan elde edilen verilere dayanan bu modeller, sosyoloji, antropoloji, iktisat vb. sosyal disiplinlerin farklı alanlarından beslenmektedir. Bu modelleri birbirinden ayıran temel özellik, araştırmacıların iki topluluk arasındaki güç dengesini yorumlamalarına dayanmaktadır. Genellikle araştırmacılar, etkileşim modellerinde güneyli ve yerel topluluklar arasındaki güç dengesini asimetrik veya simetrik olarak ele almaktadır³. Bu model önerilerinden iki tanesi Mezopotamya ölçeğinde *Uruk Fenomenini* ekonomik temelde, sistematik bir modelle açıklamaya çalışmıştır. Bunlar Algaze'nin *Uruk Dünya Sistemi* modeli ve Stein'in *Ticaret Diaspora ve Mesafe-Eşitlik* modelidir⁴.

1 MÖ 4. binyıl Güney Mezopotamya kronolojisinde Uruk Dönemi, Kuzey Mezopotamya kronolojisinde ise kabaca Geç Kalkolitik Dönem'i (GKD) kapsamaktadır. Schwartz 2001; Wright – Rupley 2001; Rothman 2002a; Rothman 2002b; Matthews 2003; Brustolon – Rova 2007; McMahon et al. 2007; Stein 2012. Bu çalışma kapsamında Santa Fe'de önerilen Geç Kalkolitik Dönem terminolojisine dayanan Stein'in kronoloji önerisi benimsenmiştir. Rothman 2001, 3-5; Stein 2012, tab.1.

2 Selz 2020, 165.

3 Potts 2004, 19-20.

4 Algaze 1986a; Algaze et al. 1989; Algaze 1993; Stein 1998; Stein 1999; Stein 2001; Algaze 2001a; Algaze 2001b; Stein 2005a; Stein 2005b; Stein – Özbal 2007; Algaze 2008; Algaze 2013; Algaze 2023.

Algazé'nin "Uruk Dünya Sistemi" modeli üzerine gerçekleştirdiği çalışmalar yaklaşık 40 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Çalışmalarının temeli 1986 yılında bitirdiği "*Mesopotamian Expansion and Its Consequences: Informal Empire in the Late Fourth Millenium B.C.*" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır⁵. Algaze önerilerini, 1989 tarihinde yayımlanan "*The Uruk Expansion: Cross-cultural Exchange in Early Mesopotamian Civilization*" başlıklı makalede bilim dünyasına tanıtmış, 1993 yılında yayınlanan "*The Uruk World System. The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*" başlıklı kitabındaysa geliştirip sistematik bir model haline getirmiştir⁶. Bu çalışma birçok tartışmayı beraberinde getirmiş ve doksanlı yıllarda Kuzey Mezopotamya'nın farklı bölgelerindeki arkeolojik çalışmalarda elde edilen verilerle birlikte sıklıkla eleştirilmiştir. Algaze, yapılan bu eleştiriler ve doksanlı yıllarda ortaya çıkartılan arkeolojik veriler doğrultusunda modelinde güncellemeler yapmış⁷ ve son 15 yıldır Kuzey Irak'ın çeşitli bölgelerinde yürütülen arkeolojik çalışmalarda Uruk etkileşimine dair ulaşılan yeni verileri yakın dönem çalışmalarında değerlendirmiştir⁸.

Algazé'nin yaklaşık 40 yıla yayılan çalışmaları Mezopotamya'nın Geç Kalkolitik Dönemine ilgi duyan bilim insanlarının birçoğu tarafından çok iddialı bulunmuş ve sıklıkla eleştirilmiştir. Fakat bu eleştirilerin yanı sıra Algazé'nin sarf ettiği çaba, farklı disiplinlerden faydalanması, Uruk etkileşimini geniş ölçekte ele alması ve ilgili literatüre katkılarından dolayı takdir görmüştür. Bu makale, Algazé'nin görüş ve önerilerine eleştirel bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte, çalışmalarının önemini vurgulamak için yazılmıştır. "Uruk Dünya Sistemi" hipotezlerden bağımsız olarak, bir modelin kurgulanması, savunulması ve geliştirilmesi açısından bilim insanları için önemli veriler barındırmaktadır. Buna dikkat çekmek ve bir modelin gelişimini daha iyi aktarabilmek için "Uruk Dünya Sistemi" modeli zamansal yolculuğu dikkate alınarak incelenmiş, Algazé'nin çalışmaları ilk ve son dönem çalışmalar olarak değerlendirilmiştir.

Uruk Dünya Sistemi

Algaze tarafından geliştirilen "Uruk Dünya Sistemi" modelinin kuramsal altyapısı, Wallerstein'in 1974 yılında yayınladığı "*Modern Dünya-Sistem I Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyıl'da Avrupa Dünya-Ekonomisinin Kökenleri*" başlıklı çalışması ve Gallagher ve Robinson'un imparatorluk sistemlerine ilişkin görüşlerine dayanmaktadır⁹. Wallerstein Dünya-Sistem yaklaşımını, mini-ekonomi, imparatorluk ve dünya-ekonomi olmak üzere üç ana başlık altında ele almaktadır. Dünya-imparatorluk sistemleri tek merkezli politik yapıdan oluşurken, dünya-ekonomi sistemlerinde ekonomik unsurlar ve ticaret ön plana çıkmaktadır¹⁰. Modern Dünya-Sistem'in kökenleri 16. yüzyıl Avrupası'ndaki gelişmelere dayanmaktadır¹¹. Dünya-Sistemleri analizinin üç önemli düşünsel kaynağı vardır. Bunlar, gelişmiş merkez ile az gelişmiş çevre arasındaki ekonomik ve politik ilişkileri ele alan bağımlılık ekolü ile Marksizm ve bütünsel bir tarih yazımını anlayışına sahip Annales ekolüdür¹². Algazé'nin aşağıda detaylı olarak ele alınan çalışmalarında da bu düşünsel kaynakların etkileri hissedilmektedir. Fakat Algaze, Wallerstein'in modern dönem öncesi tarihsel süreç ile ilgili asimetrik değişim/ticaret (*asymmetrical exchange*) ve kültürlerarası bağımlılık (*cross-cultural interdependancy*) gibi kavramları kullanmaktan kaçınmasını eleştirmektedir¹³.

Algazé'nin ilk dönem çalışmaları, Kuzey Mezopotamya ve İran'ı kapsayan geniş bir coğrafya dikkate alındığında, Uruk varlığını anlamlandırma ve bu varlığı sistematik bir ilişki örüntüsü altında ele alabilme adına az sayıda arkeolojik veriye dayanmaktadır. Kuzey Mezopotamya özelinde verilerin önemli bir kısmı Fırat Nehri'nin Suriye ve Türkiye sınırları içerisinde kalan bazı bölümlerinde 20. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen baraj projeleri kapsamında gerçekleştirilen arkeolojik projelere dayanmaktadır. Bu projeler

5 Algaze 1986a.

6 Algaze et al. 1989; Algaze 1993.

7 Algaze 2001a; Algaze 2001b; Algaze 2008; Algaze 2013.

8 Algaze 2023.

9 Gallagher – Robinson 1953; Robinson et al. 1961; Wallerstein 1974; Robinson 1976; Algaze 1993, 1-10.

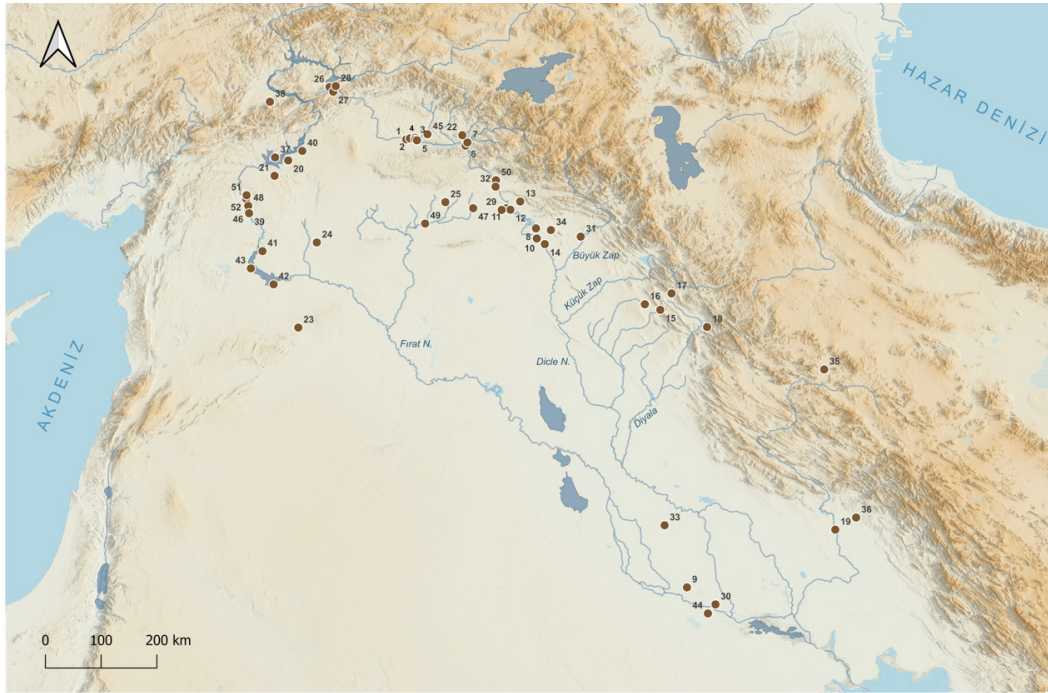
10 Wallerstein 2010, 39-41.

11 Wallerstein 2004, 45-47.

12 Wallerstein 2004, 29-44.

13 Algaze 1993, 7-9.

kapsamında Habuba Kabira, Jebel Aruda, Tell Sheikh Hassan ve Hassek Höyük'te ortaya çıkartılan güçlü Uruk varlığı, dönemin arkeoloji bilgisi açısından ezber bozan veriler sağlamıştır¹⁴ (fig. 2). Dönemin arkeoloji literatürüne göre, Güney ve Kuzey Mezopotamya arasındaki bu boyutta bir etkileşimin MÖ 3. binyılın ikinci yarısından önce gerçekleşmiş olması öngörülmeyen bir bilgidir¹⁵. İran özelinde ise, Godin Tepe, Choga Mish ve Susa yerleşimlerdeki kazılar ve Güneybatı İranda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları Uruk etkileşimine dair önemli veriler sunmuştur¹⁶. Güney Mezopotamya'da ise Uruk kültürünün merkezi olarak kabul edilen, Uruk yerleşiminde yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları kutsal alanlarla sınırlı kalmış, verilerin büyük bir çoğunluğu yüzey araştırmalarıyla elde edilmiştir¹⁷. Özetle Algaze'nin ilk dönem çalışmalarını inşa ettiği arkeoloji literatüründe, Kuzey Mezopotamya ve İranda etkileşimin arkasındaki temel motivasyonun, hammadde açısından yeterli kaynaklara sahip olmayan güneyin, bu eksikliklerini giderme doğrultusunda çevre bölgelerle kurduğu ticaretin olduğu düşünülmektedir¹⁸. Ayrıca hızlı ve kısa süreli bir etkileşimin gerçekleştiği kabul edilmektedir¹⁹.

1. Giricano Höyüğü	11. Tell Abu Dahir	21. Kurban Höyük	31. Kavrator	41. Jebel Aruda
2. Kenan Tepe	12. Jubaniyah	22. Başur Höyük	32. Basorin	42. Sheikh Hasan
3. Salat Tepe	13. Muqable	23. Al-Kawm2 – Caracol	33. Nippur	43. Habuba Kabira
4. Aşağı Salat Höyüğü	14. Ninive	24. Hammam at Turkman	34. Tepe Gawra	44. Eridu
5. Müslümantepe Höyüğü	15. Girdi Qala	25. Tall Lailan	35. Godin Tepe	45. Gre Migro
6. Çattepe Höyük	16. Logardan	26. Tepecik	36. Chogah Mish	46. Karkamış
7. Türbe Höyük	17. Kani Shaie	27. Norşuntepe	37. Samsat	47. Tell Hamoukar
8. Tell Karrana	18. Gurga Çiya	28. Korucutepe	38. Arslantepe	48. Şadi Tepe
9. Uruk	19. Susa	29. Tall el-Hawa	39. Tell Jerablus Tahtani	49. Tell Brak
10. Tell Muhammed Arab	20. Karadut Mevkii	30. Ur	40. Hassek Höyük	50. Rubaikale
				51. Hacmebi
				52. Zeyintli Bahçe

Figür 2: Geç Kalkolitik Dönem Mezopotamya'daki Önemli Yerleşimler (Aydoğan 2025, Harita 1).

14 Behm-Blancke 1987; Boese 1995; Helwing 2002; Akkermans – Schwartz 2003, 190-203; van Driel – van Driel-Murrey 2023a; Murrey 2023b.

15 Oates 1993, 403, 411; Rothman 1993, 163.

16 Le Brun 1971; Johnson 1973; Weiss – Young 1975; Le Brun 1978; Wright – Johnson 1985; Delougaz – Kantor 1996.

17 Adams – Nissen 1972; Adams 1981; Nissen 2002, 1-7.

18 Oates 1993, 403.

19 Rothman 2001, 5.

Algaze, sosyo-politik ve ekonomik olarak karmaşıklaşmış kentlerin bulunduğu Güney Mezopotamya'yı 'merkez' olarak ele alırken, sosyo-politik ve ekonomik organizasyonların daha az karmaşık olduğunu düşündüğü Kuzey Mezopotamya ve İranı 'çevre' olarak değerlendirmektedir²⁰. Ona göre merkezde yer alan kentlerin karmaşık siyasi organizasyonlarını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynaklara erişiminde, çevre bölgelerle kurmuş olduğu ilişkiler önemlidir. Bu yüzden çevre bölgelerdeki Uruk kültürel varlığını, asimetrik değişim mekanizmasına dayanan Uruk yayılımının bir sonucu olarak görmektedir²¹. Asimetrik değişim/ticaret mekanizmasının odağında ise bitmiş üründen çok hammaddeye erişim yatmaktadır. Algaze, asimetrik değişim/ticaretin çevre toplulukların ekonomisini kırılğan hale getirdiğine ve sosyal organizasyonlarını kaçınılmaz bir şekilde çöküşe sürüklediğine dikkat çekmektedir. Bunun nedeni olarak çevrenin aşırı kullanımı sonucu kaynakların tükenmesi, işgücünün işlenmiş ürün elde etmeye yönelik farklı uzmanlıklara sahip bir organizasyona evrilmesine olanak sağlayacak şekilde yönlendirilmesi yerine hammadde çıkarmaya odaklanması, buna bağlı olarak sosyo-ekonomik karmaşıklığın artmasının kısıtlanması ve sınırlı sayıda malın ihracatından oluşan dar bir pazarın oluşmasını görmektedir²². Merkez ise bu asimetrik ilişki sayesinde ekonomik, sosyal ve politik açılardan güçlenmektedir²³. Merkezin çevre ile kurduğu bu ilişkinin temelinde politik bağlar yerine ekonomik bağlar bulunmaktadır²⁴.

Algaze ilk dönem çalışmalarında, merkezin çevre ile kurduğu ilk ilişkileri Susa'nın da içerisinde bulunduğu İran'ın Huzistan bölgesindeki Susa Ovasının Orta Uruk Evresinde kolonize edilmesiyle gerçekleşmiş olduğunu, Geç Uruk Evresiyle birlikte de Kuzey Mezopotamya'da Uruk materyal kültürünün görülmeye başladığını vurgulamaktadır²⁵. Susa Ovasındaki Uruk varlığını kolonizasyonun bir sonucu olarak değerlendiren Algaze, Kuzey Mezopotamya'daki Uruk varlığını ise, bölgenin tamamının kontrolünü ele geçirmekten çok, yerel Geç Kalkolitik topluluklar tarafından kontrol edilen ticaret rotaları üzerindeki seçilmiş yerleşimlerin kontrolünün devralınması olarak görmektedir²⁶. Uruk varlığının görüldüğü bu yerleşimler önemli ticari ağlar üzerinde bulunan, geçit işlevine sahip topluluklar geçit toplulukları (*gateway communities*) olarak ele alınmıştır²⁷. Uruk kültürünün görüldüğü yerleşimleri, sınırlı sayıda Uruk materyalinin görüldüğü yerel yerleşimler ve Uruk materyal kültürünün baskın olarak görüldüğü yerleşimler olmak üzere iki başlık altında toparlayan Algaze, ikinci grupta yer alan yerleşimleri işlevlerine göre koloni (*enclave*), istasyon (*station*) ve uç karakol (*outpost*) olmak üzere üçe ayırmıştır. Uruk kolonileri, önemli ticari rotalar üzerinde bulunan ve yerel Geç Kalkolitik yerleşim hiyerarşisinde üstte yer alan yerleşimlerin güneyliler tarafından ele geçirilmesinden (Tell Brak, Ninive ve Samsat) ve yerel Geç Kalkolitik topluluklar tarafından iskan edilmemiş alanlarda kurulan (Habuba Kabira ve Jebel Aruda) yerleşimlerden oluşmaktadır²⁸. İç bölgelerde yer alan Uruk yerleşimleri ise istasyon olarak ele alınmıştır. Bu istasyonların görevi, bölgesel bir hakimiyet sağlamaktan çok, yerel toplulukların kontrol ettiği iç bölgelerde yer alan, ticaret yapmaya istekli yerel topluluklarla koloni kentleri arasında aracı olmaktır. Uç karakollar ise, Kuzey Mezopotamya'nın Dicle ve Fırat Havzaları dışında kalan alanlar ve İranın dağlık bölgelerinde, kara yollarının üzerinde yer alan, bölgesel kontrolü sağlamayı amaçlayan yerleşimlerdir²⁹.

Koloni yerleşimleri, kuzey-güney hattındaki nehir ve doğu-batı doğrultulu kara rotalarının kesiştiği önemli noktalarda konumlanmaktadır³⁰. Bu koloniler yerel Geç Kalkolitik yerleşimlere oranla daha büyük ve karmaşık bir yapılanmaya sahipken, çevrelerinde kırsal nitelikli, küçük boyutlu uydu yerleşimler bulunmaktadır³¹. Algaze ilk dönem çalışmalarında koloni yerleşimleri olarak, Fırat hattında Samsat

20 Algaze 1993, 4-10, 110.

21 Algaze et al. 1989, 574; Algaze, 1993, 95-96.

22 Algaze 1993, 104-107.

23 Algaze et al. 1989, 572.

24 Algaze 1993, 97.

25 Algaze et al. 1989, 574-577; Algaze, 1993, fig. 46.

26 Algaze 1993, 97.

27 Algaze 1993, 61.

28 Algaze et al. 1989, 577.

29 Algaze 1993, 53, 97.

30 Algaze 1993, fig. 21.

31 Algaze et al. 1989, 577; Algaze, 1993, 24.

Höyük, Şadi Tepe, Kum Ocağı, Tiladir Tepe, Habuba Kabira-Güney, Tell Qannas, Jebel Aruda ve Sheikh Hassan; Habur Bölgesi'nde Tell Brak; Dicle hattında ise Ninive'yi belirtmiştir³². İstasyon yerleşimlerinin boyutları, koloni yerleşimlerine oranla daha küçüktür. Kuzey-güney doğrultulu ticaret rotalarının geçtiği su kenarlarında konumlanan istasyonlar, hem kolonilerin kendi aralarında ve güneyle yaptığı ticarete bir ara durak olurken, hem de yerel toplulukların Uruk ticari ağına katılmalarında aracı rolü de üstlenmektedir³³. Fırat ve Belih suları üzerinde 13 adet yerleşim muhtemel istasyon olarak ele alınmıştır³⁴. Bu yerleşimler arasından sadece Hassek Höyük ve Tell Qrayada arkeolojik kazılar gerçekleştirilmişken, diğerleri yüzey araştırmaları sonucu tespit edilmiş yerleşimlerdir³⁵. Habur Bölgesi'ndeki istasyonların tespiti ve dağılımı, dönemin arkeolojik bilgisinden kaynaklı verilerin yetersizliğinden dolayı, daha az bilinmekte ve çoğunlukla yüzey araştırmalarından elde edilen sonuçlara dayanmaktadır. Aşağı Habur'da yer alan Tell Fadgami kuzey-güney ve doğu-batı yol ağlarının üzerinde bulunması ve yüzey araştırmalarında bulunan Uruk seramiklerinin çeşitliliğinden dolayı istasyon olma olasılığı yüksek bir yerleşim olarak ele alınmıştır³⁶. Dicle üzerinde ise Basorin istasyon olması muhtemel yerleşim olarak işaretlenmiştir³⁷. Uç karakol olarak ele alınan yerleşimler gerek boyutları gerekse yerel toplulukların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde yer almasından dolayı istasyonlar ile benzerlik göstermektedir. İki adet yerleşim uç karakol, bir adet yerleşim ise muhtemel uç karakol olarak değerlendirilmiştir. Bunlardan iki tanesi İranda bulunan Godin Tepe ve Tepe Sialk'tır. Bu iki yerleşim de tarihi İpek Yolu'na yakınlıklarından dolayı önemli bir konumda yer almaktadır. Üçüncü yerleşim ise Suriye Çölü'nde bulunan El-Kwom 2'dir³⁸.

Algaze, yukarıda kısaca işlevleri ve konumlarından bahsedilen yerleşimlerin çeşitli hammaddelerin güneye aktarılmasında kilit rol oynadığını belirtmektedir. Amanos Dağları'ndan kereste (?), Batı Toroslardan gümüş ve obsidyen, Doğu Toroslardan gümüş, bakır ve lapis lazuli Fırat hattı üzerinde bulunan koloni yerleşimleri tarafından güneye ulaştırılmaktadır. Tell Brak ve Ninive üzerinden, Doğu Toroslardan elde edilen bakır, gümüş, altın (?), alçıtaşı ve obsidyen ticareti gerçekleştirilmektedir. Suriye-Mezopotamya ovalarından köle/iş gücü, alabaster, alçıtaşı, bitümlü kireçtaşı, kireçtaşı, bazalt, ham ya da işlenmiş çakmaktaşı ve bitümen koloniler aracılığıyla güneye aktarılmaktadır. İran Platosundan güneye, kereste (?), bakır, altın (?), lapis lazuli, obsidyen, alçıtaşı ve mermer Kuzey Irak ve Ninive üzerinden, alabaster, klorit, karnelyan ve akik İpek Yolu - Tepe Sialk ve Susa üzerinden taşınmaktadır. Batıda yer alan çöllerden ise değerli ve yarı değerli taşlar doğrudan güneye ulaştırılmaktadır³⁹.

Algaze, çevrede gerçekleşen Uruk etkileşimini anlamlandırmada, merkez bölgedeki gelişmeleri kapsayan bütüncül bir açıklamanın dünya sistemi kavramının kullanımıyla gerçekleşebileceğini söylemektedir⁴⁰. Dünya sistemi modelinde merkez bölgede rekabet halinde birden fazla kent olduğu bir kurguya yer verilmektedir. Güney Mezopotamya'da gerek askeri faaliyetler ve esir alma sahnelerini içeren mühür ve mühür baskıları gerekse yüzey araştırmaları, birbiriyle rekabet içerisinde olan ve çevrede kendi ikmal hatlarını oluşturmaya çalışan kentleri işaret etmektedir⁴¹. Kentlerin kendi ikmal hatlarını oluşturmada ticari diasporaların önemli bir rolü vardır. Ticari diasporalar, kentlerin ortaya çıkışından sonraki süreçte kültürlerarası alışverişin kurumsallaşmış, yaygın bir formudur⁴². Algaze, çevrede yer alan koloni, istasyon ve uç karakol yerleşimlerinin varlığını, Curtin'in ticari diaspora kavramı ile açıklamaktadır⁴³. Bu ticari diasporaların yerel topluluklar ile kurduğu ilişkide, hammaddenin kaynağından çıkartılması ve taşınması gibi zorluklardan kaynaklı belirli bir oranda iş birliği önemlidir. Algaze, hammaddenin yerel topluluklar

32 Algaze 1986b; 1993, 25-41, tab. 1-2.

33 Algaze et al. 1989, 579; Algaze, 1993, 48-53, 62.

34 Algaze 1993, fig. 22.

35 Algaze 1993, 48-50.

36 Algaze 1993, 50-51, fig. 24.

37 Algaze 1993, 52-53, fig. 24.

38 Algaze et al. 1989, 579-580, fig. 3-4; Algaze 1993, 53-56, tab. 1-2.

39 Algaze 1993, 75-84, tab. 3.

40 Algaze 1993, 116-117.

41 Algaze 1993, 115, fig. 47.

42 Curtin 1984, 2.

43 Algaze 1993, 113; Curtin 1984.

tarafından çıkarılmasına izin veren güneylilerin, yerel toplulukları ticarete ikna etmeye çalıştıklarını veya koloni yerleşimleri üzerinden ticarete zorlamış olabileceğine değinmektedir⁴⁴.

Yukarıda kısaca çerçevesi çizilmeye çalışılan Algazé'nin ilk dönem çalışmalarına çeşitli eleştiriler gelmiştir. Örneğin Schwartz, Tell Brak ve Ninive yerleşimlerinin Uruk kolonisi olarak ele alınmasını çok cesur bulurken, Algazé'nin uzun mesafeli ticarete kolonilere neden ihtiyaç duyulduğuna dair tatmin edici bir açıklama yapmadığını belirtmektedir⁴⁵. Stein ve Wattenmaker da bu yerleşimlerin güneyliler tarafından değil, bir sosyal strateji olarak güneyli yönetim anlayışını benimseyip üretim süreçlerine ve sosyal organizasyonlarına uyarlayan yerel elitler tarafından yönetilmiş olabileceğini düşünmektedir⁴⁶. Benzer bir uyarıyı yapan Pollock, Algazé'nin Uruk materyal kültürü varlığından yola çıkarak güneyli toplulukların çevredeki varlığını kanıtlamasını eleştirmiş, yerel toplulukların güneylilerin materyal kültürüne öykünerek bu materyal kültürü üretmiş olabileceğini vurgulamıştır⁴⁷. Stein, merkez ve çevre ile kurulan asimetrik ilişki anlayışını eleştirmekle birlikte, yerelin edilgen olarak ele alınmasının, bu topluluklara ait iç dinamikleri maskeleyeceğine dikkat çekmektedir⁴⁸. Wright, çevrede yer alan koloni yerleşimlerin bulunduğu alanlardaki tarımsal potansiyele vurgu yaparak, sadece önemli ticari rotalar üzerinde bulunmaları üzerine kurulan öneriye karşı çıkmaktadır⁴⁹. Lamberg-Karlovsky, Tepe Yahya VA ve Tal-i Iblis'de kontekt dışı olarak tespit edilen az sayıda devrik ağızlı çanakdan yola çıkarak İran'ın doğusunun Uruk yayılımına dahil edilmesini yetersiz bulmaktadır⁵⁰. Young'da Algazé'nin İran ile ilgili değerlendirmelerinde yaptığı kronolojik hatalara değinirken, Zagrosları aşan doğu-batı eksenli yolların az sayıda olduğunu belirtmektedir⁵¹. Weiss, Algazé'nin belirttiği ve merkezin ithal ettiği hammaddelerin bir kısmının, merkeze yakın bölgelerde bulunduğu veya güneylilerin o dönem için ihtiyaç duymadığı hammaddeleri içerdiğini söylemektedir⁵². Oates ise merkezin hayati önem taşıyan hammaddeler konusunda bir eksikliğin olmadığını, ithal edilen hammaddelerin daha çok statü belirten ürünlere dönüştürüldüğünü söylemektedir. Ayrıca mimaride ve alet endüstrisinde kullanılan çoğu kayacın yakın bölgelerde mevcut olduğunu belirtmektedir⁵³.

Stein ve Wattenmaker, Algazé'nin ticaret kurgusu üzerinden kuramını dayandırdığı Dünya-Sistem ve bağımlılık ekolünü uyarlayış biçimini eleştirmişlerdir⁵⁴. Algazé, Mezopotamya'da tarih boyunca görünen merkezileşme, yayılma ve ani çöküş döngüsünü, merkez ile çevre arasındaki dengesiz kaynak dağılımıyla ilişkilendiren görüşüne karşı iç dinamiklerle de bu döngünün gerçekleşebileceğini söylemektedir⁵⁵. Algazé'nin, geç dönem yazılı kaynaklara da dayanarak, merkezin çevreye ihraç ettiği ürünler arasında tahıl, tekstil, işlenmiş deri, kurutulmuş balık ve hurmaya yer verilmesi de eleştirilmiştir. Öncelikle, yazılı kaynaklara dayanan geç dönem örneklerinde de bu ürünlerin, çevreden çok merkez bölge içerisindeki yerleşimlere yönelik olduğu görülmektedir. İkinci olarak, hurma hariç, bu ürünlerin çevre bölgelerde bulunabilir olması Algazé'nin ticari kurgusunu sarsmaktadır. Buna ek olarak, Algazé'nin asimetrik değişim kurgusuna dayanak olarak sunduğu çevrenin sadece hammadde ihraç ettiği görüşü de erken veya çağdaş çevre yerleşimlerde tespit edilen metalürjik faaliyetler örnek gösterilerek eleştirilmektedir⁵⁶. Bu durum, çevrede Uruk materyal kültürün görülmesi ile karmaşıklığın artmasının ilişkili olduğuna dair "ikincil gelişme" görüşünü de sorgulanır kılmaktadır. Çünkü Algazé, etkileşim sonrası yerel topluluklarda yükseldiğini iddia ettiği sosyal karmaşılaşmanın bir göstergesi olarak uzmanlaşmayı önermektedir⁵⁷.

44 Algazé 1993, 114-115.

45 Algazé et al. 1989, 596-597.

46 Stein – Wattenmaker 1990, 68.

47 Pollock 1994, 1482.

48 Stein 1999, 10-26.

49 Wright 1995, 151.

50 Algazé et al. 1989, 595-596.

51 Young 1995, 84-85.

52 Algazé et al. 1989, 597-598.

53 Oates 1993, 407-408.

54 Stein – Wattenmaker 1990.

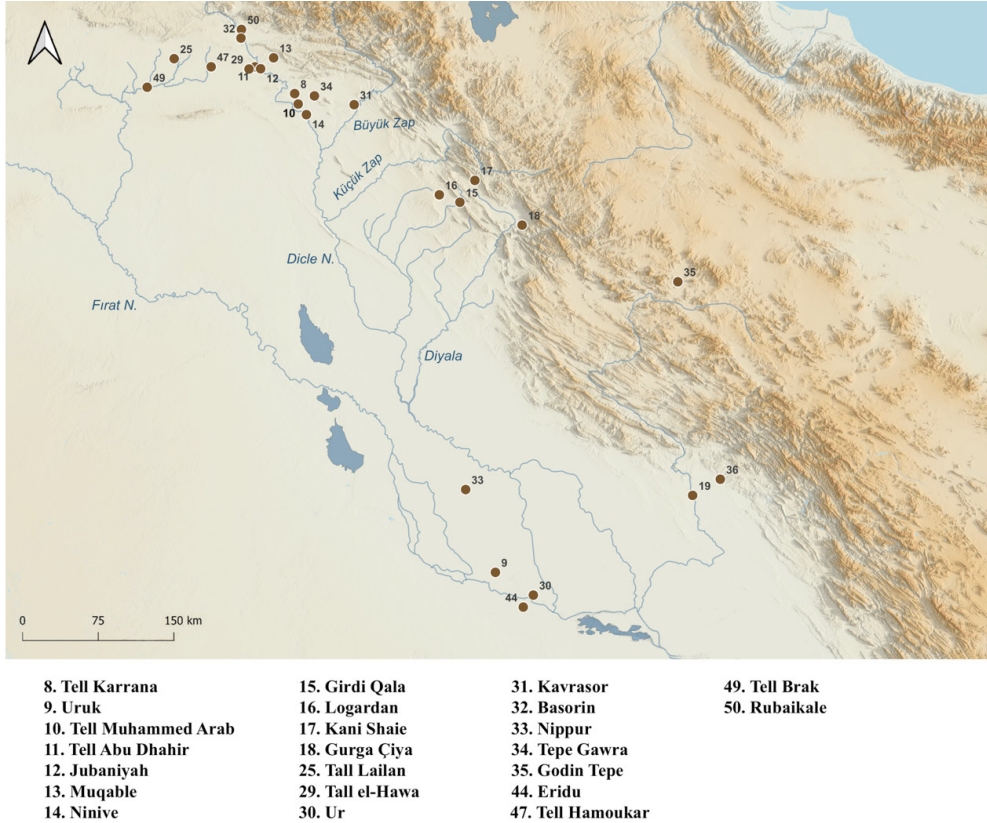
55 Stein – Wattenmaker 1990, 66.

56 Stein – Wattenmaker 1990, 67.

57 Stein – Wattenmaker 1990, 68.

Sonuç olarak Algaze'nin ilk dönem çalışmaları, asimetrik değişim, dolaşımda olan hammaddeler, bunların işlenme durumları, ikincil gelişme, arkeolojik verilerin eksik ve yanıltıcı yorumlanması, yerel toplulukların sosyo-ekonomik organizasyonlarına eksik yer verme gibi başlıklarda ciddi eleştiriler almıştır. Doksanlı yıllarda çevre bölgelerde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar sonucu daha somut verilere dayanan güçlü eleştiriler de yapılmıştır. Bunların başında Arslantepe VII. tabakasına ait tapınak yapılarının ve bu yapılarla ilişkilendirilen karmaşık sosyo-ekonomik organizasyonun ortaya çıkarılması sonucu iç dinamiklerle belirli bir oranda karmaşıklığa ulaşmış yerel Geç Kalkolitik bir yerleşimin varlığı gelmektedir. Ayrıca Tell Sheikh Hassan, Hacinebi ve Logardan'daki arkeolojik çalışmalar sonucu çevre bölgelerdeki Uruk etkileşiminin düşünülenenden daha erken başlaması daha uzun soluklu bir etkileşimin olduğunu göstermektedir. Hacinebi A ve B1 tabakalarındaki uzun mesafeli ticarete işaret eden veriler, mühür ve mühür baskıları gibi yönetim araçları ile metalürji, taş alet endüstrisi vb. uzmanlaşmanın varlığının kanıtlanması ise yerel Geç Kalkolitik toplulukların etkileşimden önce belirli derecede karmaşık sosyal organizasyonlara sahip olduğunu göstermektedir⁵⁸. Ayrıca Uruk etkileşimine dair birçok öneri çalışmaların yoğunluğundan dolayı Fırat Havzası ve İrandaki arkeolojik verilere dayanmaktadır. Bu durum Algaze'nin önerisi için de geçerlidir.

Uruk etkileşimine dair Dicle Havzası'ndaki yeni veriler yaklaşık 20 yıllık bir araştırma geçmişine sahiptir (fig. 3). Türkiye toprakları içerisinde kalan Kuzey Yukarı Dicle Havzası'nda Ilısu Barajı ve HES Projesi kapsamında gerçekleştirilen arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları projelerinden birisi olan Başur Höyük'te tespit edilen Geç Uruk etkisi ve Irak sınırları içerisinde kalan Güney Yukarı Dicle Havzası'nda yer alan Logardan, Girdi Qala ve Kani Shaie yerleşimlerdeki arkeolojik kazılar ile Erbil Ovası'nda yürütülen arkeolojik yüzey araştırmalarından elde edilen sonuçlar Uruk etkileşimine dair literatüre önemli katkılar sağlamıştır⁵⁹.

Figür 3: Geç Kalkolitik Dönem Güney Yukarı Dicle Havzası'ndaki Önemli Yerleşimler (Aydoğan 2025, Harita 3).

58 Boese 1995; Frangipane 1997; Stein 1999; Helwing 2002; Ur et al. 2007; Rothman – Badler 2011; Rothman 2013; Vallet 2020; Baldi 2022.

59 Tome et al. 2016; Vallet 2020; Renette et al. 2021; Baldi 2022; Aydoğan 2022; Aydoğan 2025; Aydoğan et al. 2022.

Logardan ve Girdi Qala yerleşimlerinden elde edilen veriler Uruk etkileşiminin düşünülenden yaklaşık olarak 200 yıl daha önce Dicle Havzasında gerçekleştiğini göstermiştir. Uruk kültürünün Güney Mezopotamya dışında ilk defa görüldüğü Geç Kalkolitik 2 evresinin sonlarından başlayıp, Geç Kalkolitik 4 evresinin içlerine kadar tarihlenen bu tabakalar, anıtsal mimarisi, seramik üretim alanları, hem yerel hem de güneyli toplulukların yaşadığına dair verileriyle birlikte güneyli ve yerel toplulukların etkileşimlerine dair önemli veriler sunmaya adaydır. Yaklaşık olarak 500 yıllık bir zamana yayılan bu tabakalarda gözlemlenen seramik geleneğindeki değişimlerin Güney Mezopotamya'da görülen değişimlerle eş zamanlı ve paralel olması önemlidir⁶⁰. Seramik geleneğindeki bu değişimler güney ile kurulan ilişkilerin sürekliliğine ve gücüne işaret etmektedir. Konum itibarı ile Dicle'ye bağlı bir su sistemi olan Tavuk Çayı üzerinde ve Zagros Sıradağlarına yakındır. Bu coğrafi konum Güney Yukarı Dicle Havzasında, Geç Kalkolitik Dönem boyunca kendini tekrar eden bir seçimin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Geç Kalkolitik 4-5 evrelerine tarihlenen Kani Shaie yerleşimi de benzer bir konumdadır. Kani Shaie yerleşiminde bulunan mühür baskılı numerik tablet üzerinde yer alan nehir taşımacılığını betimleyen sahne dikkate değerdir⁶¹. Bu betimleme, Uruk etkileşiminin görüldüğü yerleşimlerin su sistemlerinden lojistik olarak da faydalandıklarını göstermektedir. Erbil Bölgesi sınırlarında gerçekleştirilen Erbil Ovası Arkeolojik Yüzeysel Araştırması (EPAS) kapsamında tespit edilen seramik repertuarında Geç Kalkolitik 1-2 evrelerine ait seramik kültürü Kuzey Mezopotamya ile benzerlikler gösterirken, Geç Kalkolitik 3-5 evrelerine ait Güney Mezopotamya kökenli Uruk seramikleri baskın hale gelmiştir. Ayrıca Uruk etkili veya Uruk seramiklerinin bulunduğu yerleşimlerin kilometre başına düşen oranının Güney Yukarı Dicle Havzasında yer alan tüm araştırma alanlarından daha fazla olduğu görülmüştür. Gerek seramik geleneğinde Uruk geleneğinin baskın olması gerekse yerleşimlerin fazlalığından dolayı araştırmacılar, Erbil Ovasının Uruk çekirdek bölgesinin kuzey sınırını oluşturduğu tezini önermektedir⁶².

Algaze, yukarıda kısaca değinilen arkeolojik verilere dayanarak üç noktayı ön plana çıkarmıştır. Bunlar, Logardan, Girdi Qala, Tell Sheikh Hassan ve Hacinebi yerleşimlerinin de kanıtlandığı gibi etkileşimin Dicle Havzasında Geç Kalkolitik 2/Erken Uruk sonu, Fırat Havzasında ise Geç Kalkolitik 4/Orta Uruk evresinde başlamasıyla kronolojik kapsamın genişlemesi, Tell Brak ve Tell Hamoukar gibi kazılardan elde edilen verilerle MÖ 4. binyıl ilk yarısında sadece güneyde değil, kuzeyde de kentsel ölçekte yerleşimlerin varlığının kanıtlanması ve MÖ 4. binyılın ikinci yarısında Güney Mezopotamya yerleşimlerinin nüfus yoğunluğu, sosyal karmaşıklık gibi konularda çevre bölgelerdeki yerleşimlere kıyasla daha büyük bir atılım yaşamasıdır⁶³. Öne çıkardığı bu noktalar doğrultusunda kuramında da kısmen değişiklikler yapan Algaze, son dönem çalışmalarında Güney Mezopotamya'daki değişimlere daha fazla ağırlık vermiş, çevre bölgelerdeki etkileşimin boyutu ve aktörlerinde kısmi değişikliklere giderek modelindeki ekonomik bakış açısını yeni kavramlarla desteklemiştir⁶⁴.

MÖ 4. binyılın ilk yarısında Mezopotamya'nın genelinde kentsel ölçekte yerleşimlerin varlığını kabul eden Algaze, MÖ 4. binyılın ikinci yarısında Güney Mezopotamya'nın, çevre bölgelere kıyasla, sosyo-ekonomik karmaşıklık ölçeğinde gözlemlenen keskin artışın nedenlerini sorgulamıştır⁶⁵. Algaze'nin son dönem çalışmalarında bu konuya önem vermesi bir rastlantı değildir. "Uruk Dünya Sistemi" modelinin önemli dayanaklarından birisi de gelişmiş merkez ve gelişmemiş/az gelişmiş çevre arasındaki ilişkidir. Ekonomik temelini bağımlılık ekolünden alan bu etkileşim ağları, doğası gereği asimetrik değişim ilişkilerini bünyesinde barındırmaktadır. Modelini asimetrik değişim ilişkileri üzerine kurgulaması, tutarlı bir hipotez oluşturma açısından, Algaze'ye önemli alanlar açmıştır. Algaze, 1990 ve 2000'li yıllarda ortaya çıkan yeni verilerle birlikte gelişmişlik ölçeği üzerine kurduğu bu önemli dayanaktan kısmen vazgeçmek zorunda kalmıştır. MÖ 4. binyılın ilk yarısında Güney ve Kuzey Mezopotamya'da kentsel niteliğe sahip yerleşimler olduğunu kabul ederken, tartışmanın düzlemini MÖ 4. binyılın ikinci yarısına

60 Vallet 2020; Baldi 2022.

61 Tome et al. 2016, 430, fig. 5.

62 Ur et al. 2021, 217-218.

63 Algaze 2001b, 46-47, 64-68; Algaze 2013, 69.

64 Algaze 2001a; 2001b; Algaze 2008; Algaze 2013; Algaze 2023.

65 Algaze 2001b, 64-65; Algaze 2013, 69.

kaydırıp, güneyin daha gelişmiş olduğunu belirterek hiyerarşik ilişki düşüncesinden vazgeçmemiştir⁶⁶. Algaze bu düşüncelerini temellendirirken, Güney Mezopotamya'da gerçekleştirilmiş arkeolojik yüzey araştırmalarından da faydalanmıştır⁶⁷.

Adams'ın Güney Mezopotamya'da bulunan Nippur ve Uruk hinterlandlarında gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları, Geç Uruk döneminde Nippur Bölgesinde küçük boyutlu köylerin sayısında düşüş olduğunu, Uruk bölgesinde ise bu tipteki yerleşim sayılarının arttığını göstermektedir. Adams bu durumu, Güney Mezopotamya'nın kuzeyinden güneye doğru gerçekleşmiş olabilecek bir göç hareketi ile açıklamaktadır⁶⁸. Uruk'un güneyinde kalan Eridu ve Ur kentlerinin bulunduğu alanlarda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları, Erken Uruk evresi için önemli bir kent olan Eridu'nun Geç Uruk evresinde terk edildiğini göstermektedir⁶⁹. Wright ve Johnson'un Susa Ovası'nda gerçekleştirdiği yüzey araştırmaları da Geç Uruk evresinde yerleşik nüfusta bir düşüş olduğunu belirtmektedir⁷⁰. Kouchoukos ve Wilkinson'ın Kuzey Cezire, Güney Mezopotamya ve Susa Ovası'nda gerçekleştirilmiş yüzey araştırmalarını tekrar ele alıp karşılaştırmalı değerlendirdiği çalışması da benzer sonuçlar vermektedir⁷¹. Uruk ve çevresinde yerleşik nüfus dönem boyunca istikrarlı bir şekilde gelişirken, yaklaşık olarak MÖ 3300'lerde keskin bir şekilde artmıştır. Kuzey Cezire ve Susa bölgelerinde MÖ 3700 civarı, Nippur bölgesinde ise MÖ 3500 civarı zirve yapan nüfus yoğunluğu, belirtilen tarihlerden itibaren düşüş eğilimine geçmiştir⁷². Algaze nüfus yoğunluklarındaki bu değişimleri Uruk ve hinterlandına doğru gerçekleşmiş olduğunu önerdiği göç hareketleriyle açıklamaktadır⁷³. Uruk kentlerinin başını çektiği bölge içi, bölgeler arası ticaretin ve bunun doğurduğu düzenli bir şekilde artan iş gücü ihtiyacı gibi yan sonuçların bu göç hareketlerini dönem boyunca teşvik etmiştir⁷⁴.

Çevre bölgelerdeki Uruk varlığının iki aşamalı bir yayılımın sonucu olduğunu belirten Algaze, ilk aşamaya yine Susa Ovası'nın kolonizasyonunu koymaktadır⁷⁵. İkinci aşama olan Kuzey Mezopotamya ve dağlık alanlardaki Uruk varlığını, erken çalışmalarında önerdiğinin aksine, Susa Ovası'nın kolonizasyonun başlamasından hemen sonraya tarihlenmektedir. Ayrıca, erken çalışmalarının aksine, Kuzey Mezopotamya'daki yerel topluluklar "kentleşme ve toplumsal karmaşıklık geleneklerini geliştirme sürecinde olan topluluklar" olarak ele alınmıştır⁷⁶. Algaze'nin değişiklik yaptığı bir diğer önemli konu ise etkileşimin doğasına dair olmuştur. Geç Kalkolitik 5/Geç Uruk evresi öncesi ve Geç Kalkolitik 5/Geç Uruk evresindeki etkileşimin farklı karakterlere sahip olduğunu savunan Algaze, ilk aşamadaki Uruk varlığını, Stein'in önerdiği gibi, kolonizmin olmadığı kolonilere bağlamaktadır⁷⁷. Ona göre bu evredeki etkileşimde devlet dışı aktörler önemli bir rol oynamış ve bu aktörlerin var olan ticaret ağlarına eklenmesiyle bir sistem kurulmuştur. Geç Kalkolitik 5/Geç Uruk evresindeki yayılımın ise devlet destekli daha sistematik bir doğası olduğuna değinen Algaze, Habuba Kabira-Güney, Tell Qannas, Jebel Aruda gibi hızlı bir şekilde inşa edilmiş, büyük boyutlu, iyi planlanmış kentleri ve Habur Bölgesi'nde yer alan Tell Brak, Tell Hamoukar gibi yerleşimlerin ele geçirilmesi için gerekli olan, devlet ölçeğinde bir organizasyonun sağlayabileceği caydırıcı bir askeri güç ile lojistik desteği kanıt olarak sunmaktadır⁷⁸. İlk dönem çalışmalarında çevre bölgelerdeki Uruk etkisi görülen yerleşimleri koloni, istasyon ve uç karakol olarak adlandıran Algaze,

66 Algaze 2008, 117-122.

67 Algaze 2013, 71.

68 Adams 1981, 70-72, fig. 15-16.

69 Wright 1981, 325-326, fig. 18.

70 Wright – Johnson 1975, 276, tab. III.

71 Kouchoukos – Wilkinson 2007.

72 Kouchoukos – Wilkinson 2007, 16-18, fig. 10.

73 Algaze 2008, 102-109; Algaze 2013, 74-75. Kuzey Cezire ve Güneybatı İranda'nın nüfus yoğunluklarındaki azalmanın bir nedeni olarak merkeze doğru göçü önerir. Buna ek olarak Kouchoukos (1998, 252-255) ve ayrıca Kouchoukos ile Wilkinson'ın (2007, 18) dikkat çektiği, Uruk Dönemi ticari ürünleri arasında önemli bir yeri olan yün kumaşa olan talebin, çevre bölgelerde göçebe hayvancılığı teşvik etmesi sonucu nüfus yoğunluğunun azaldığına dair görüşlerini de gerçekçi bulmaktadır.

74 Algaze 2001b, 49; Algaze 2008, 91-92.

75 Algaze 2013, 82.

76 Algaze 2013, 83.

77 Stein 2005a; Algaze 2008, 71-72; Algaze 2013, 85.

78 Algaze 2008, 73; Algaze 2013, 85.

yakın dönem çalışmalarında küçük ticaret diasporaları, ele geçirilen yerleşimler ve koloni olarak kurulan kentler adlandırmasını tercih etmiştir⁷⁹. En erken örnekler olan küçük ticaret diasporaları, güneyin ihtiyaç duyduğu hammaddelere sahip veya hammaddelere giden güzergahlar üzerinde yer alan yerel toplulukların baskın olduğu alanlarda veya büyük bir Geç Kalkolitik merkeze çok yakın konumda kurulmuştur. Bu yerleşimler Geç Kalkolitik 5/Geç Uruk evresine tarihlenmektedir. Algaze, ilk dönem çalışmalarında yerel toplulukların hakim olduğu, önemli ticari rotaları üzerinde bulunan Kargamış ve Ninive yerleşimlerini bu başlık altında değerlendirirken, son dönem çalışmalarında Tell Brak ve Tell Hamoukar yerleşimlerini örnek olarak göstermiştir. Koloni olarak kurulan yerleşimler ise Geç Kalkolitik 4/Orta Uruk evresine tarihlenen Tell Sheikh Hassan ve Geç Kalkolitik 5/Geç Uruk evresine tarihlenen Habuba Kabira-Güney, Tell Qannas ve Jebel Aruda'dan oluşmaktadır⁸⁰.

Algaze, Mezopotamya'daki erken kent ekonomilerinin büyümesinin üç aşamada gerçekleştiğini belirtmektedir. İlk aşama Ubaid sonu-Erken Uruk evrelerine tarihlenmektedir. Bu aşamada dar bir ürün yelpazesinde uzmanlaşmış bölgeler bulunmaktadır. Kuzey Mezopotamya keten bazlı tekstil, Güney Mezopotamya yün bazlı tekstil ve Basra Körfezi'ne yakın olan yerleşimler kurutulmuş balık, kümes hayvanları, sazlık gibi ürünleri işlemeyip ticaretini yapmaktadır. İkinci aşama, MÖ 4. binyılın ortalarına tarihlenmektedir. Bu aşamada ürün yelpazesi ve kaynak ihtiyacı bakımından birbiriyle rekabet etmeye başlayan yerleşimler ortaya çıkmaktadır. MÖ 4. binyılın ikinci yarısını kapsayan üçüncü aşama ise bölge içi rekabetin iyice artması sonucu ürün çeşitliliğini artırma adına farklı hammadde arayışına giren ve yeni pazarlar arayan yerleşimler ile karakterize edilmektedir⁸¹. Algaze üçüncü aşamayı tanımlayan iki etkenden bahsetmektedir. Bunlar, dış pazarda da karşılık bulabilecek yünlü kumaş, hayvansal, tarımsal ve kurutulmuş balık gibi çeşitli ürünler ile çevreye doğru gerçekleştirilecek karayolu ticaretinde önemli bir kolaylık sağlayacak eşeğin evcilleştirilmesidir⁸².

Algaze, Heilbroner ve Mokyr tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda vurgulanan teknolojik gelişmelerin sosyal sonuçları ve ekolojik bağlamın teknolojik değişimlere olan etkilerine ait görüşleri üzerinden, Güney Mezopotamya'nın MÖ 4. binyılın ikinci yarısında neden farklılaştığını açıklamıştır⁸³. Yüzyıllarca süren asimetrik değişim ilişkilerinin doğrudan veya dolaylı olarak şekillendirdiği merkezin toplumsal yapısı, çevreye oranla, sadece hacim olarak büyük değil, aynı zamanda kalabalık, çok kültürlü demografik bir yapıyı yönetecek entelektüel birikime ve çevre bölgelerdeki topluluklarla da ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda sürdürebilecek kapasiteye sahiptir. Buna olanak sağlayan toplumsal örgütlenme teknolojileri, Güney Mezopotamya'nın zengin alüvyonlarının sağladığı çevresel olanaklara dayanan, ihracata dayalı ekonominin çarpan etkisidir⁸⁴. Algaze ekonominin bu çarpan etkisini temellendirmek için Goldstone'un Smithci Büyüme (*Smithian Growth*) yaklaşımını kullanmaktadır⁸⁵. Smithci Büyüme, uzun mesafeli ticaret, kentleşme ya da nüfus yoğunluğuyla birlikte gelen uzmanlaşma yoluyla yüksek üretkenliğe dayalı bir büyüme ve kişi başına düşen gelirin arttığı bir ekonomik büyümedir. Bu büyümeye teknolojik gelişmeler yeterli düzeyde eşlik edemediği zaman, uzmanlaşma, ticaret veya nüfus yoğunluğu belirli bir seviyeye ulaştığında büyüme durmaktadır. Kısa süreli bu kazanımlar yerini uzun bir ekonomik durağanlığa veya çöküşe bırakmaktadır⁸⁶. Algaze'ye göre, MÖ 4. binyılın ilk yarısında Smithci Büyüme Mezopotamya genelinde görülürken, Kuzey Mezopotamya'da bu süreç kısa sürmüş ve yerini yaklaşık bin yıllık bir duraklama evresine bırakmıştır. Güney Mezopotamya'da ise bu büyüme, MÖ 4. binyılın sonuna kadar devam etmiş ve kısa süreli bir durağan evreden sonra MÖ 3. binyılın ilk çeyreğinde büyümeye tekrar başlamıştır⁸⁷.

79 Algaze 2013, 83.

80 Algaze 2008, 69-70; Algaze 2013, 83-84.

81 Algaze 2008, 64-65.

82 Algaze 2008, 65-68.

83 Heilbroner 1967; Mokyr 1990; Algaze 2001a, 199-200; Algaze 2008, 127.

84 Algaze 2001a, 215; Algaze 2008, 123-142; Algaze 2023, 66.

85 Goldstone 2002; Algaze 2013, 86; Algaze 2023, 64-65.

86 Goldstone 2002, 324-325.

87 Algaze 2013, 88.

Algaze, Güney Mezopotamya'daki uzmanlaşma, istihdam ve nüfus artışını farklı şekillerde destekleyen dört etkiden bahsetmektedir⁸⁸. Birinci etki, ham veya yarı işlenmiş kereste, metal ve taş gibi metallerin ekonomik çıktıya dönüştürülmesi için gerekli olan iş gücü ihtiyacıdır. İkinci etki olarak üretim sürecinde farklı alanlarda çok sayıda istihdam, yoğun emek ve uzmanlaşma gerektiren yün üretiminin ithal bir ürün olan yünle desteklenmesi gelmektedir. Bu durum yoğunlaşan ticaretle beraber çeşitlenen hem ithal edilen hem de ihraç edilen hammaddelerin işlenme ihtiyacına dayalı ekonomik büyümenin yanı sıra ithal ikamenin bazı durumlarda daha kârlı hale gelmesiyle büyümeyi ve farklı uzmanlaşmaya dayalı yinelemeli kalkınma döngülerinin yenilenmesini getirmektedir. Sonuç olarak vasıflı ya da vasıfsız kölelerin/tutsakların iş gücüne katılması yoluyla üretimde maliyeti düşürme ve uzmanlıkları çeşitlendirme fırsatı doğmaktadır. Bu etkilere bağlı olarak ortaya çıkan Smithci büyüme, doğası gereği, sürdürülebilir değildir. Bunun en önemli nedeni büyümenin sürekli olarak ithal kaynak akışına bağlı olmasıdır⁸⁹. Uruk sisteminin çöküşünü de bu bakış açısıyla açıklayan Algaze, sonun başlangıcı olarak, Geç Uruk Evresi'nin sonlarına doğru çevre bölgelerdeki Uruk uç karakolların devre dışı kalmasına işaret etmektedir. Çöküşün gerçekleşmesini MÖ 4. binyılın sonuna tarihlenen Algaze, Uruk yerleşiminin Geç Uruk ve Cemdet Nasr'a tarihlenen tabakalarındaki alan kullanımını ve mimari anlayıştaki farklılıklara dikkat çekmektedir⁹⁰.

Algaze son dönem çalışmalarında "Uruk Dünya Sistemi" önerisinin ana hatlarını savunmaya devam etmiş ve argümanını güçlendirmek için ilk dönem çalışmalarında detaylandırmadığı konulara yoğunlaşmıştır. Önerdiği modele yapılan ve arkeolojik verilere dayanan eleştirilerin önemli bir kısmını kabul edip modeline uyarlayan Algaze, çevredeki Uruk varlığını asimetric etkileşime bağlayan, güneyin baskın olduğu ilişki modelinden vazgeçmemiştir. Bu yüzden erken çalışmalarına gelen eleştirilerin bir kısmı hala güncelliğini korurken, son dönem çalışmalarında ele aldığı yeni konular ve yaklaşımlara gelen eleştirilere yer vermiştir. Örneğin Frangipane, Algaze'nin Kuzey Mezopotamya'yı tek bir yapı olarak ele almasını eleştirmekte, Arslantepe gibi yerleşimler düşünüldüğünde Kuzey Mezopotamya'nın Geç Kalkolitik 4-5 evrelerinde herhangi bir düşüş yaşanmadığını belirtmekte, Arslantepe VIa örneğinde olduğu gibi yönetsel karmaşıklık düzeyinin Güney Mezopotamya örnekleri ile neredeyse aynı seviyede olduğunu söylemektedir⁹¹. Algaze bu eleştiriye kısmen kabul etmiş ve 2023 yılında yayınladığı çalışmasında Kuzey Mezopotamya'nın Geç Kalkolitik 1-3 evrelerinde önemli derecede sosyal karmaşıklık sergileyen küçük ve büyük boyutlu merkezlerin varlığına değinmiştir. Buna ek olarak kentsel olarak ele alınabilecek yerleşimlerin Yakın Doğu ölçeğinde Kuzey Mezopotamya'da daha erken ortaya çıktığına değinmektedir⁹². Algaze'nin güneyin çevre bölgelere oranla daha büyük ölçüde kentleşmeye sahne olmasının arkasındaki itici faktör olarak uzun mesafeli ticareti ön plana çıkarması da ayrı bir eleştiri konusu olmuştur. Frangipane, alüvyal alanlardaki tarımsal potansiyelin, büyük boyutlu, kentsel nitelikteki yerleşimlerin ortaya çıkması için uzun mesafeli ticarete oranla daha önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Mezopotamya'nın genelindeki sosyo-ekonomik yapı, emek ile birincil ekonomik ürünlerin merkezileşmesi ve yönetilmesi üzerinden kurgulanmıştır. Bu doğrultuda rekabet ticaret yolları üzerinde hakimiyet kurmaktan çok, emek ve gıda tedariki üzerinde hakimiyet kurmaya yönelik olmalıdır⁹³. Bir diğer eleştiri ise Güney Mezopotamya'nın ekonomik gelişmişliğinin nedenleri için kullandığı büyük ölçekli tekstil üretimi veya uzun mesafeli ticarete bireysel girişimlerin varlığını Er Hanedanlar III dönemiyle kurduğu analogije dayandırmasıdır⁹⁴.

Değerlendirme ve Sonuç

Algaze'nin "Uruk Dünya Sistemi" başlıklı çalışması, modele getirilen eleştiriler ve Algaze'nin modelini dayandırdığı arkeolojik literatüre de yer verilerek detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma

88 Algaze 2013, 87.

89 Algaze 2013, 87-88.

90 Algaze 2013, 88.

91 Frangipane 2011, 300.

92 Algaze 2023, 46.

93 Frangipane 2011, 301.

94 McMahan 2010, 134.

kapsamında Algazé'nin ilk ve son dönem çalışmalarına bir bütün olarak değinilmesinde iki neden vardır. Birincisi yukarıda detaylı olarak verilen, Algazé'nin modeline yapılan ve arkeolojik verilere dayanan eleştiriler üzerine, Algazé'nin bu eleştirileri son dönem çalışmalarında arkeolojik kanıtları dikkate alarak modelinde güncellemelere gitmesidir. İkinci neden ise Algazé'nin 40 yıla yayılan çalışmalarında konuya yaklaşımı ve beslendiği kuramlar açısından bir tutarlılık göstermesidir. Her ne kadar son dönem çalışmalarında Dünya-Sistem analizlerine fazla yer vermese de, bu analizlerin yükseldiği merkez-çevre ilişkisi, ticaret gibi ekonomik temellere dayanan gelişim modeli, merkez-çevre arasındaki asimetrik güç anlayışı hem erken hem de geç dönem çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu yüzden makale kapsamında, Algazé'nin tüm çalışmaları "Uruk Dünya Sistemi" başlıklı çalışması çatısı altında ele alınmıştır. Son olarak modelin değerlendirilmesi, Algazé'nin yeni arkeolojik verileri modeline uyarlamasında kullandığı yol ve kuramsal çatısını koruma amacıyla, gösterdiği tutum çerçevesinde yapılmıştır.

Algazé'nin ilk dönem çalışmalarının ortaya çıktığı dönemin arkeolojik literatüründe Uruk etkileşiminin Geç Kalkolitik 5/ Geç Uruk evresinde olduğu ve kısa sürdüğü bilinmektedir. Ayrıca bu evre günümüzde de Uruk etkili materyalin Kuzey Mezopotamya ve İranda en yoğun görüldüğü ve Habuba Kabira ve Jebel Aruda gibi önemli koloni yerleşimleriyle temsil edildiği bir evre olarak ele alınmaktadır. Hacinebi, Tell Sheikh Hassan ve Tell Brak'ta doksanlı yıllarda tespit edilen Geç Kalkolitik 4 evresine tarihlenen Uruk etkili materyal kültür ile, yakın dönemde Logardan ve Girdi Qala yerleşimlerinde ortaya çıkartılan Geç Kalkolitik 2 evresine tarihlenen Uruk etkili materyal kültürün tespiti sonucunda, Algaze Uruk etkileşimini iki aşamalı olarak değerlendirmektedir. Birinci aşamada Stein'in ticaret diaspora modeline yakın duran Algaze, merkez ve çevre arasında daha ılımlı bir etkileşime işaret etmektedir. İkinci aşamada ise Algazé'nin güç kullanmaya ve zorlamaya dayalı asimetrik ilişkiye sahip merkez-çevre anlayışı neredeyse aynı kalarak son dönem çalışmalarında da varlığına devam etmektedir. Benzer durum Algazé'nin gelişmiş merkez ve az gelişmiş çevre anlayışı için de kısmen geçerlidir. İlk dönem çalışmalarında çevre bölgeler az gelişmiş olarak ele alınmış ve kentleşme ile karmaşık sosyal organizasyonların temas sonrası ikincil gelişme olarak gerçekleştiğine değinilmiştir. Her ne kadar son dönem çalışmalarında Kuzey Mezopotamya'nın Geç Kalkolitik 1-3 evrelerinde kentleşme ve karmaşık sosyal organizasyonlara sahip olma gibi başlıklarda ön planda olduğunu kabul etse de Geç Kalkolitik 4-5/Orta-Geç Uruk evrelerinde Güney Mezopotamya'da, çevre bölgelere kıyasla, sosyo-ekonomik karmaşıklık ölçeğinde gözlemlenen keskin bir artışa vurgu yapmaktadır. Eş zamanlı olarak çevre bölgelerde ise bir durağanlık yaşandığını belirtmektedir. Özetle etkileşimin en yoğun görüldüğü ve ilk dönem çalışmalarının kronolojik kapsamını oluşturan Geç Kalkolitik 5/ Geç Uruk evresi için gelişmiş merkez ve az gelişmiş çevre anlayışını son dönem çalışmalarında da korumaktadır. Algazé'nin tüm çalışmalarında Dünya-Sistem analizinin etkileri hissedilmektedir. Özellikle son dönem çalışmalarında yer verdiği Smithci Büyüme, Mezopotamya genelinde sosyo-ekonomik gelişmeleri açıklarken kullandığı önemli bir kavramdır. Her ne kadar Algaze bu kavrama ilk dönem çalışmalarında yer vermese de Wallerstein, Marksist iktisatçılar tarafından Neo-Smithci olmakla eleştirilmiştir⁹⁵. Wallerstein'a getirilen temel eleştiri kapitalizmin gelişiminde uzun mesafeli ticaret ve bunun getirdiği ekonomik avantajlara sınıf mücadelesine oranla daha fazla yer vermesidir.

Algazé'nin Wallerstein'ın Dünya-Sistem yaklaşımını ele alış biçimi, temel kavramların yerinde kullanımı ve farklı boyutlarıyla kendi çalışmasında yer vermesinde izlediği yol oldukça tutarlıdır. Wallerstein'ın yaklaşımıyla ayrıştığı noktalarda da Dünya-Sistem analizleri çatısı altında dönen tartışmalar ekseninde kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında teknik olarak başarılı bir uyarlama olduğu söylenebilir. Fakat bu kavramların arkeolojik verilerle desteklenmesi aşamasında tartışmalı noktalar hala oldukça fazladır. İlk olarak materyal kültüre dayanarak model içerisinde yerleşimlere atfedilen roller gelmektedir. Güncel verilerle birlikte güneyli ve yerel topluluklar arasındaki etkileşimin yaklaşık olarak 700 yıllık bir sürece sahip olduğu bilinmektedir. Bu geniş zaman aralığı yerel ve güneyli topluluklar arasındaki etkileşim sürecinde fikirlerin, yönetimin, üretim teknolojilerinin ve beğenilerin birbirine geçtiği melez bir kültürün ortaya çıkması için yeterli bir süre sağlamaktadır. Helwing'in Hasek Höyük Geç Kalkolitik 5 seramikleri üzerinde gerçekleştirdiği detaylı çalışmalar bunun güzel bir örneğidir. Helwing, melezleşme

95 Brenner 1977.

(*hybridization*) olarak adlandırdığı bu süreci tanımlarken yerel ve güneyli seramik üretim süreçlerindeki teknolojinin iç içe geçtiği, girift bir seramik kültürünün altını çizmektedir⁹⁶. Bu yüzden yerel bir yerleşimin yönetiminin güneyli topluluklar tarafından devralınması veya o yerleşimde güneyli toplulukların yaşaması gibi çıkarımlar için daha dikkatli olunması gerekir.

İkinci olarak bazı arkeolojik verilerin yorumlanmasında Algaze diğer güçlü ihtimalleri göz ardı etmektedir. Örneğin Algaze, Geç Kalkolitik 5 evresinde Tell Brak ve Tell Hamoukar gibi yerel Geç Kalkolitik topluluklara ait bazı önemli yerleşimlerin zorla ele geçirildiğini söylemektedir⁹⁷. Fakat Tell Brak'ın ilgili tabakaları, höyüğün büyüklüğü göz önüne alındığında, kısıtlı alanlarda ortaya çıkartılmıştır. Tell Hamoukar'ın yangın tabakaları yaklaşık olarak MÖ 3500'e tarihlendirilmektedir ve çok sayıda sapan tanesi bu tabakalarda bulunmuştur⁹⁸. Yerleşimin üst seviyeleri erozyon nedeniyle yoğun bir şekilde tahrip olduğu için, yıkım sonrası ne olduğuna veya bu yıkıma kimlerin sebep olduğuna dair veriler sağlıklı değildir. Yıkılan binaların içlerine geç dönemlerde açılan çöp çukurlarında sadece Uruk çanak çömleğinin bulunması ve Tell Hamoukar'ın önemli ticaret yolları üzerinde yer alan, obsidyen, metal vb. çeşitli ürünlerin üretildiği bir yerleşim olmasından yola çıkan Reichel, tahribattan güneyliler veya Dicle Nehri üzerinde yer alan bir Uruk kolonisinin sorumlu olabileceğini önermektedir⁹⁹. Ur ise, bölgede bulunan orta ve büyük boyutlu Tell Brak, Tell Leilan ve Tell al-Hawa gibi yerleşimlere dikkat çekerek, bölgesel bir çekişmenin böyle bir sonuca neden olabileceğini ileri sürmektedir¹⁰⁰.

Üçüncü olarak, Algaze'nin önerisinde kritik öneme sahip bazı açıklamaların arkeolojik verilerin yetersizliğinden dolayı daha çok varsayımsal veya analogik çıkarımlara dayanmasıdır. Bu durum özellikle Güney Mezopotamya'nın MÖ 4. binyılın ikinci yarısında sosyo-ekonomik açıdan gösterdiği hızlı büyümeyi açıklarken kullandığı Smithci Büyüme ve yinelemeli kalkınma döngülerini temellendirdiği tekstil üretimine dair kanıtlarında kendini göstermektedir. Algaze III. Ur Dönemi tekstil üretiminin boyutu ve özelliklerinden yola çıkarak MÖ 4. binyılın ikinci yarısına bir projeksiyon çizmektedir¹⁰¹.

Sonuç olarak, bu tartışmalı noktalar Algaze'nin önerisinin oldukça varsayımsal ve kırılğan bir model olarak algılanmasına neden olmaktadır. Fakat ileride gerçekleştirilecek arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmalarıyla birlikte ilgili dönemle alakalı arkeolojik verilerin artması hem Algaze'nin önerisine yönelik düşüncelerin değişmesi hem de farklı bir Dünya-Sistem analizi uyarlaması için ciddi bir potansiyele sahiptir.

96 Helwing 1999.

97 Algaze 2008, 69-70.

98 Reichel 2009, 20, fig. 6, 8.

99 Reichel 2009, 27-29.

100 Ur 2010, 398.

101 Algaze 2008, 77-92.

KAYNAKÇA

- Adams 1981 R. McC. Adams, *Heartland of Cities: Surveys of Ancient Settlement and Land Use on The Central Floodplain of The Euphrates* Chicago, 1981.
- Adams – Nissen 1972 R. McC. Adams, H. J. Nissen, *The Uruk Countryside: The Natural Setting of Urban Societies*, Chicago, 1972.
- Akkermans – Schwartz 2003 P. M. M. G. Akkermans, G. M. Schwartz, *The Archaeology of Syria. From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (cal. 16,000-300 BC)*, Cambridge, 2003.
- Algaze 1986a G. Algaze, *Mesopotamian Expansion and Its Consequences: Informal Empire in the Late Fourth Millennium B.C.*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, Chicago, 1986.
- Algaze 1986b G. Algaze, “Habuba on the Tigris: Archaic Nineveh Reconsidered”, *Journal of Near Eastern Studies* 45/2, 1986, 125-137.
- Algaze 1993 G. Algaze, *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*, Chicago, 1993.
- Algaze 2001a G. Algaze, “Initial Social Complexity in Southwestern Asia: The Mesopotamian Advantage”, *Current Anthropology* 42/2, 2001, 199-233.
- Algaze 2001b G. Algaze, “The Prehistory of Imperialism: The Case of Uruk Period Mesopotamia”, *Uruk Mesopotamia and its Neighbors: Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation*, ed. M. S. Rothman, 2001, 27-83.
- Algaze 2008 G. Algaze, *Ancient Mesopotamia at the Dawn of Civilization: the Evolution of an Urban Landscape*, Chicago, 2008.
- Algaze 2013 G. Algaze, “The End of Prehistory and the Uruk Period”, *The Sumerian World*, ed. H. Crawford, 2013, 68-94.
- Algaze 2023 G. Algaze, “The Transregional Origins Of Early Mesopotamian Civilization”, *The ‘City’ Across Time: emergence, developments, and social, economic political, cultural and health impact (Rome, 8-10 June 2022)*, ed. M. Frangipane, 2023, 43-76.
- Algaze et al. 1989 G. Algaze, B. Brenties, A. B. Knapp, P. L. Kohl, W. R. Kotter, C. Lamberg-Karlovsky, G. M. Schwartz, H. Weiss, R. J. Wenke, R. P. Wright, A. Zagarell, “The Uruk Expansion: Cross-cultural Exchange in Early Mesopotamian Civilization [with Comments and Reply]”, *Current Anthropology* 30/5, 1989, 571-608.
- Aydoğan 2022 İ. Aydoğan, “MÖ 4. Binyıl Sonunda Yukarı Dicle Bölgesi'nin Uruk Kültürü İle Etkileşimi”, *MÖ III. Binyılda Anadolu*, eds. M. Işıklı, E. Fidan, A. Türker, M. A. Yılmaz, 2022, 699-720.
- Aydoğan 2025 İ. Aydoğan, *Dicle Havzası'nda Uruk Kültürü: Başur Höyük Verileri Bağlamında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Açından Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2025.
- Aydoğan et al. 2022 İ. Aydoğan, M. Batihan, H. Sağlamtimur, “On the Edge of Mesopotamia: The Presence of Uruk and Uruk-Related Material Culture in the Upper Tigris Region”, *Late Chalcolithic Northern Mesopotamia in Context. Papers from a Workshop held at the 11th ICAANE in Munich, April 5th 2018 (Subartu XLVIII)*, eds. J. S. Baldi, M. Iamoni, L. Peyronel, P. Sconzo, 2022, 165-178.

- Baldi 2022 J. S. Baldi, "Bits of Uruk Before and Outside the Uruk Colonial Sphere: The Qara Dagh Area and Some Early Thoughts on a Reassessment of the Uruk Expansion", *Late Chalcolithic Northern Mesopotamia in Context. Papers from a Workshop held at the 11th ICAANE in Munich, April 5th 2018 (Subartu XLVIII)*, eds. J. S. Baldi, M. Iamoni, L. Peyronel, P. Sconzo, 2022, 123-150.
- Behm-Blancke 1987 M. Behm-Blancke, "Die Ausgrabungen auf dem Hassek Höyük im Jahre 1985", 8. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 1987, 139-144.
- Boese 1995 J. Boese, *Ausgrabungen in Tell Sheikh Hassan: 1. Vorläufige Berichte über die Grabungskampagnen 1984-1990 und 1992-1994 (Schriften zur Vorderasiatischen Archäologie, Bd. 5)*, Saarbrücken, 1995.
- Brenner 1977 R. Brenner, "The Origins of Capitalist Development: a Critique of Neo-Smithian Marxism", *New Left Review* 104, 1977, 25-93.
- Brustolon – Rova 2007 A. Brustolon, E. Rova, "The Late Chalcolithic Period in the Tell Leilan Region: A Report on the Ceramic Material of the 1995 Survey", *Kaskal* 4, 2007, 1-42.
- Curtin 1984 P. D. Curtin, *Cross-cultural Trade in World History*, Cambridge, 1984.
- Delougaz – Kantor 1996 P. Delougaz, H. J. Kantor, *Chogha Mish Volume I The First Five Season Excavations 1961-1971*, Chicago, 1996.
- Frangipane 1997 M. Frangipane, "A 4th-millennium temple/palace complex at Arslantepe-Malatya. north-south relations and the formation of early state societies in the northern regions of greater Mesopotamia", *Paléorient* 23-1, 1997, 45-73.
- Frangipane 2011 M. Frangipane, "Trade Versus Staple Economy: Some Remarks on the Background of Mesopotamian Urbanization [Review of Ancient Mesopotamia at the Dawn of Civilization: The Evolution of an Urban Landscape, by G. Algaze]", *Current Anthropology* 52/2, 2011, 300-301.
- Gallagher – Robinson 1953 J. Gallagher, R. Robinson "The Imperialism of Free Trade", *The Economic History Review*, vol. 6, no. 1, 1953, 1-15.
- Goldstone 2002 J. A. Goldstone, "Efflorescences and Economic Growth in World History: Rethinking the "Rise of the West" and the Industrial Revolution", *Journal of World History* 13/2, 2002, 323-389.
- Heilbroner 1967 R. L. Heilbroner, "Do Machines Make History?", *Technology and Culture* 8/3, 1967, 335-345.
- Helwing 1999 B. Helwing, "Cultural Interaction at Hassek Höyük, Turkey. New Evidence from Pottery Analysis", *Paleorient* 25/1, 1999, 91-99.
- Helwing 2002 B. Helwing, *Hassek Höyük II: die spätchalkolithische keramik*, Tübingen, 2002.
- Johnson 1973 G. A. Johnson, *Local Exchange and Early State Development in Southwestern Iran*, Michigan, 1973.
- Kouchoukos 1998 N. T. Kouchoukos, *Landscape and social change in late prehistoric Mesopotamia*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yale University, New Haven, 1998.
- Kouchoukos – Wilkinson 2007 N. Kouchoukos, T. Wilkinson, "Landscape Archaeology in Mesopotamia: Past, Present and Future", *Settlement and Society: Essays Dedicated to Robert McCormick Adams*, ed. E. C. Stone, 2007, 1-18.

- Le Brun 1971 A. Le Brun, "Recherches stratigraphiques a l'Acropole de Suse, 1969-1971", *Cahiers de la Délégation Archéologique Française en Iran* 1, 1971, 163-216.
- Le Brun 1978 A. Le Brun, "Le niveau 17B de l'Acropole de Suse", *Cahiers de la Délégation Archéologique Française en Iran* 9, 1978, 57-154.
- Mokyr 1990 J. Mokyr, *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*, Oxford, 1990.
- Matthews 2003 R. Matthews, *The Archaeology of Mesopotamia Theories and Approaches*, London, 2003.
- McMahon 2010 A. McMahon, "Ancient Mesopotamia at the Dawn of Civilization: the Evolution of an Urban Landscape, by Guillermo Algaze, 2008, *Cambridge Archaeological Journal* 20/1, 2010, 134-135.
- McMahon et al. 2007 A. McMahon, J. Oates, S. Al-Quntar, M. Charles, C. Colantoni, M. M. Hald, P. Karsgaard, L. Khalidi, A. Soltysiak, A. Stone, J. Weber, "Excavations at Tell Brak 2006-2007", *Journal Iraq* 69, 2007, 145-171.
- Nissen 2002 H. J. Nissen, "Uruk Key Site of the Period and Key site of the Problem" *Arte facts of Complexity: Tracking the Uruk in the Near East*, ed. J. N. Postgate, 2002, 1-16.
- Oates 1993 J. Oates, "Trade and Power in the Fifth and Fourth Millennia BC: New Evidence from Northern Mesopotamia", *World Archaeology* 24/3, 403-422.
- Pollock 1994 S. Pollock, "Emergence of Civilization Review of The Uruk World System. The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization by G.Algaze", *Science* 264/5164, 1994, 1481-1482.
- Potts 2004 D. T. Potts, "The Uruk Explosion:More Heat than Light", *The Review of Archaeology* 25/2, 2004, 19-28.
- Reichel 2009 C. Reichel, "Beyond the Garden of Eden: Competition and Early Warfare in Northern Syria (4500-3000 B.C.)", *Tagungen des Landesmuseums Für Vorgeschichte Halle* 2, 2009, 17-30.
- Renette et al. 2021 S. Renette, K. Abu Jayyab, E. Gibbon, M. P. Lewis, Z. A. Qadir, R. Cabral, A. G. Tomé, "Late Chalcolithic ceramic development in southern Iraqi Kurdistan: The stratigraphic sounding at Kani Shaie", *Iraq* 83, 2021, 119-166.
- Robinson et al. 1961 R. Robinson, J. Gallagher ve D. Alice, *Africa and the Victorians: the Officia Mind of Imperialism*, London, 1961.
- Robinson 1976 R. Robinson, "Non-European Foundations of European Imperialism: Sketch for a Theory of Collaboration", *Imperialism: The Gallagher and Robinson Controversy*, ed. W. R. Louis, 1976, 128-152.
- Rothman 1993 M. S. Rothman, "Another Look at the 'Uruk Expansion' from the Tigris Piedmont" *Between the Rivers and Over the Mountains: Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata*, eds. M. Frangipane, M. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, M. Mellink, 1993, 163-176.
- Rothman 2001 M. S. Rothman, "The Local and the Regional: An Introduction", *Uruk Mesopotamia & Its Neighbors: Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation*, ed. M. S. Rothman, 2001, 27-83.

- Rothman 2002a M. S. Rothman, "Tepe Gawra: Chronology and Socio-Economic Change in the Foothills of Northern Iraq in the Era of State Formation", *Artefacts of Complexity: Tracking the Uruk in the Near East*, ed. J. N. Postgate, 2002, 49-77.
- Rothman 2002b M. S. Rothman, *Tepe Gawra: The Evolution of a Small Prehistoric Center in Northern Iraq*, Philadelphia, 2002.
- Rothman 2013 M. S. Rothman, "Interpreting the Role of Godin Tepe in the 'Uruk Expansion'", *Ancient Iran and its Neighbours: Local Developments and Long-range Interactions in the Fourth Millennium BC.*, British Institute of Persian Studies Archaeological Monograph Series III, ed. C. Petrie, 75-91.
- Rothman – Badler 2011 M. S. Rothman, V. R. Badler, "Contact and Development in Godin Period VI", *On the High Road: The History of Godin Tepe, Iran*, eds. M. S. Rothman, H. Gopnik, 2011, 67-137.
- Schwartz 2001 G. M. Schwartz, G. M. "Syria and the Uruk Expansion", *Uruk Mesopotamia & its neighbors: cross-cultural interactions in the era of state formation*, ed. M. S. Rothman, 2001, 233-264.
- Selz 2020 G. J. Selz, "The Uruk Phenomenon", *The Oxford History of the Ancient Near East I: From the Beginnings to Old Kingdom Egypt and the Dynasty of Akkad*, eds. K. Radner, N. Moeller, D. Potts, 2020, 163-244.
- Stein 1998 G. J. Stein, "World Systems theory and alternative modes of interaction in the archaeology of culture contact", *Studies in Culture Contact: Interaction, Culture Change, and Archaeology*, ed. J. G. Cusick, 1998, 220-255.
- Stein 1999 G. J. Stein, *Rethinking World-Systems: Diasporas, Colonies, and Interaction in Uruk Mesopotamia*, Tucson, 1999.
- Stein 2001 G. J. Stein, "Indigenous Social Complexity at Hacinebi (Turkey) and the Organization of Uruk Colonial Contact", *Uruk Mesopotamia & Its Neighbors: Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation*, ed. M. S. Rothman, 2001, 265-305.
- Stein 2005a G. J. Stein, "The political economy of Mesopotamian colonial encounters", *The Archaeology of Colonial Encounters. Comparative Perspectives*, ed. G. J. Stein, 2005, 143-171.
- Stein 2005b G. J. Stein, "The Comparative Archaeology of Colonial Encounters", *The Archaeology of Colonial Encounters. Comparative Perspectives*, ed. G. J. Stein, 2005, 3-31.
- Stein 2012 G. J. Stein, "The development of indigenous social complexity in Late Chalcolithic Upper Mesopotamia in the 5th-4th millennia BC-an initial assessment", *Origini* 34, 2012, 125-151.
- Stein – Özbal 2007 G. J. Stein, R. Özbal, "A Tale of Two Oikumenai: Variation in the Expansionary Dynamics of 'Ubaid and Uruk Mesopotamia", *Settlement and Society Essays Dedicated to Robert McCormick Adams*, ed. E. C. Stone, 2007, 329-342.
- Stein – Wattenmaker 1990 G. Stein, P. Wattenmaker, "On the Uruk Expansion", *Current Anthropology*, 31/1, 66-69.
- Tomé et al. 2016 A. Tomé, R. Cabral, S. Renette, "The Kani Shaie Archaeological Project", *The Archaeology of the Kurdistan Region of Iraq and Adjacent Regions*, eds. K. Kopanias, J McGinnis, 2016, 427-435.

- Ur 2010 J. A. Ur, "Cycles of Civilization in Northern Mesopotamia, 4400-2000 BC.", *Journal of Archaeological Research* 18/4, 2010, 387-431.
- Ur et al. 2007 J. A. Ur, P. Karsgaard, J. Oates, "Early Urban Development in the Near East", *Science* 317/5842, 2007, 1188.
- Ur et al. 2021 J., Ur, N. Babakr, R. Palermo, P. Creamer, M. Soroush, S. Ramand, K. Nováček, "The Erbil Plain Archaeological Survey: Preliminary Results, 2012-2020", *Iraq* 83, 2021, 205-243.
- Vallet 2020 R. Vallet, "Early Uruk Expansion in Iraqi Kurdistan: New Data from Girdi Qala and Logardan", *Proceedings of the 11th International Conference on the Archaeology of the Ancient Near East 2*, eds. A. Otto, M. Herles, 2020, 445-462.
- van Driel – van Driel -Murray 2023a G. van Driel, C. van Driel-Murray, *Jebel Aruda: An Uruk Period Temple and Settlement in Syria (Volume I)*, Leiden, 2023.
- van Driel – van Driel-Murray 2023b G. van Driel, C. van Driel-Murray, *Jebel Aruda: An Uruk Period Temple and Settlement in Syria (Volume II)*, Leiden, 2023.
- Wallerstein 1974 I. Wallerstein, *The Modern World System, Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, New York, 1974.
- Wallerstein 2004 I. Wallerstein, *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*, İstanbul, 2004.
- Wallerstein 2010 I. Wallerstein, *Modern Dünya Sistemi 1 Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri*, İstanbul, 2010.
- Weiss – Young 1975 H. Weiss, T. C. Young, "The Merchants of Susa: Godin V and Plateau-Lowland Relations in the Late Fourth Millennium BC", *Iran* 13/1, 1975, 1-17.
- Wright 1981 H. T. Wright, "The Southern Margins of Sumer Archaeological Survey of the Area of Eridu and Ur", *Heartland of Cities: Surveys of Ancient Settlement and Land Use on the Central Floodplain of the Euphrates*, ed. R. McC. Adams, 1981, 295-346.
- Wright 1995 H. T. Wright, "Review of The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization, by Guillermo Algaze", *American Anthropologist* 97/1, 1995, 151-152.
- Wright – Johnson 1975 H. T. Wright, G. A. Johnson, "Population, Exchange, and Early State Formation in Southwestern Iran", *American Anthropologist* 77/2, 1975, 267-289.
- Wright – Johnson 1985 H. T. Wright, G. A. Johnson, "Regional Perspectives on Southwest Iranian State Development", *Paléorient* 11/2, 1985, 25-30.
- Wright – Rupley 2001 H. T. Wright, E. S. A. Rupley, "Calibrated Radiocarbon Age Determinations of Uruk-Related Assemblages", *Uruk Mesopotamia & Its Neighbors: Cross-Cultural Interactions in the Era of State Formation*, ed. M. S. Rothman, 2001, 85-122.
- Young 1995 T. C. Young, "Review of The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization, by G. Algaze", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 297, 1995, 84-85.

SUMMARY

Uruk material culture, which originated in Southern Mesopotamia, was identified at various sites across Northern Mesopotamia and Iran beginning in the second quarter of the 4th millennium BC. This distribution has generated scholarly debate. While some researchers interpret the presence of Uruk material in these regions through frameworks such as the “Uruk World System” and “Uruk Imperialism,” others who avoid making definitive conclusions prefer to use the term “Uruk Phenomenon.”

To explain the interactions between southern Mesopotamian and local communities, scholars have developed a range of models. These models, based on archaeological data, also draw on approaches from disciplines such as sociology, anthropology and economics. Broadly, they fall into two categories: those that define the relationship as asymmetrical, with southern centres exerting dominance, and those that describe it as symmetrical and reciprocal.

Among the economically based models addressing the Uruk Phenomenon on a Mesopotamian scale, two stand out: Algaze's *Uruk World System* and Stein's *Trade-Diaspora* and *Distance-Equity* models. Algaze's work on the Uruk World System covers nearly 40 years, beginning with his doctoral dissertation, *Mesopotamian Expansion and Its Consequences: Informal Empire in the Late Fourth Millennium B.C.* (1986). His ideas were first outlined in the article “The Uruk Expansion: Cross-cultural Exchange in Early Mesopotamian Civilisation,” and later developed into a comprehensive model in his 1993 book *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilisation*. The model has prompted extensive discussion and faced significant criticism, particularly during the 1990s, as new archaeological findings from Northern Mesopotamia challenged some of its assumptions. Algaze revised his approach to incorporate these criticisms and integrate archaeological discoveries from fieldwork conducted in Northern Iraq over the past 15 years. These updates reflect an effort to refine his earlier interpretations.

Criticism of Algaze's model has focused on several issues, including the roles and characteristics assigned to specific settlements, the neglect of alternative interpretations of the archaeological record and the reliance on analogy or hypothesis in the absence of conclusive evidence. As a result, his proposal has often been viewed as speculative and open to challenge. Nevertheless, his interdisciplinary perspective, broad-scale approach to Uruk interaction and substantial contributions to the literature have been widely acknowledged.

This article, while critically engaging with Algaze's arguments, also aims to emphasise the significance of his scholarly contribution. Regardless of the strength of its core claims, the Uruk World System provides valuable insight into the process of building, defending and developing models in archaeological research. To highlight this, the article considers the development of the Uruk World System over time, dividing Algaze's studies into two phases: early and recent works. The interpretation of archaeological data in Algaze's model has frequently been the subject of criticism. These critiques target, among other issues, the roles and characteristics assigned to settlements within the Uruk World System; the disregard of alternative, plausible interpretations of the archaeological record; and the heavy reliance on analogical or hypothetical inferences in the absence of sufficient data. Although debate continues, future archaeological excavations and surface surveys, along with the expansion of available data, may reshape current evaluations of Algaze's model or support alternative approaches to World-System analysis in early Mesopotamian contexts.

